

Sigrun Saur Stiklestad

Planlagte lesbiske familier- kontroverser og kunnskap

Familierettslige spørsmål i lys av samfunnsdebatten

Avhandling for graden philosophiae doctor

Trondheim, mars 2012

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

© Sigrun Saur Stiklestad

ISBN 978-82-471-3422-1

ISBN 978-82-471-3423-8

ISSN 1503-8181

Doktoravhandling ved NTNU, 2012:75

Trykket av NTNU-trykk

Førord

Avhandlingen er et resultat av PhD-prosjektet «Barn i homoseksuelle familier». Den er finansiert av Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse ved NTNU, i form av stipendiatstilling ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap. Premissene for PhD-prosjektet var at det skulle være knyttet til fagområdet sosialt arbeid. Det har gitt meg rom for selvstendig utvikling av prosjektet, i betydning av at jeg har stått bak ideen til prosjektet og gjennomføringen av det.

Jeg vil rette en takk til Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap for å ha lagt forholdene til rette for mitt avhandlingsarbeid. Det gjelder så vel faglig, som i form av et godt arbeidsmiljø og gode kollegaer i perioden jeg jobbet ved instituttet.

Kristjana Kristiansen har støttet prosjektet mitt hele veien, og jeg vil takke for veiledning underveis i prosjektperioden.

Jeg vil rette en spesielt stor takk til Oddveig Storstad som steppet inn underveis i prosjektet, først som biveileder, og avslutningsvis som hovedveileder for prosjektet. Ditt skarpe analytiske blikk og dine inspirerende innspill har vært av uvurderlig betydning for dette arbeidet. Tusen takk, Oddveig!

Jeg vil også takke Berge Solberg som helt på tampen av prosjektet tok på seg oppdraget som biveileder i regi av instituttet. Jeg vil også takke for inspirerende diskusjoner og innspill i prosjektperioden, og ikke minst for at han delte sin spesifikke kunnskap om bioteknologi.

Det er også flere som har lest og kommet med konstruktive innspill på små og store utkast av det jeg har skrevet. Jeg vil spesielt takke Anbjørg Ohnstad, Agnes Bolsø og Johan Fredrik Rye.

Jeg skylder også Høgskolen i Oslo og Akershus (Hioa) i Pilestredet en takk, for å la meg holde hus på høyskolen for å jobbe med prosjektet.

Jeg vil også rette en takk til flere på høyskolen som har bidratt på ulike vis, det være seg faglige diskusjoner, morgenkaffe, oppbyggende samtaler eller humoristiske innslag. Takk, Signe Ylvisaker, Marianne Rugkåsa, May-Britt Solem, Elisabeth Larsen, Kari Jevne og Pernille Skotte!

Jeg vil også takke min arbeidsgiver, Institutt for yrkesfaglærerutdanning, ved Hioa, på Kjeller for å ha lagt til rette for at jeg har kunnet ferdigstille avhandlingen.

Takk også til Monica Wegling, for å forstå hva PhD-prosessen kan innebære, og ikke minst for all akademisk moro vi har hatt underveis i våre relativt parallelle PhD-forløp.

Jeg vil også takke gode venner for at dere har støttet og oppmuntret meg underveis i avhandlingsarbeidet. Spesielt takk til Gøril Erikstad, Beate Brinch Sand, Kathrine Aamodt og John Anders Brevik!

Jeg vil rette en stor takk til mine foreldre, Svanhild og Hans Stiklestad, for deres ubetingede støtte til valget av et på mange måter kontroversielt prosjekttema, og ikke minst for å ha støttet meg i gjennomføringen av avhandlingen. Tusen takk.

Endelig vil jeg takke min utvidede familie for all støtte og hjelp underveis for å legge til rette for at jeg har kunnet gjennomføre prosjektet, samtidig som at jeg vet at Eskil har hatt det godt. Tusen takk til Hallvard Gorseth, Tanguy Grard, Anne-Rose og Odd Gorseth.

Oslo, 20. september 2011

Sigrun Saur Stiklestad

TIL ESKIL

Innholdsfortegnelse

FORORD	i
INNHOLDSFORTEGNELSE	v
ARTIKKELOVERSIKT	vii
SAMMENDRAG	ix
SUMMARY	xi
1. INNLEDNING	1
1.1 Avhandlingens tema og problemstillinger	1
1.1.2 Prosjektet og sosialt arbeid som fag	4
1.1.3 Tema og problemstillinger i prosess	6
1.1.4 Presentasjon av avhandlingens fire artikler	10
2. Metode	18
2.1 Den vitenskapsteoretiske forankringen i avhandlingen	18
2.2 Redegjørelse av utvalg og de kvalitative dybdeintervjuene.....	20
2.2.1 Skjult populasjon	22
2.2.2 Om intervjuene.....	23
2.3 Dokumentanalyse.....	24
2.3.1 Redegjørelse av dokumentanalysen i avhandlingens artikkel 2 og 3.....	26
2.4 Mitt eget forhold til forskningstemaet.....	28
3. Familien i historisk og teoretisk perspektiv	31
3.1 Fremveksten av samkjønnede familier	34
3.1.1 Begrepsfestelse av homofamilien i takt med samfunnsutviklingen	35

3.2 Kjernefamilien som ideal og familiesosiologi	36
3.2.1 Familiesosiologi i Norge.....	40
3.3 Sideblikk på kjernefamilien som ideologi.....	42
3.4 Samkjønnede familier i en familiehistorisk sammenheng	45
3.4.1 To faser i utfordringen av kjernefamilien som ideal	47
3.4.1.1 Fremveksten av lesbiske og homofile familier sett i lys av norsk skilsmisseforskning	48
3.4.2 Barn med lesbiske mødre og psykologiske teorier	51
4. Oppsummerende diskusjon.....	55
Litteraturliste	62
ARTIKKEL 1: HOMOFAAMILIEN – HVA ER DET?	
ARTIKKEL 2: DET BIOLOGISKE PRINSIPPS SKIFTENDE ANVENDELSE	
ARTIKKEL 3: PÅ SVIKTENDE KUNNSKAPSGRUNNLAG? ASSISTERT BEFRUKTNING FOR LESBISKE PAR	
ARTIKKEL 4: DONOR ELLER FAR? RETTSLIGE OG FAMILIEMESSIGE IMPLIKASJONER AV FASTSETTELSE AV MEDMORSKAP	
APPENDIKS 1: INTERVJUGUIDE FOR INTERVJU MED KVINNER	
APPENDIKS 2: INTERVJUGUIDE FOR INTERVJU MED MENN	
APPENDIKS 3: INTERVJUGUIDE FOR INTERVJU MED SMÅBARN	
APPENDIKS 4: INTERVJUGUIDE FOR INTERVJU MED BARN I 11-13 ÅRSALDEREN	

Artikkeloversikt

Avhandlingen består av følgende fire artikler:

1. Homofamilien – hva er det? Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta/Anbjørg og Ohnstad og Kirsti Malterud (red.) Samlaget. Oslo.
2. Det biologiske prinsippets skiftende anvendelse. Nytt Norsk Tidsskrift. Nr. 2/2007. Universitetsforlaget. Oslo.
3. På sviktende kunnskapsgrunnlag? Assistert befruktning for lesbiske par. Etikk i praksis. Nr. 2/2009. Tapir akademisk forlag. Trondheim.
4. Donor eller far? Rettslige og familiemessige implikasjoner av fastsettelse av medmorskap. Artikkelen er levert til Sosiologisk Tidsskrift. Universitetsforlaget. Trondheim. Den skal revideres i henhold til referee.

Sammendrag

Tema for avhandlingen er samkjønnede familier som fenomen med spesielt fokus på fremveksten av planlagte lesbiske familier i Norge. I avhandlingen rettes oppmerksomheten først og fremst mot å forstå denne type familier i lys av samfunnsendringer. Et viktig anliggende har vært å se nærmere på sentrale utviklingstrekk i fremveksten av lesbiske familier, i lys av det skiftende familiepolitiske og juridiske rammeverket de til enhver tid har vært omgitt av. Utformingen av prosjektet og dets problemstillinger er derfor tett på den rettighetspolitiske prosessen knyttet til rettigheter for planlagte lesbiske familier, en prosess som har akselerert hurtig underveis i prosjektperioden.

Avhandlingen består av fire artikler, samt en innledende sammenskriving. Det empiriske datamaterialet for avhandlingen er i hovedsak kvalitative dybdeintervjuer med lesbiske mødre og dokumenter som grunnlag for kvalitativ innholdsanalyse.

Avhandlingen bidrar til å synliggjøre samkjønnede familier som fenomen, ved å beskrive mangfoldet av hva samkjønnede familier kan være. Den bidrar også til å vise at det biologiske prinsipp, som et sentralt rettsprinsipp innenfor barne- og familieretten, tillegges ulik vekt og anvendes på forskjellige måter. På den måten avkles det biologiske prinsipp, i betydningen av å være et universelt prinsipp. Prosjektet viser også at forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår ble gitt så lav prioritet i lovarbeidet om assistert befruktning for lesbiske par at det skapte tvil om kunnskapsstatus på området. Samtidig vises det til at det foreligger mer forskningsbasert kunnskap om barnas situasjon, som samlet sett støtter opp om innføringen av denne loven. Prosjektet reiser også spørsmål angående innføringen av assistert befruktning, og med den muligheten for fastsettelse av medmorskap. I og med at muligheten for fastsettelse av medmorskap er ufravikelig knyttet til assistert befruktning, kan lesbiske par bli stilt overfor et mulig (etisk) dilemma, som består av å velge bort en far til fordel for donor, for på den måten å sikre juridiske bånd mellom sosial mor og barnet, samt å sikre jevnbyrdighet i parrelasjonen mellom de voksne. Avslutningsvis trekkes det paralleller mellom sentrale utviklingstrekk i fremveksten av lesbiske familier og dagens debatt om surrogati.

Summary

The topic of the thesis is families with same sex parents as a phenomenon with particular focus on the growth trend of planned lesbian families in Norway. In the thesis the attention is first and foremost on understanding this type of family in the light of changes in society. An important concern has been to examine key development areas with the growth trend of lesbian families, in light of the changing family policy and legal framework. The design of the project and its topics are linked closely to the formal legal rights related to lesbian planned families, a political process that has accelerated quickly during the project period.

The thesis consists of four articles and an introductory summary. The empirical data for the thesis is primarily qualitative in-depth interviews with lesbian mothers and documents as the basis for qualitative content analysis.

The thesis put focus on families with same sex parents as a phenomenon, describing the diversity of families with same sex parents. The thesis also demonstrates that the biological principle, as a basis for children and family legal rights, is given different priority and applied in different ways. In this way the biological principle is “undressed”, in the sense of being a universal principle. The project also shows that research-based knowledge about child rearing was given such a low priority in the development of the legal framework on assisted conception for lesbian couples that it created doubt about the status of knowledge in the area. At the same time it appears that there is more research-based knowledge on children's situations that collectively supports the adoption of this law. The project also raises questions regarding the introduction of assisted conception, and with that the possibility of establishing co-maternity.

Since the possibility of establishing co-maternity is invariably associated with assisted conception, the lesbian couples might face a possible (ethical) dilemma. This dilemma consists of choosing a donor instead of a father, in order to ensure legal ties between the social mother and the child, and to ensure equality between the two adults in the relationship. Finally, parallels are drawn between the key developments in the growth trend of lesbian families and the current debate regarding surrogates.

1. INNLEDNING

1.1 *Avhandlingens tema og problemstillinger*

Temaet for avhandlingen er homofamilien som fenomen, og er et bidrag til den samfunnsvitenskapelige forskningen om familie. I avhandlingen rettes oppmerksomheten spesielt mot fremveksten av planlagte lesbiske familier i Norge¹. Spørsmål rundt homofili generelt, og homofili kombinert med barn spesielt, har vært blant de mest omstridte tema i den norske samfunnsdebatten de siste årene. Det har sammenheng med at planlagte lesbiske familier bryter med grunntanken om hvordan familien, som et fundament i vårt samfunn, skal være organisert. I det ligger det at lesbiske familieenheter bryter med den heteroseksuelle pardannelsen som prinsipp for hvordan familier bør være organisert. Lesbiske familier utfordrer dessuten premisene for ekteskapet som institusjon. Videre bryter den med velferdsstatens regulering av foreldreskap, ved at rettslig fastsettelse av foreldreskap ikke har vært tilpasset barn i lesbiske familier. Den er kjønnsoverskridende ved at to av samme kjønn danner en felles familie. I tillegg bryter den med det biologiske prinsipp, som er et sentralt rettsprinsipp innenfor familie- og barneretten². Dessuten er det et brudd med grunntanken om hva som er gode oppvekstvilkår for barn. Samlet sett gir det et bilde av at lesbiske familier bryter med doxa³ på en lang rekke områder. Det har i sin tur bidratt til å mobilisere sterke motkrefter, der kirken som institusjon har hatt en helt sentral rolle. Som en del av det samme bildet har det politiske flertallet gått inn for å gi lesbiske og homofile par og deres barn rettigheter, på lik linje med heterofile par og deres respektive barn.

¹ Begrepet lesbiske familier brukes her som en kortform for *familier med et lesbisk foreldrepar*. Fokuset på lesbiske par har bakgrunn i at familierettslige spørsmål, som stebarnsadoptions og assistert befruktning for lesbiske par, omhandler nettopp par. Med samme utgangspunkt benyttes begrepet *planlagte lesbiske familier*, om barn som fra starten av vokser opp med lesbiske foreldrepar, i betydningen at kvinnene har definert seg som lesbiske før de ble mødre.

² Det biologiske prinsipp bygger på en grunnleggende forståelse at barn skal vokse opp hos sine biologiske foreldre.

³ Doxa, som begrep, begrepsfester hvordan mennesker innenfor en gitt forståelsesramme ukritisk godtar normer og regler, uten å sette spørsmålsteget ved dem. Begrepet tar således eksplisitt for seg det som vi tar for gitt, og er på den måten et bidrag til å kunne forstå ulike fenomen som ligger implisitt i vår kultur (Bourdieu 1977(1972)).

I avhandlingen utgjør sakens kontroversielle karakter en sentral forståelsesramme og benyttes også som et analytisk grep for å forstå fremveksten av planlagte lesbiske familier som fenomen. Det er innenfor en slik forståelsesramme en kan forstå at det ble trukket paralleller til innføringen av allmenn stemmerett og likestillingsloven, da felles ekteskapslov, herunder assistert befruktning for lesbiske par, ble innført i 2009⁴. Det var altså ingen selvfølge at den nye loven, som ga full rettslig likestilling mellom heterofile og lesbiske/homofile par og deres barn, skulle bli innført. For å forstå hva som gjorde denne rettighetspolitiske prosessen mulig, vil jeg her presentere sentrale deler fra denne prosessen.

Siden starten på 1970-tallet har det skjedd betydelige holdningsendringer til fordel for lesbiske kvinner og homofile menn (Moseng et.al.1999). Den første bevegelsen i den norske befolkningens syn på homofili består i at forbudet i straffeloven, mot sex mellom menn ble opphevet i 1972. Deretter ble homofili som sykdomsdiagnose fjernet i 1977, men ble først i 1990 fjernet fra WHO's offisielle diagnosehåndbok ICD (Hofgaard 2010). Den neste milepælen er at lesbiske og homofile ble tilkjent juridiske rettigheter med innføringen av partnerskapsloven i 1993. Den påfølgende juridiske rettigheten som ble innført, var at registrerte partnere fikk mulighet til stebarnsadoptsjon i 2002. Etter innføringen av felles ekteskapslov i 2009, kan to av samme kjønn inngå ekteskap på lik linje med to av motsatt kjønn. Adopsjonsloven gir ektepar av samme kjønn mulighet til å bli vurdert som adoptivforeldre. Dessuten har bioteknologiloven åpnet for at lesbiske par har fått tilgang til assistert befruktning i Norge.

Helt siden adopsjon for lesbiske og homofile ble satt på den offentlige dagsordenen med innføringen av partnerskapsloven i 1993, har kombinasjonen homofili og barn vært et svært omstridt tema. Den offentlige oppmerksomheten, spesielt rettet mot lesbiske kvinner og barn, kulminerte med felles ekteskapslov i 2009, særlig på grunn av innføringen av assistert befruktning for lesbiske par. Det sentrale i denne sammenheng er ikke den offentlige debatten i seg selv, men at den har bidratt til å sette lesbiske og homofile familier i relieff i denne tidsperioden. En del av dette bildet er at det offentlige ordskiftet har bidratt til å synliggjøre

⁴ Fremsagt i Møte i Odelstinget 11. juni 2008: eks. stortingsrepresentant Gunn Karin Gjøl, Ap (Ordfører for saken).

hvor kontroversielt temaet barn med lesbiske og homofile foreldre har vært. Fra et forskerståsted har dessuten denne debatten innenfor samme tidsperiode gitt et verdifullt innblikk i endringer i den norske befolkningens holdninger til denne type familier. Dette utgjør i sin tur grunnlaget i forståelsen av det "klimaet", og endringen av det, lesbiske og homofile har utformet og manøvrert seg og sine familier i.

I og med at lesbiske og homofile familiekonstellasjoner er et forholdsvis nytt fenomen i Norge, har forskning som omhandler barn med lesbiske og homofile foreldre her til lands en relativt kort historie. På tidspunktet for utarbeidelsen av prosjektskissen for doktorgradsarbeidet i 2003, var kunnskapsstatus i Norge at de første hovedfagsoppgavene på forskningsfeltet hadde begynt å komme (Halvorsen & Jøner 2001, Folgerø 2001, Riksaasen 2002), inkludert min egen (Stiklestad 2003). Også underveis i prosjektperioden er det i hovedsak hovedfags- og mastergradsstudenter som har bedrevet forskning på dette temaet. Et unntak er Arnfinn Andersens avhandling, *Menn skaper rom for foreldreskap og familie. Farskapets betingelser i en heteronormativ kultur* (Andersen 2003).

Kunnskap, eller mer presist *manglende* kunnskap om barnas oppvekstvilkår, ble første gang satt på dagsordenen med innføringen av partnerskapsloven i 1993⁵. Siden har (mangelen på) forskning om barnas situasjon vært gjenstand for diskusjon, i gjentatte debatter om lesbiske og homofiles mulighet til adopsjon⁶. Oppmerksomheten rundt manglende kunnskap om barnas oppvekstvilkår, nærmere bestemt påstanden om at forskningen er mangelfull, toppet seg i forbindelse med innføringen av felles ekteskapslov, spesielt på grunn av assistert befruktning for lesbiske par⁷. Parallelt er det i den offentlige debatten blitt fastholdt at det er problematiske sider ved en slik oppvekst.

⁵ Manglende kunnskap om barnas oppvekstvilkår ble for øvrig brukt som argument mot at adopsjon ble en del av denne lovbestemmelsen (Ot.prp. nr. 32 (1992–1993)).

⁶ Dette temaet utdypes spesielt i avhandlingens artikkel, om homofamilien.

⁷ Dette er et sentralt tema i avhandlingens artikkel, om assistert befruktning for lesbiske par.

Av fremstillingen over fremgår det et bilde av at det er behov for mer forskning om barnas oppvekstvilkår i denne type familier. Et underliggende forskningsspørsmål i den forbindelse er hvilken betydning barnas familier generelt har for deres oppvekstvilkår. Behovet for mer forskning på området kan etter min oppfatning, oppsummeres på følgende måte: Jeg oppfatter påstanden om manglende kunnskap, først fremmet av offentlige myndigheter, og siden sterkt fremme i den offentlige debatten, som en eksplisitt forespørsel om ny relevant forskning på området. Likeså påkaller de negative antagelsene om disse barnas oppvekstvilkår, forskning som går nærmere inn på om det er noe hold i disse påstandene. Dessuten taler de store rettslige endringene, som har åpnet opp for nye måter å danne fortrinnsvis lesbiske familier på, for ny forskningsbasert kunnskap, som tar opp i seg disse endringene. Formålet med denne avhandlingen er å beskrive fremveksten av planlagte lesbiske familier i en juridisk, sosial og teknologisk sammenheng.

Formålet med avhandlingen har altså vært å bidra med ny kunnskap om planlagte lesbiske familier, i en norsk samfunnsmessig kontekst. Noe grovkornet fremstilt rettes oppmerksomheten i avhandlingen først og fremst mot å forstå lesbiske familier i lys av et samfunn i stadig endring. Et viktig anliggende i så måte har vært å se nærmere på sentrale utviklingstrekk i fremveksten av lesbiske familiepraksiser, i lys av det familiepolitiske og juridiske rammeverket de har vært omgitt av i en tid med radikale endringer på området. Avhandlingens overordnede problemstilling har derfor vært å belyse rettigheter for familier med lesbiske foreldrepar, med fokus på politikk, kontroverser og kunnskap.

1.1.2 Prosjektet og sosialt arbeid som fag

Avhandlingen bygger på PhD-prosjektet "Barn i homoseksuelle familier", som ble igangsatt i 2003. Prosjektet ble finansiert av Fakultetet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse ved NTNU, i form av en stipendiatstilling ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap. Premissene for PhD-prosjektet var at det skulle være knyttet til fagområdet sosialt arbeid, men uten krav om å rette det mot bestemte deler av faget. Det har gitt rom for en selvstendig utforming av prosjektet, i betydningen at jeg har stått bak idéen til prosjektet og gjennomføringen av det. Det har også kommet til uttrykk ved at jeg har stått relativt fritt til å

foreta justeringer av prosjektets problemstillinger underveis i prosjektperioden, tilpasset endringene på fagområdet i samme periode.

Avhandlingens forskningstema, lesbiske familier, har ikke vært en selvfølge innenfor sosialt arbeid som fagdisiplin. Det har kommet til uttrykk ved at sentrale aktører innenfor fagfeltet har satt spørsmålsteget ved temaets relevans for sosialt arbeid. Første gang jeg erfarte dette var på hovedfagsprosjektet i 2000, da jeg valgte å skrive om temaet ungdommer med lesbiske mødre. Neste gang var i forbindelse med igangsettelsen av dette phd-prosjektet. En forklaring til dette er at det, i likhet med i den norske samfunnsdebatten, har vært et kontroversielt tema innenfor fagområdet sosialt arbeid. Det innebar følgelig at lesbiske familier ennå ikke var et anerkjent forskningstema innenfor fagområdet. Valget av forskningstema bidro dermed til en diskusjon om hva sosialt arbeid er og bør være. Det kanskje viktigste i denne sammenhengen er mitt forskningsarbeid har bidratt til å bane vei for at temaet homofili generelt, og lesbiske familier spesielt, er blitt et mer selvfølgelig nedslagsfelt i faget sosialt arbeid. Det har vist seg i form av at flere studenter, både på bachelor- og mastergradsnivå, etter hvert har skrevet om homofilirelaterte tema på en mer selvfølgelig måte⁸.

Phd-prosjektet omhandler planlagte lesbiske familier som marginalisert gruppe i vårt samfunn. Et sentralt tema i avhandlingen er lesbiske familier som ny familieform, der barne- og familierettslige spørsmål utgjør et sentralt omdreiningspunkt. Avhandlingen synes å være spesielt relevant for sosialt arbeid med henblikk på at arbeid med marginaliserte og stigmatiserte grupper er et sentralt temaområde innenfor sosialt arbeid som fag. Innenfor sosialt arbeid må man dessuten forholde seg til et mangfold av ulike familieformer, deriblant lesbiske familier. Det fordrer spesifikk kunnskap om denne type familier, ikke minst med tanke på innsikt i egne holdninger og verdier i forhold til denne type livs- og familieformer. Avhandlingen er derfor et bidrag til å produsere kunnskap som dekker det aktuelle temaområdet innenfor egen fagdisiplin.

⁸ Eric Blyth, professor i sosialt arbeid ved Universitetet i Huddersfield, Storbritannia, har publisert en rekke artikler om assistert befruktning, og har således vært ledende innenfor faget på det forskningsfeltet. Publikasjonene omhandler heterofile, ikke lesbiske par, og er derfor ikke funnet spesielt relevant i denne sammenhengen.

Avhandlingen er tett på en politisk prosess i vår samtid, ved å belyse aktuelle politiske spørsmål og kontroverser knyttet til rettigheter for barn med lesbiske foreldre. Intensjonen med avhandlingen i så henseende er at den skal være et forskningspolitisk bidrag med mål om politisk intervensjon på det aktuelle området. På den måten skriver avhandlingen seg inn som en del av samfunnsforskningen generelt, som har tradisjon for å belyse samfunnspolitiske spørsmål, som angår mennesker som på en eller annen måte er marginaliserte (Gullestad 1999).

1.1.3 Tema og problemstillinger i prosess

I avhandlingen har jeg vært spesielt opptatt av den familiepolitiske og rettslige utviklingen på området. Prosjektet og dets problemstillinger er derfor tett på den rettighetspolitiske prosessen knyttet til rettigheter for planlagte lesbiske familier. Det at prosjektet følger en prosess, som attpåtil har akselerert hurtig underveis i prosjektperioden, har innvirket på hvilke problemstillinger jeg har valgt å belyse i avhandlingen. Det har i sin tur vært bestemmende for hvilket datamateriale som er lagt til grunn i prosjektet. Avhandlingen er med andre ord blitt utformet i (aktuelle) prosess. For å forstå valg av tema og problemstillinger, og påfølgende valg av datatilfang i hvert enkelt arbeid som inngår i avhandlingen, vil jeg i det videre presentere disse i lys av aktuelle prosess.

Phd-prosjektets primære formål var å belyse hvordan medlemmer av en planlagt lesbisk organisert familieenhet forstår og praktiserer «familie» innenfor en kultur med heteroseksualiteten som dominerende norm. Dessuten var jeg først og fremst opptatt av denne gruppens egne refleksjoner rundt og forståelse av dette temaet. Den metodiske tilnærmingen som var lagt til grunn i prosjektet var derfor kvalitative data, og jeg hadde planlagt å basere hele avhandlingen på kvalitative dybdeintervjuer. Prosjektet bygger også i utgangspunktet på kvalitative intervjudata. I avhandlingens artikkel 1, om homofamilien⁹, er det empiriske datagrunnlaget kvalitative forskningsintervju. I intervjuene er det gjort bruk av en

⁹ Stiklestad (2006) Homofamilien – hva er det? Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta / Anbjørg Ohnstad og Kirsti Malterud (red.) Samlaget. Oslo.

halvstrukturert intervjuform med mål om å innhente beskrivelser fra den intervjuedes livsverden, med henblikk på fortolkning av aktuelle fenomen (jfr. Kvale og Brinkmann 2009).

Etter at jeg hadde fullført avhandlingens første artikkel, begynte den aktuelle rettighetspolitiske prosessen å sette fart. Det resulterte i at jeg i artikkel 2 og 3, valgte å legge til grunn en rettighetspolitisk problemstilling. Intervjumaterialet ga ikke svar på den aktuelle rettighetspolitiske prosessen, noe som innebar at det opprinnelige forskningsdesignet måtte endres. Det som i utgangspunktet var planlagt å være en kvalitativ undersøkelse basert på kvalitative forskningsintervju, ble derfor supplert med kvalitativ dokumentanalyse som metodisk tilnærming. Bakgrunnen for at jeg valgte dokumentanalyse er at denne metoden ble vurdert å kunne gi et mest mulig utførlig bilde av aktuelle prosess. Etter min oppfatning er endringene i forskningsdesignet i tråd med den kvalitative metodens grunnprinsipper, nemlig at denne type studier må være fleksible og åpne for endringer i løpet av forskningsprosessen (Thaagard 2009). I avhandlingen ble disse prinsippene viktige, ikke som et mål i seg selv, men som en forutsetning og dermed en mulighet til å kunne tilpasse forskningsdesignet til de store endringene som skjedde på feltet underveis. Samtidig opplevde jeg at kravet om fleksibilitet og åpenhet representerte en konflikt med den opprinnelige prosjektskissen. Konflikten besto i at jeg dels opplevde en forpliktelse til å holde meg til den opprinnelige prosjektplanen. Den viktigste enkeltfaktoren var imidlertid at jeg følte en lojalitetskonflikt til de barna jeg hadde intervjuet og deres familier, og derfor opplevde jeg det vanskelig å legge bort nettopp barneintervjuene. Bakgrunnen for at jeg likevel la dem til side var at jeg vurderte problemstillingen om registrerte partners adgang til stebarnsadoptions, som munnet ut i artikkelen om det biologiske prinsipp, å være helt sentral i prosessen for å manifestere fremveksten av planlagte lesbiske familier.

Det er først og fremst stortingsvalget i 2005 som var foranledningen til nevnte kursendring. Fra at lesbiske og homofile rettigheter primært hadde vært et tema blant lesbiske og homofile aktører og deres interesseorganisasjon, satte den kommende regjeringen lesbiske og homofiles rettigheter på dagsordenen. Det ble etter hvert en av de mest diskuterte temaene i valgkampen. Det resulterte blant annet i at registrerte partners adgang til stebarnsadoptions fikk fornyet

aktualitet. Selv om stebarnsadoptsjon for denne målgruppen ble innført så tidlig som i 2002, ble det ført en så restriktiv praksis på området at den økte oppmerksomheten om lesbiske og homofile, og deres barns rettigheter, kulminerte i massiv offentlig oppmerksomhet om stebarnsadoptsjon.

Artikkel 2 har tittelen, «Det biologiske prinsippets skiftende anvendelse»¹⁰. Bakgrunnen for at jeg valgte å skrive denne artikkelen, var at det biologiske prinsipp utgjorde hovedbegrunnelsen for den restriktive praksisen for registrerte partners adgang til stebarnsadoptsjon. Det var også et tema som hadde kommet sterkt frem i intervjumaterialet. Ut over dette fordret den aktuelle problemstillingen altså et annet datatilfang. Det opprinnelige designet ble derfor supplert med kvalitativ dokumentanalyse, innholdsanalyse, som fremsto som best egnet til å belyse denne problemstillingen. Artikkelen problematiserer det biologiske prinsipp, som et sentralt rettsprinsipp innenfor barne- og familieretten ved fastsettelse av foreldreskap. Bruk av komparativ analyse i forhold til hvordan det biologiske prinsipp blir anvendt overfor ulike type familieenheter, gir et bilde av at prinsippet ikke er av universell karakter. Det er et syn som finner støtte i den historiske gjennomgangen av prinsippet. I stedet trer det frem et bilde av at det biologiske prinsipp anvendes i favør av heterofile familiekonstellasjoner, og om det forstyrret den hegemoniske kjernefamilien ser man mellom fingrene med det biologiske prinsipp.

I artikkel 3 følger jeg den aktuelle rettspolitiske prosessen videre. Det uomtvistelig mest sentrale tema på aktuelle tidspunkt var innføringen av felles ekteskapslov, spesielt med henblikk på assistert befruktning for lesbiske par. Artikkelen har tittelen: «På sviktende kunnskapsgrunnlag? Assistert befruktning for lesbiske par»¹¹. Artikkelen er en kunnskapsteoretisk diskusjon om forholdet mellom forskning og politikk, og problemstillingen som ligger til grunn er i hvilken grad

¹⁰ Stiklestad (2007). Det biologiske prinsippets skiftende anvendelse. *Nytt Norsk Tidsskrift* Nr. 2/2007. Universitetsforlaget. Oslo.

¹¹ Stiklestad (2009). På sviktende kunnskapsgrunnlag? Assistert befruktning for lesbiske par. *Etikk i praksis* nr.2/2009. Tapir akademisk forlag. Trondheim.

loven vektlegger forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår. Det empiriske grunnlaget for artikkelen er i hovedsak dokumenter som omhandler lovprosessen, tilgjengelig forskning om barnas oppvekstvilkår, tilsvarende lovprosess i Sverige og kritikken rettet mot forskningsfeltet. Artikkelen bidrar til å synliggjøre at forskningsstatus om barnas oppvekstvilkår er gitt så lav prioritet i lovarbeidet at det har bidratt til å skape tvil om kunnskapsstatus om barns oppvekstvilkår i denne type familier. Samtidig viser artikkelen at det foreligger mer forskningsbasert kunnskap om barnas situasjon, som i så henseende samlet sett støtter opp om innføringen av assistert befruktning for lesbiske par.

Den neste problemstillingen som utkrystalliserte seg kom i kjølvannet av innføringen av assistert befruktning, og med den muligheten for fastsettelse av medmorskap. Artikkel 4 har tittelen: «Donor eller far? Rettslige og familiemessige implikasjoner av fastsettelse av medmorskap»¹². Artikkelen tar utgangspunkt i det opprinnelige intervjumaterialet med de lesbiske mødrene. Bakgrunnen for dette er at valget mellom juridiske rettigheter for sosial mor kontra valget av en far, var sterkt fremme som tema i denne intervjustudien. Riktignok var det under andre juridiske betingelser, nemlig stebarnsadopsjon. Selv om de juridiske betingelsene hadde endret seg siden intervjuundersøkelsen var sluttført, valgte jeg å belyse problemstillingen ut i fra dette intervjumaterialet. Den viktigste grunnen til det er at intervjumaterialet bidrar til å belyse, det jeg vurderer å være essensen i denne artikkelens problemstilling, nemlig det etiske dilemmaet mellom valget av juridiske rettigheter for sosial mor og valget av en far. Artikkelen drøfter dilemmaet som oppstår ved at det kun er i tilfeller lesbiske par får barn ved assistert befruktning, der det er gjort bruk av donor, og ikke om et lesbisk par får barn etter privat avtale med en mann, at mors kvinnelige ektefelle eller samboer garanteres juridisk foreldreskap for aktuelle barn. Et viktig poeng i drøftingen er at fastsettelse av medmorskap kan representere en så stor juridisk fordel at det gir grunn til å tro at det kan være utslagsgivende for at flere lesbiske par i dag synes å velge assistert befruktning. Dette valget innebærer implisitt bortvalg av en far.

¹² Artikkelen med tittelen: Donor eller far? Rettslige og familiemessige implikasjoner av fastsettelse av medmorskap er levert til Sosiologisk Tidsskrift. Universitetsforlaget. Trondheim. Artikkelen skal revideres i henhold til referee.

Det reiser spørsmålet om det i så tilfelle er en utvikling myndighetene mener går i ønsket retning. Det aktualiserer i sin tur spørsmålet om fastsettelse av medmorskap også skal kunne gjelde der det er en far med i bildet.

Hver enkelt artikkel er bygd opp rundt det jeg har oppfattet å være sentrale problemstillinger i sin samtid. Dersom artiklene leses i kronologisk rekkefølge, vil det tre frem et bilde av sentrale utviklingstrekk i fremveksten av lesbiske og homofile familieenheter, sett i lys av et samfunn i endring. Fra at den første artikkelen er en grunnleggende innføring i hva homofamilien kan være, omhandler den neste artikkelen stebarnsadoptsjon for lesbiske par, den tredje er om assistert befruktning for lesbiske par, og den siste omhandler et mulig etisk dilemma i kjølvannet av innføringen av fastsettelse av medmorskap.

Valg av nye problemstillinger underveis i prosjektperioden fikk, naturlig nok, konsekvenser for utnyttelsen av det innsamlede datamaterialet ved at deler av intervjudataene med de lesbiske mødrene ikke er benyttet fullt ut. Det innebærer at det er flere aktuelle problemstillinger fra dette datamaterialet som fremdeles ikke er belyst på en tilfredsstillende måte. Et eksempel på dette er at beslutningsprosessen om å få barn som lesbisk, var en sentral problemstilling i intervjuguiden, men er ikke belyst på en utførlig måte i avhandlingen. Kursendringen fikk derimot størst konsekvenser for intervjuundersøkelsen med barna, da denne undersøkelsen bare så vidt er nevnt i den første artikkelen.

1.1.4 Presentasjon av avhandlingens fire artikler

Avhandlingen baserer seg på fire artikler. Én artikkel er publisert i et vitenskapelig tidsskrift med redaksjonell vurderingsordning, en er publisert i tidsskrift med fagfellevurdering, en er bokkapittel i en antologi og den siste er vurdert for publisering i et vitenskapelig tidsskrift med fagfellevurdering. Artikkelen skal revideres og sendes på nytt for ny vurdering til samme tidsskrift. Artiklene er publisert i tidsrommet 2006 til 2009, og den siste skal revideres i løpet av høsten 2011. Jeg har vært eneforfatter på samtlige artikler. Nedenfor følger en presentasjon av hver enkelt artikkel.

Artikkel 1: *Homofamilien – hva er det?*

Artikkelen er en empirisk studie, som i hovedsak bygger på kvalitative dybdeintervjuer med lesbiske mødre i tidsrommet 2003-2006. Artikkelens tema ble aktualisert av den da pågående debatten om hvorvidt lesbiske og homofile skulle få mulighet til å bli vurdert som adoptivforeldre. Samtidig som at adopsjonsdebatten bidro til å synliggjøre at lesbiske og homofile får barn - altså at homofamilien eksisterer - bidro debatten til å trekke i tvil at barn med lesbiske og homofile foreldre kan ha en like god oppvekst som barn med heterofile foreldre. Debatten avdekket på denne måten behovet for forskningsbasert kunnskap om barn i lesbiske og homofile familieenheter. Dette kunnskapsbehovet besto av to sentrale deler. Den ene er forskningsstatus om hvordan det går med barna i denne type familier og den andre er kunnskap om hva homofamilien er.

Artikkelen viser at internasjonal forskning om barn i denne type familier går helt tilbake til 1970-tallet. Selve insitamentet til forskningen var at man i mangel på empirisk forskning støttet seg på dominerende teorier om barns kjønnsutvikling. Det resulterte i at man antok at barn med lesbiske eller homofile foreldre ville utvikle en ikke-typisk kjønnsutvikling. Man *fryktet* at barna skulle bli homoseksuelle. Videre ble det antatt at barna ville utvikle usikkerhet om egen kjønnsidentitet og utvikle atypisk kjønnsrolleatferd. Likeså ble antakelsen om at det var risiko for barnas psykiske og sosiale utvikling lagt til grunn. De empiriske studiene ble følgelig rettet mot å undersøke om det var noe i disse antakelsene. Artikkelen viser at forskningen har tilbakevist den ene antakelsen etter den andre, og det gir grunnlag for å sammenfatte forskningsresultatene med at barn med lesbiske og homofile foreldre synes å ha det like bra som andre barn.

Familie er et sentralt begrep i fremstillingen. Artikkelen bidrar til å synliggjøre at homofamilien består av et mangfold av ulike familievarianter. Et vesentlig moment, som også langt på vei forklarer denne kompleksiteten, er mangfoldet av foreldreposisjoner mødre og fedre kan inneha i de ulike familiearrangementene. Homofamilien inngår i rekken av flere nye familievarianter, som har det til felles at de bryter med den tradisjonelle kjernefamilien som

ideal. På en annen side er homofamilien alene om å utfordre den heteronormative kjernefamilien som ideal. Homofamilien bidrar gjennom dette til å utfordre forestillingen om at en familie må være heterofilt fundert. På den måten bidrar homofamilien til å gi familiebegrepet et nytt innhold. Likeså utfordrer hvert enkelt familiemedlem i homofamilien på hver sin måte kategoriene mor, far, likeså hva det vil si å være søsken.

Artikkel 2: Det biologiske prinsippets skiftende anvendelse

Det biologiske prinsipp er et sentralt rettsprinsipp innenfor familie- og barneretten i Norge. Prinsippet bygger på en grunnleggende forståelse av at barn skal vokse opp hos sine biologiske foreldre. Likeså at det er av eksistensiell karakter for et barn å kjenne sitt biologiske opphav. Bakgrunnen for denne artikkelens tema er lesbiske par, som hadde fått barn ved hjelp av anonym donor¹³, og søkte om stebarnsadoptsjon. Saken ble gjennomgående møtt med en svært restriktiv praksis, som var begrunnet med det biologiske prinsipp. De rettslige implikasjonene for barna var at barna hadde kun en juridisk forelder. I artikkelen har det vært av spesiell interesse å se nærmere på hvordan det biologiske prinsipp blir vektlagt overfor lesbiske familieenheter, sammenlignet med ulike heterofile familiekonstellasjoner. Artikkelen er basert på kvalitativ dokumentanalyse av sentrale offentlige dokumenter.

Norsk rett har ikke alltid vært dominert av det biologiske prinsipp. Det er tilgangen til DNA-analysen, og med den sikker viten om biologisk slektskap, som medfører et markant skifte med økt vektlegging av det biologiske prinsipp. Det har blant annet gitt seg utslag i at tredjemann til enhver tid kan reise farskapssak. I tillegg kan tredjemann, uten hinder av at barnet har en juridisk og sosial far, bli "ny" biologisk far med juridiske rettigheter og plikter som følge av biologisk status. Samtidig vises det til Sverige, der tredjemann ikke har anledning til å reise sak dersom barnet allerede har en far.

Det er pater est-regelen som gjelder for fastsettelse av farskap for de fleste barn i Norge. Det innebærer at mannen mor er gift med ved fødselsøyeblikket, automatisk regnes som barnets

¹³ Lesbiske par hadde ikke tilgang til assistert befruktning i Norge, og mange benyttet seg derfor av Storkliniken i Danmark, der det på gjeldende tidspunkt kun var tilgang til bruk av anonyme donorer.

far. I artikkelen poengteres det at det i de færreste tilfellene foreligger sikker kunnskap om barns mannlige biologiske opphav. Likeså at pater est-regelen gjelder, selv i tilfeller det er åpenbart at ektemannen ikke kan være faren, dersom partene har bestemt seg for å betrakte barnet som sitt felles barn. I artikkelen argumenteres det av den grunn for at det er pater est-regelen som gjelder, og ikke det biologiske prinsipp, ved fastsettelse av farskap for de fleste barn i Norge.

Til forskjell fra praksis overfor lesbiske familier beskrevet over, viser artikkelen at det biologiske prinsipp ikke blir vektlagt i vesentlig grad overfor heterofile par som har fått barn ved hjelp av donor. Denne type saker behandles etter barneloven, der det er tilstrekkelig at mors ektefelle har samtykket i behandlingen for at, i dette tilfellet, farskapet kan fastsettes etter dom.

Overfor adoptivbarn kommer det biologiske prinsipp til uttrykk i adopsjonsloven. Dette ved at adoptivforeldre, så snart det er tilrådelig skal fortelle barnet at det er adoptert. I tillegg har barnet ved fylte 18 år krav på å få opplyst fra departementet hvem de biologiske foreldrene er. I henhold til bioteknologiloven fra 2003 har barn født etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd, rett til å få opplysninger om sædgivers identitet ved fylte 18 år, og et donorregister skal bistå med dette¹⁴. I likhet med adoptivbarn har disse barna rett til å få informasjon om sitt biologiske opphav. Derimot har ikke foreldrene i denne type saker plikt til å informere barna om deres herkomst, noe som står i et motsetningsforhold til hva tilfellet er for adoptivforeldre. I artikkelen påpekes det at det er til tross for at det var en kjent sak for norske myndigheter at de færreste heterofile foreldre forteller barna sine om hvordan de er blitt til.

Oppsummeringsvis har artikkelen vist at det biologiske prinsipp tillegges ulik vekt og anvendes på forskjellige måter i ulike sammenhenger. I noen tilfeller tillegges prinsippet avgjørende betydning, i andre må det vike for andre hensyn. Det viser at det ikke er et universelt prinsipp, som betyr det samme, uansett kontekst. Derav fremstår det faktum at det biologiske prinsipp ble tillagt avgjørende vekt i saker der lesbiske kvinner søkte om stebarnsadoptsjon - der barnets

¹⁴ I denne sammenheng omhandler assistert befruktning, som er utført i Norge, regulert i bioteknologiloven. På gjeldende tidspunkt innebar det at lesbiske kvinner ikke hadde adgang, og at det ble benyttet kjent donor.

mannlige biologiske opphav åpenbart ikke lot seg spore – som et paradoks. Samlet sett viser artikkelen at det biologiske prinsipp - som en grunnleggende verdi - gjentatte ganger viker for andre og sterkere hensyn eller blir tillagt uforholdsmessig stor vekt når det biologiske opphav ikke lar seg spore.

Artikkel 3: På sviktende kunnskapsgrunnlag? Assistert befruktning for lesbiske par

Innføringen av felles ekteskapslov har gitt lesbiske par tilgang til assistert befruktning i Norge. Assistert befruktning for lesbiske par var den delen av lovgivningen det var knyttet størst usikkerhet til. I den sammenheng er forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår et helt sentralt tema. Tema for denne artikkelen er i hvilken grad loven vektlegger forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår. Artikkelens metodiske grunnlag er kvalitativ dokumentanalyse av sentrale offentlige dokumenter.

Artikkelen viser at kunnskapsstatus om barnas situasjon ble satt på dagsorden allerede med innføringen av partnerskapsloven i 1993, da unntaket for adopsjon ble begrunnet med manglende kunnskap om barnas oppvekstvilkår. Likeså at det ble brukt som argument da adopsjonsdebatten blusset opp på nytt i 2004. Som det påpekes i artikkelen var sannsynligheten derfor stor, ikke bare for at det ville bli et sentralt anliggende også i denne debatten, men at det i tillegg ville oppstå strid om temaet. Like fullt argumenterte Barne- og likestillingsdepartementet for loven i all hovedsak ut i fra et rettighetsperspektiv, med full rettslig likestilling mellom heterofile og lesbiske par og deres barn som det uttalte mål. Det står i et motsetningsforhold til lovprosessen i Sverige, hvor forskning om barnas situasjon var selve kjernen i argumentasjonen. I hvor liten grad forskningen ble tillagt vekt i Norge gjenspeiles av litteraturgjennomgangen om barn som vokser opp med likekjønnede foreldre i Norge, som er på 36 sider. Til sammenligning består det svenske utredningsarbeidet på om lag 1000 sider.

Flertallet i Bioteknologinemnda¹⁵ gikk inn for loven, men forskningen på feltet ble gjenstand for diskusjon. Det var riktignok et mindretall i nemnda som anså forskningen å være mangelfull, i forhold til å kunne si noe om mulige konsekvenser for barn som vokser opp uten en far. I tillegg var en av hovedinnvendingene fra høringsinstansene som var imot lovforslaget at konsekvensene for barn som vokser opp med likekjønnede foreldre, må utredes nærmere. Hverken litteraturgjennomgangen eller forarbeidene for øvrig tok tak i denne kritikken. I stedet ble litteraturgjennomgangen stående side om side med Bioteknologinemndas diskusjon på området. Paradoksalt nok bidro litteraturgjennomgangen på denne måten til å skape tvil om kunnskapsstatus på området. Dette bildet forsterkes i sammenligningen av kunnskapsstatus med Sverige, hvor man sannsynligvis unngikk tilsvarende diskusjoner i lovarbeidet fordi det var satset langt mer på utredning enn i Norge. Det at forskningsbasert kunnskap fikk så lav prioritet i lovprosessen bidro til tilsløre kunnskapsstatus på området. Motstanderne av loven kunne av den grunn dra veksler på usikkerheten dette skapte, samtidig som at politikerne som var for loven langt på vei ble svar skyldig.

Med bakgrunn i nevnte forhold, er min påstand at assistert befruktning for lesbiske par i Norge ble innført på sviktende kunnskapsgrunnlag. Som det fremgår av artikkelen er ikke det på grunn av manglende forskningsbasert kunnskap på området, heller tvert i mot. Problemet er snarere at myndighetene ikke har gjort tilstrekkelig for å presentere foreliggende forskningsresultater på en grundig, og dermed overbevisende måte.

Artikkel 4: *Donor eller far? Rettslige og familiemessige implikasjoner av fastsettelse av medmorskap*

Tema for artikkelen er innføringen av assistert befruktning for lesbiske par. I den forbindelse rettes oppmerksomheten spesielt mot den juridiske lovregelen *fastsettelse av medmorskap*. Medmor er et nytt juridisk begrep, som defineres på følgende måte i barneloven: *Som medmor til barnet skal reknast moras kvinnelige ektefelle eller sambuar, dersom medmorskapen følger*

¹⁵ Bioteknologinemnda er et frittstående, rådgivende organ, oppnevnt av regjeringen, som er en høringsinstans for norske myndigheter i forbindelse med saker som vedrører moderne bioteknologi.

av ekteskap, vedgåing eller dom. I artikkelen er det av spesiell interesse å belyse mulige rettslige og familiemessige implikasjoner av innføringen av fastsettelse av medmorskap. Artikkelen baseres på de samme dybdeintervjuene som ligger til grunn for artikkel 1. I hovedsak intervju med lesbiske mødre foretatt i tidsrommet 2003-2006.

Fastsettelse av medmorskap forutsetter at barnet skal være unnfanget ved assistert befruktning ved bruk av identifiserbar sædgiver. Fastsettelse av medmorskap er ment å erstatte stebarnsadoptsjon. De rettslige argumentene for lovendringen var å sikre barna to juridiske foreldre allerede fra fødselen av, og at barna kunne få kjennskap til sitt mannlige biologiske opphav. I barneloven slås det fast at barn ikke kan ha både en far og en medmor. I det ligger det at sæddonor ikke kan dømmes til far etter samme lov. Det innebærer også at dersom et lesbisk par velger å ha en far til sitt barn, utelukker det muligheten for fastsettelse av medmorskap. Det viser at sosial mors mulighet for fastsettelse av medmorskap står og faller på utformingen av farskapet, nærmere bestemt valg av far eller sæddonor.

I alt er det 17 lesbiske mødre og en far som utgjør det empiriske grunnlaget for artikkelen. Intervjuene ble foretatt før innføringen av assistert befruktning for lesbiske par i Norge, og det er derfor stebarnsadoptsjon som er det rettslige utgangspunktet for informantene. Halvparten av mødrene har fått barn ved assistert befruktning med ukjent donor i utlandet, og den andre halvparten har en far til sine barn. Far i intervjumaterialet er *ikke* biologisk, men sosial far til to barn, som barnets mor har fått etter privat avtale med en annen mann.

Et fremtredende funn i materialet er at noen av informantene valgte assistert befruktning fordi tanken på å ha en far inn i bildet opplevdes som truende. Dette fordi sosial mor ikke ville kunne bli tilkjent noen juridiske rettigheter for barnet. Følelse av utrygghet er også fremtredende blant informantene i påvente av å få avklart søknaden om stebarnsadoptsjon. Det viser at selv i fraværet av en far, opplevdes mangelen på juridiske rettigheter for sosial mor som utrygt. Denne utryggheten var imidlertid spesifikt rettet mot forholdet mellom biologisk/juridisk mor og sosial mor, i relasjon til barnet. Trygghet synes også å ha vært et sentralt omdreiningspunkt for de av informantene som har valgt å ha en far til sine barn. Det viser at noen opplever

assistert befruktning med påfølgende mulighet til juridiske rettigheter for sosial mor, som det tryggeste alternativet. Andre opplever det å ha en far som den tryggeste løsningen.

En felles faktor for samtlige løsningsalternativ, synes å være målet om å oppnå størst mulig *jevnbyrdighet i relasjonen mellom de ulike foreldreposisjonene*. Stebarnsadopsjon bidrar i så måte til å utligne den juridiske skjevheten mellom de ulike mødreposisjonene. For lesbiske par, synes det å ha hvert sitt biologiske barn, i tillegg til at de følgelig er sosial mor til hverandres barn, å bidra til en jevnbyrdighet i relasjonen mellom mødrene. Artikkelen viser også at far som inngår i datamaterialet valgte bort biologisk farskap med sosialt farskap. Dette for å forhindre en rangering av ham og hans mannlige partners relasjon til barna. Selv om stebarnsadopsjon, og følgelig fastsettelse av medmorskap, bidrar til å utligne den juridiske skjevheten mellom biologisk og sosial mor, er det fremdeles en ubalanse mellom de ulike foreldrerollene. Den blir spesielt tydelig i sammenligningen med adoptivforeldre, der ingen har biologisk tilknytning til barnet. De har et felles utgangspunkt, og det er ingen posisjon som skal forhandles.

I henhold til dagens lovgivning kan relasjonen mellom sosial mor og barn kun sikres juridisk ved å velge bort en far til fordel for donor. Som artikkelen har vist, kan fravær av juridiske rettigheter for sosial mor oppleves som en stor belastning. Dersom det sees i sammenheng med at fastsettelse av medmorskap kan være på plass allerede før barnet er født, taler det for at flere i fremtiden kan komme til å velge donor fremfor en far. For å sikre at assistert befruktning og valg av far skal fremstå som jevnbyrdige alternativ, drøfter artikkelen å sikre sosial mor juridiske rettigheter, også i tilfeller der det er en far med i bildet. Det er grunn til å påpeke at det byr på noen utfordringer. Den største utfordringen synes å ligge i at familieretten legger til grunn et ideal om at barn skal ha *to* juridiske foreldre. Det er et ideal som støttes av Bioteknologiloven, som sier nei til at enslige får tilgang til assistert befruktning i Norge. Det skal ikke være en forelder, men to foreldre, og ikke tre. Til tross for det, vil jeg oppfordre til at myndighetene tar opp til vurdering, om bortvalget av en far, for å sikre fastsettelse av medmorskap, er forenlig med hensynet til barnets beste som prinsipp i barneloven. For så å åpne opp for vurderingen av om et barn kan ha *både* mor, medmor og en far.

2. Metode

I dette kapitlet gjøres det rede for metodevalget i avhandlingen. Som tidligere nevnt bygger avhandlingen på ulike kvalitative data - dybdeintervjuer (artikkel 1 og 4) og dokumentanalyse (artikkel 2 og 3). I de enkelte artiklene er det eksplisitt gjort rede for hvilken metode som benyttes, med unntak av artikkel 1 hvor metodebruken omtales mer implisitt i den løpende teksten. Fordi metodevalg kun er omtalt i begrenset grad i hvert enkelt arbeid, gis det her en mer utførlig gjennomgang av metodegrunnlaget. Det innebærer at det blir noe overlapping fra kapitlet om tema og problemstillinger i prosess. Likeså fra kapitlet om redegjørelsen av den enkelte artikkel. Men først en kort redegjørelse av det vitenskapsteoretiske perspektivet som avhandlingen er forankret i.

2.1 Den vitenskapsteoretiske forankringen i avhandlingen

En sentral målsetting med kvalitativ metode er å oppnå en forståelse av sosiale fenomen. Bruk av kvalitative metoder legger grunnlaget for fordykning i de sosiale fenomenene som undersøkes. For å oppnå dette er fortolkende metode av særlig stor betydning innenfor kvalitativ forskning. Tradisjonelt er det blitt satt likhetstegn mellom kvalitative metoder og forskning der det er direkte kontakt mellom forsker og de som studeres, som ved deltakende observasjon og intervjustudier. Innenfor de fleste kvalitative tilnærminger er datagrunnlaget, uttrykt i form av tekst. Hvilke type tekster som legges til grunn for analysen er avhengig av hvilken metode som benyttes i den enkelte undersøkelse. I intervjustudier og deltakende observasjon er det empiriske grunnlaget (transkriberte) tekster, som i hovedsak er basert på data forskeren har samlet inn i felten. Forskeren har gjerne selv skrevet tekstene, som utelukkende er fremskaffet i forskningsøyemed (Kvale og Brinkmann 2009). Dokumentanalyse skiller seg ut på dette punktet da det empiriske utgangspunktet er tekster, som i all hovedsak er konstruert av andre enn forskeren selv og for andre formål enn forskningsprosjektet. En annen forskjell er at tekstene allerede foreligger, i betydningen at forskeren ikke behøver å gå veien via enkeltpersonene som har bidratt til å produsere dem for å få tilgang til tekstene. Det medfører i sin tur fravær av direkte kontakt (Thagaard 2009, Kvale og Brinkmann 2009).

I kvalitative metoder representerer fortolkende teoretiske retninger et viktig utgangspunkt. På hvilket grunnlag den enkelte kvalitative tekst fortolkes, er knyttet til en vekselvirkning mellom forskerens teoretiske utgangspunkt og tendenser i datamaterialet, der sistnevnte faktor utgjør grunnlaget for den forståelsen forskeren utvikler underveis i forskningsprosessen. Forskerens vitenskapsteoretiske forankring har betydning for hva det søkes informasjon om, og danner dermed et utgangspunkt for den forståelsen forskeren utvikler. Fortolkende teoretiske retninger omfatter ulike metodiske tilnærminger med vekt på mening og betydning (Thagaard 2009).

Innenfor et fenomenologisk vitenskapssyn vektlegges enkeltpersoners subjektive opplevelser, der formålet er å nå i dybden av den enkeltes erfaringer knyttet til aktuelle forskningstema. Et fundament innenfor fenomenologien er at realitetene er slik den enkelte oppfatter at de er. Det å forstå og beskrive aktuelle fenomen ut i fra de enkelte informantenes erfaringer og perspektiv er derfor et sentralt perspektiv i fenomenologien. I det ligger det en forutsetning om at forskeren må være åpen overfor hva informantene formidler om aktuelle forskningstema. Når det gjelder kvalitative forskningsintervju, er det ut i fra en fenomenologisk tilnærming av spesiell interesse å forstå sosiale fenomen ut fra aktørenes egne beskrivelser, og å beskrive verden som informantene opplever den. En antakelse som ligger til grunn for dette perspektivet er at den viktige virkelighet er den mennesker oppfatter (Kvale og Brinkmann 2009).

Hermeneutikk betyr å fortolke, og er opprinnelig knyttet til fortolkning av tekster. Hermeneutikken er basert på prinsippet om at mening bare kan forstås i lys av den sammenheng det som studeres er en del av. På den måten forstås delene i lys av helheten. Uansett hvordan man velger å fortolke en tekst, om det eksempelvis er innholdsanalyse eller argumentasjonsanalyse, må teksten tolkes. Tolkningen er mer eller mindre kompleks, avhengig av den problemstillingen som ligger til grunn, tekstens karakter og hvilken tekstanalytisk tilnærming som benyttes. Å beskrive argumentasjon kan være viktig når målet for forskningen er å få overblikk og å sammenligne dette aspektet i ulike tekstsammenhenger. Videre kan det å vurdere argumentasjonen være viktig om tekstanalysens målsetting er ideologikritisk (Bergström og Boreus 2008). For å finne svaret på hvor god en fortolkning er, sammenlignet med en mulig annen fortolkning, må man ut i fra en slik forståelsesramme søke svaret innenfor

den hermeneutiske sirkel. I det ligger det at foreslåtte fortolkninger av en tekst som helhet alltid må begrunnes med den mening de gir til tekstens enkelte deler (Gilje og Grimen 1993).

Også innenfor kritisk teori legges det vekt på fortolkning. Utgangspunktet for fortolkning innenfor kritisk teori er ideologiavsløring og et kritisk standpunkt til samfunnets etablerte struktur. For å oppnå dette rettes oppmerksomheten mot prosessene som bidrar til å fremme bestemte interesser på bekostning av andre. Det er et perspektiv som innebærer et kritisk standpunkt av etablerte institusjoner og interesser i samfunnet (Thagaard 2009).

I avhandlingen har jeg primært vært opptatt av å forstå planlagte lesbiske familier som et nytt sosialt fenomen. Kvalitativ tilnærming er derfor det mest formålstjenlige alternativet, og er dermed lagt til grunn i avhandlingen. I hver enkelt artikkel i avhandlingen er det respektive problemstillinger som har vært avgjørende for hvilken vitenskapsteoretisk forankring som er lagt til grunn. I avhandlingens artikkel 1 og 4 har jeg vært opptatt av enkeltpersoners *subjektive opplevelser* knyttet til planlagte lesbiske familier som sosialt fenomen. Fordi det nettopp er dette aspektet som vektlegges innenfor et fenomenologisk vitenskapssyn utgjør det disse to artiklenes vitenskapsteoretiske grunnlag.

I artiklene 2 og 3 er den overordnede teoretiske forankringen hermeneutikk. Bakgrunnen for det, er at det er fortolkning av tekster som jeg har vurdert å være det datamaterialet som er best egnet til å belyse disse to artiklenes problemstillinger.

2.2 Redegjørelse av utvalg og de kvalitative dybdeintervjuene

Både artikkel 1 og 4 baserer seg på kvalitative dybdeintervjuer. Artikkel 1, om homofamilien, og artikkel 4, om mulige rettslige og familiemessige implikasjoner av fastsettelse av medmorskap, baseres på intervjuer av 17 lesbiske mødre og en far i tidsrommet 2003-2006. Av de lesbiske mødrene er det seks par, der begge er blitt intervjuet sammen. En av mødrene lever i partnerskap med en annen kvinne, men sistnevnte inngår ikke i datamaterialet. Videre var tre av mødrene single på intervjutidspunktet. Blant kvinnene er det henholdsvis 11 som er biologiske mødre, og ni som er sosiale mødre. Derav er det fire kvinner som både er biologisk

mor, og sosial mor til sin partners barn. Av informantene som lever i parforhold er det fire par som hadde søkt eller allerede fått innvilget stebarnsadoptsjon av sin partners barn. Mødrene er i alderen 29-47 år. Den ene faren som inngår i datamaterialet er sosial far på 45 år. De som ble intervjuet har totalt 14 barn i alderen seks måneder til 13 år, syv gutter og syv jenter. Syv av barna har en kjent far. Seks av disse barna har jevnlig samvær med far, mens ett barn aldri har møtt sin far. Fem av barna er unnfanget ved assistert befruktning med ukjent donor ved Storkklinikken i Danmark. Det innebærer at barnas mannlige biologiske opphav er og vil forbli ukjent. Den sosiale siden av farsbegrepet er følgelig ikke til stede. Barna vil heller aldri kunne møte sin biologiske far. Videre er to barn unnfanget ved hjelp av privat donor, uten at vedkommende er far i en sosial betydning.

Målsettingen med kvalitative intervjuundersøkelser er å belyse undersøkelsens aktuelle problemstilling på en mest mulig utfyllende måte, noe som også gjenspeiles i rekrutteringen av informanter. Informantene i denne intervjuundersøkelsen ble valgt ut i fra et såkalt strategisk utvalg. Det innebærer at informantene ble vurdert å befinne seg innenfor et sosialt system som har best mulig kjennskap til undersøkelsestemaet (jfr. Halvorsen 2002). Et neste steg i rekrutteringen var å velge blant flere mulige informanter som oppfyller disse kriteriene. I og med at dette prosjektet omhandler planlagte lesbiske familier, med en målsetting om å nå målgruppen som har mest mulig kunnskap om dette temaet, fremsto det som et nærliggende valg å rekruttere kvinner med denne type familieerfaring som informanter. Av samme grunn var også barn med denne type familiebakgrunn aktuelle informanter.

Et sentralt siktemål med avhandlingen har vært å bidra med ny kunnskap om planlagte lesbiske familier. Med begrepet lesbisk forstår jeg kvinner som blir seksuelt og følelsesmessig tiltrukket av andre kvinner (Kitzinger 1989). Det er imidlertid ikke gitt at kvinnene som er informanter i denne undersøkelsen definerer begrepet på tilsvarende måte, da det finnes mange ulike innfallsvinkler til begrepet. En kvinne kan eksempelvis leve sammen med en annen kvinne, uten at hun av den grunn nødvendigvis velger å definere seg som lesbisk, eller for den saks skyld, definerer seg utelukkende som lesbisk. Likeså kan en kvinne ha vært følelsesmessig tiltrukket av

eller hatt seksuelle erfaringer med andre kvinner, uten å betegne seg selv som lesbisk. Et poeng i denne sammenheng er at de kvinnene som sa seg villige til å være informanter, samtidig definerte seg som lesbiske, ved at det lå som premiss til grunn for å være med i studien.¹⁶ Med *planlagte* lesbiske familier menes i denne sammenheng at barna fra starten av har vokst opp i lesbiske familier, i betydningen at barna er født av kvinner som hadde definert seg som lesbiske før de ble mødre (jfr. fotnote 1).

2.2.1 Skjult populasjon

Lesbiske og homofile familier befinner seg innenfor rammene for det som defineres som en skjult populasjon. Populasjonen er delvis kjent, men det finnes ikke noen eksakt utvalgsramme, fordi størrelsen og grensene for populasjonen er ukjent (Halvorsen 2002). Det innebærer at det ikke finnes oversikt over det totale antall barn med lesbiske og homofile foreldre. Den delen av populasjonen som er kjent er som følger: Inntil innføringen av felles ekteskapslov førte Statistisk sentralbyrå (SSB) statistikk over barn født av mor med status registrert partner. Statistikken viser at det var fire barn i 1998 og 72 i 2008. Tallene gjenspeiler det totale antall kvinner som var registrerte partnere¹⁷. Etter innføringen av felles ekteskapslov, fører SSB imidlertid ingen egen statistikk for barn født av mor, som tidligere hadde status som registrert partner, og som etter lovendringen er konvertert til ekteskap. Disse barna havner alle i samme kategori, nemlig barn født av mor som er gift.

¹⁶ I de seneste årene har begrepet skeiv, således også begrepet skeive familier etablert seg. Begrepet skeiv skriver seg fra *queer teori*, eller skeiv teori som det benevnes her tillands. Skeiv teori består av ulike perspektiver som setter spørsmålstegn ved heteroseksualiteten – herunder den heterofile kjernefamiliens - krav på å være naturlig og selvfølgelig (Kulick 1996, Butler 2002). Begrepet skeiv har i så måte en funksjon å kontrastere det som anses som rett. Fra et teoretisk og politisk plan har begrepet skeiv også begynt å bli en del av dagligtalen, men uten at begrepets opprinnelige ideologiske betydning nødvendigvis gjenspeiles. I stedet kan det likeså gjerne benyttes som et sidestilt alternativ til de mer tradisjonelle begrepene lesbisk og homofil. Informantene som inngår i utvalget kan, i tillegg til at de har definert seg inn i prosjektet som lesbiske, også omtale seg selv som skeiv, eller sin familie som et skeivt familiearrangement. Det har imidlertid ikke vært et sentralt anliggende å ta rede på i denne sammenheng.

¹⁷ http://www.ssb.no/magasinet/slik_lever_vi/art-2010-02-01-01.html

Det er vanlig å benytte den såkalte *snøballmetoden* for å rekruttere informanter når populasjonen er skjult. Det innebærer at en forsøker å komme i kontakt med personer som vet mye om temaet som skal undersøkes, og som selv eventuelt kan være aktuelle som informanter. De kan igjen gi tips om andre personer som kan være aktuelle å ha med i undersøkelsen, som i sin tur kan lede en til andre som kan være aktuelle informanter (Halvorsen 2002). I denne undersøkelsen ble informanter rekruttert etter snøballmetoden fra flere ulike hold. Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH) og fra gruppen, *homofile med barn*, som er en aktivitetsgruppe i lokallaget LLH Oslo og Akershus var sentrale aktører for rekruttering av informanter i det sentrale østlandsområdet. I tillegg bidro en sentral aktør i Sør-Trøndelag, i betydningen et stort nettverk bestående av lesbiske kvinner og homofile menn i fylket, til å rekruttere informanter i Sør-Trøndelag.

2.2.2 Om intervjuene

Samtlige informanter har høyere utdanning. I alt 12 av mødrene har høgskoleutdanning og fem har universitetsutdanning av høyere grad. Likeså har far i utvalget universitetsutdanning av høyere grad. Det innebærer at utvalget er selektert i forhold til utdanning, og at det i dette tilfellet dreier seg om høyt utdannende foreldre.

Hver enkelt informant, herunder også par, ble intervjuet en gang og intervjuene varte fra to til tre timer. Unntaket var tre informanter som ble intervjuet to ganger på til sammen omtrent fire timer. Samtlige intervjuer ble gjennomført hjemme hos informantene, og intervjuene ble tatt opp elektronisk. I intervjuene ble det benyttet en semi-strukturert intervjuguide (jfr. Kvale 1997). Det ble utarbeidet en intervjuguide for mødrene og en noe omarbeidet versjon tilpasset far¹⁸. Tema i intervjuguiden for mødrene var: Beslutningen om å få barn, og utforming av farskapet med valg av kjent far eller donor. Dersom de hadde valgt kjent far, var foreldreansvar og samværsavtale tema. Videre tema var barnets (eventuelle) kjennskap til sin familiesituasjon som annerledes, homofamilien kontra den heterofile kjernefamilien, familie og venners

¹⁸ Intervjuguidene er lagt ved, som appendiks nr. 1 og 2.

reaksjoner og møte med offentlige instanser. I intervjuguiden for far var temaet kjent far eller donor byttet ut med, deltakende kontra passiv far.

I intervjuundersøkelsen inngår det også intervjuer med barn som har vokst opp i planlagte lesbiske familier¹⁹. I alt er det intervjuet ni barn i alderen tre og et halvt år til 13 år, derav seks jenter og tre gutter. Intervjuene ble utført i tidsrommet 2003-2005. I likhet med intervjuene med de voksne, ble også disse intervjuene utført hjemme hos informantene, og intervjuene ble tatt opp. I sentrum for denne intervjuundersøkelsen var å få barna til å fortelle om familiene sine. Ut i fra barnas modenhetsnivå ble det utarbeidet to intervjuguider for barn. En for småbarn og en for de litt eldre barna. Hovedfokuset i intervjuguidene var å få barna til å redegjøre for på hvilken måte de definerte sine familier, med tanke på hvem de inkluderte som familiemedlemmer og relasjonen til disse. I intervjuene ba jeg barna tegne familiene sine, med en intensjon om at tegningene, kunne fungere som samtalestøtte i intervjuet, spesielt med tanke på de yngste barna (jfr. Andenæs 1991).

Intervjuundersøkelsen med barna ble gjennomført som planlagt, men foruten at undersøkelsen så vidt nevnes i den første artikkelen, er det, som det ble gjort rede for innledningsvis, et tema som ikke kommer tilbake i avhandlingens øvrige artikler. Det at intervjuundersøkelsen med barna ble lagt til side, betyr ikke at den har vært bortkastet, forhåpentligvis er den "bare" forsinket. Forutsatt videre konsesjon fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), planlegger jeg å jobbe videre med dette datamaterialet med tanke på publisering.

2.3 Dokumentanalyse

Dokumentanalyse har sine røtter i historiefaget, men metoden har også en lang tradisjon innenfor samfunnsvitenskapene, blant annet som den mest benyttede forskningsmetoden i klassisk sosiologi (Thagaard 2009, Scott 1990). De siste tiårene har metoden imidlertid ikke vært mye brukt innenfor samfunnsvitenskapene, og i kvalitativ forskning er det i stedet intervju og observasjon som har vært dominerende datakilder (McCulloch 2004). I nyere

¹⁹ Intervjuguidene er lagt ved, som appendiks nr. 3. og 4.

forskningslitteratur i kvalitativ metode er det dessuten en økende tendens til at intervjustudier dominerer. Det gjør at det ikke foreligger særlig omfattende forskningslitteratur om denne metoden. Det empiriske grunnlaget i dokumentanalyse er tekster som er konstruert for et annet formål enn forskningsprosjektet. Det er forskjellig fra datagrunnlaget i intervjustudier og observasjon, der det er skrevne tekster som er basert på data forskeren har samlet inn i felten og som utelukkende er produsert i forskningsøyemed (Thagaard 2009).

Offentlige dokumenter er formet av strukturen og aktivitetene i den enkelte nasjonalstat, og reflekterer av den grunn statens interesser. Det innebærer at offentlige dokumenter aldri er nøytrale, i stedet er de formet av den politiske konteksten de er produsert i, og av de kulturelle og ideologiske antakelser som ligger bak. De er mest sannsynlig formet av generelle kulturelle antakelser, og allment aksepterte verdier. Offentlige dokumenter vurderes generelt å inneha høy grad av autenticitet (Scott 1990).

Holme og Solvang (1996:118) definerer kilde som; *en skrift som påberopes for en viss oppgave og som selv utgjør grunnlaget for denne oppgavens autoritet*. Det presiseres at en kilde går over til å bli kildemateriale når den tas i bruk. Hvilket kildemateriale som legges til grunn i en undersøkelse, er styrt av problemstilling(ene) den enkelte undersøkelse tar utgangspunkt i. Videre vil kildematerialet bli valgt ut etter en i utgangspunktet systematisk utsilings- og utvelgelsesprosess. Men også den tidshistoriske situasjonen kildene er blitt til i spiller inn. Kildene vil kunne gi innsyn i aktuelle forståelser, som *gjorde seg gjeldene og/eller som (fremdeles) er gjeldende*. Og følgelig vil de også kunne gi et bilde av eventuelle endringsprosesser.

Kilden har et budskap den vil meddele, og det skilles mellom normative og kognitive kilder. Det er innholdet i budskapet som avgjør om kilden er normativ eller kognitiv. Ingen tekster er utelukkende det ene eller det andre, men det finnes tekster som domineres i en retning. Tekster kan dessuten være både normative og kognitive, i en og samme setning eller tekst. I tillegg kan utsagn og påstander tilsynelatende være av kognitiv karakter, men der de i utgangspunktet kan være skjulte forsøk på og nå frem med normative budskap.

Det skilles mellom konfidensielle og offentlige kilder. Skillet består av ulike karakteristika av forholdet mellom opphavsmann og mottaker, som har betydning både for innhold og form. Konfidensielle kilder kjennetegnes av at opphavsmannen taler på egne vegne til en mottaker som han har et forhold til, og formen vil være fortrolig, umiddelbar og følelsesmessig. Offentlige kilder karakteriseres av et institusjonelt rolleforhold mellom opphavsmann og mottaker, der enten den ene eller begge parter er en institusjon, organisasjon, forvaltningsorgan eller lignende. Rolleforholdet vil være preget av avstand og underlagt strengere formelle regler, og innholdet vil være klarere saklig avgrenset (Holme og Solvang 1996)

Å tolke en kilde innebærer å innholdsbestemme hva som står i kilden. Tolkning kan innebære både en analyse av hva som står i kilden, og hva opphavsmannen har ment å si. Dessuten må kilden forstås ut i fra den tidshistoriske situasjonen den ble til i. Den enkelte undersøkelses problemstilling(er) vil også være bestemmende for i hvilken grad kildene vurderes som brukbare. Lov og forskrifter er totalt dominert av normative elementer (Holme og Solvang 1996). Oppedal (2009) beskriver jussen som en normativ disiplin, regulert i form av rettsregler. Det fremheves at gjeldende rett ikke er en statisk størrelse over tid, men at den forandrer seg kontinuerlig gjennom lovendringer, og at den gjeldende rett av den grunn er stadig gjenstand for diskusjon.

2.3.1 Redegjørelse av dokumentanalysen i avhandlingens artikkel 2 og 3

Det er problemstillingen som er bestemmende for hvordan analysen skal utføres. Insitamentet til artikkelen: «Det biologiske prinsippets skiftende anvendelse», var at det biologiske prinsipp ble lagt til grunn for en svært restriktiv praksis overfor registrerte partnere som søkte om stebarnsadoptsjon. Det utløste i sin tur en interesse for å kartlegge på hvilken måte det biologiske prinsipp blir vektlagt overfor ulike type familiekonstellasjoner. For å belyse denne problemstillingen fremsto dokumentanalyse av sentrale offentlige dokumenter som den mest relevante datakilden. Fordi det biologiske prinsipp er et sentralt rettsprinsipp innenfor barne- og familieretten, er sentrale offentlige dokumenter, i denne sammenheng forstått som lovarbeider og andre rettskilder på dette rettsområdet, følgelig lagt til grunn som empirisk datamateriale for artikkelen. For å belyse i hvilken grad det biologiske prinsipp er blitt tillagt vekt i ulike

familiekontekster, har jeg sett nærmere på argumentasjonen som er lagt til grunn for anvendelsen av prinsippet i hvert enkelt tilfelle. Dernest har jeg sammenlignet argumentasjonen som er brukt i hvert enkelt tilfelle. I tillegg har jeg sett på det biologiske prinsipp i en rettshistorisk sammenheng, ved å se på argumentasjonen som er lagt til grunn over tid. Et annet sentralt utgangspunkt for analysen er ideologikritikk ved å rette oppmerksomheten mot at bestemte interesser fremmes på bekostning av andre. I denne sammenheng i betydningen av at heteroseksuelle familiekonstellasjoner sine interesser fremmes på bekostning av lesbiske familieenheter. Avslutningsvis har jeg sett på de ulike delene i lys av en helhet. I artikkelen har jeg altså gjort bruk av en komparativ analyse av ulike familieenheter, langs en tidsakse og ut i fra ideologi, forankret i hermeneutisk vitenskapsteori og kritisk teori.

Artikkelen: «På sviktende kunnskapsgrunnlag? Assistert befruktning for lesbiske par» bygger også på dokumentanalyse, og jeg har vært spesielt opptatt av å belyse i hvilken grad loven vektlegger forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår. For å belyse denne problemstillingen har jeg derfor benyttet sentrale offentlige dokumenter som omhandler lovprosessen, som er lovarbeider og andre rettskilder, som grunnlag for analysen. For å gi et utdypende perspektiv på innføring av den nye loven benyttes tilsvarende dokumenter for å belyse den radikale holdningsendringen som har funnet sted på veien fra det jeg benevner, fra kriminalisering til assistert befruktning. I tillegg foretar jeg en litteraturgjennomgang med samme formål. Jeg foretar også en sammenlignende analyse av dokumenter med status lovarbeider og andre rettskilder, som omhandler forskning om barnas situasjon. Analysen foretas langs en tidslinje, fra at forskning om barnas situasjon for første gang ble nevnt i et lovarbeid til innføring av assistert befruktning for lesbiske par. Jeg utfører også en komparativ analyse av innholdet i sentrale dokumenter som inngår i den norske lovprosessen knyttet til assistert befruktning for lesbiske par, med tilsvarende dokumenter i samme lovprosess i Sverige. For å belyse i hvilken grad forskning er vektlagt i lovprosessen foretar jeg en litteraturstudie av tilgjengelig forskning om barnas oppvekstvilkår. Innholdet og fortolkningen av det sammenstilles i sin tur med hva som kommer frem i dokumentene i lovarbeidene og andre rettskilder. For å få et mest mulig helhetlig bilde av kritikken som er rettet mot forskningsfeltet,

er det empiriske grunnlaget en litteraturgjennomgang av aktuell forskning på området og ulike dokumenter om lovarbeidene og andre rettskilder.

2.4 Mitt eget forhold til forskningstemaet

Når en som samfunnsforsker forsker på homofili-relaterte tema, må man være forberedt på at ens egen seksuelle orientering blir gjenstand for oppmerksomhet, og dersom forskeren er lesbisk eller homofil, er spørsmålet om forskerens habilitet et sentralt tema for denne oppmerksomheten. Spørsmålet om habilitet omhandler mer presist at forskeren alltid vil kunne bli møtt med kritikk i det offentlige rom om å være inhabil og partisk i saken. Dette er ikke et særegent fenomen for dette fagområdet, for samme mekanismer trår i kraft overfor eksempelvis funksjonshemmede som forsker på funksjonshemminger, skilte som forsker på skilsmisser og feminister som forsker på kjønn. Samtidig kan man merke seg at eksempelvis heterofile forskere som forsker på heterofile familier, her i betydningen «mainstream» familieforskning, ikke blir stilt overfor samme kritiske blikk. Dette eksempelet avdekker at det som fremstår som kritikk rettet mot å forske på eget felt, kanskje heller handler om undertrykkelsesmekanismer som settes i sving, i form av marginalisering av underprivilegerte grupper i samfunnet. En annen plausibel forklaring kan være at homofili-relaterte spørsmål kan bli oppfattet som å representere en særinteresse, mens spørsmål som omhandler majoritetsbefolkningen, underforstått heterofile, forstås som noe som omhandler (nesten) alle.

Et moment, som har vært spesielt virksomt i det offentlige ordskifte om innføring av felles ekteskapslov, herunder assistert befruktning for lesbiske par, er politisering av forskningsfeltet om barnas oppvekstvilkår. En politisering av forskningsfeltet er, slik jeg ser det, en strategi for å forsøke å underkjenne forskningsfeltet som sådan, ved aktivt å gå inn for å skape tvil om kunnskapsstatus på området. Hovedpoenget i denne sammenheng er at å møte lesbiske og homofile som forsker på homofilirelaterte tema med mistenksomhetens blikk, er en del av denne politiseringen, der strategien er å erklære aktuelle forskere inhabile, med det som siktemål å underkjenne disse forskernes forskningsarbeid. Dersom målet hadde vært av mer informativ karakter, er det grunn til å tro at fremstillingen også kunne innehatt elementer som er av mer positiv karakter. For eksempel må det kunne sies å være en fordel å være lesbisk eller

homofil når man skal forske på homofili, fordi godt kjennskap til feltet gjennom egne erfaringer og egen livsstil inngår i ens forforståelse. Det er denne forforståelsen, som potensielt kunne blitt sett på som en ressurs, det i et politiseringsøyemed blir satt spørsmålsteget ved. Et retorisk spørsmål kan i denne sammenheng være, om det heller er ønskelig å rekruttere forskere inn i forskningsfeltet, de i utgangspunktet ikke har noen forkunnskaper om. Når det er sagt, diskvalifiserer ikke det heterofile forskere til å forske på homofili som tema. Poenget er snarere at det er viktig å reflektere over hvilke mekanismer som spiller inn, og bakgrunnen for disse når det rettes kritikk mot lesbiske og homofile forskere. En kritikk som heterofile går fri, fordi de automatisk blir sett på som representanter for majoritetskulturen og dennes interesser. Det betyr med andre ord at heterofile forskere per definisjon blir sett på som nøytrale og verdifrie, i motsetning til lesbiske og homofile som blir vurdert å ha aksjer i egen sak.

Mitt eget forhold til temaet barn med lesbiske og homofile foreldre, er at jeg er lesbisk, og underveis i prosjektet, er jeg også blitt mor. Barnets far er homofil, og han har foreldreansvar og deltar aktivt i omsorgen for barnet. Det at vi har fått barn sammen på disse premisene er kjent for våre omgivelser. I det videre vil jeg komme med noen refleksjoner om hvordan det har påvirket mitt forskningsarbeid. Slik jeg ser det, har det faktum at jeg er lesbisk vært avgjørende for at jeg i det hele tatt begynte å forske på dette feltet. Da jeg i sin tid skulle ta stilling til tema på min hovedfagsoppgave, valgte jeg et homofili-relatert tema, for det engasjerte meg på en helt annen måte enn andre tema, fordi det berørte en viktig side i mitt eget liv. Da jeg valgte som jeg gjorde, var det for meg en velkjent sak at jeg måtte være forberedt på at min seksuelle orientering ville bli forsøkt brukt mot meg, noe den også er blitt. Et eksempel på det er at jeg i Bioteknologinemndas møte om assistert befruktning for lesbiske par, sto som representant for forskning om barn med lesbiske foreldre²⁰. I møtet ble følgende fremsagt i et innlegg fra en representant fra en fremtredende interessegruppe mot loven:

Sigrun Saur Stiklestad ga et positivt og optimistisk bilde av forskningssituasjonen på dette temaet. Det er ikke så rart, for hun er, akkurat som meg, preget av den ideologien og den

²⁰ Bioteknologinemnda var i denne saken høringsinstans for norske myndigheter, og møtet la grunnlaget for lovforslaget om felles ekteskapslovgivning, herunder assistert befruktning for lesbiske par.

bakgrunnen hun kommer fra. Sigrun Saur Stiklestad er en sympatisk homoaktivist, som har vært leder for LLH (Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring) i Trøndelag (Øyvind Benestad, Prosjektleder, MorFarBarn.no i Bioteknologinemnda. Rapport: "Sæddonasjon til lesbiske og enslige? 2007: 24)

Vissheten om at jeg har "stått laglig til for hogg" har bidratt til at jeg har vært ekstra nøye med å vise kortene i mitt forskningsarbeid. Et eksempel på det er fra artikkel 3, om assistert befruktning. I artikkelen har jeg vært ekstra påpasselig med å vise hvordan den empiriske dokumentasjonen er fremkommet, eksempelvis ved å gi en relativt utførlig beskrivelse av bakgrunnen for at jeg benytter Susan Golombok som sentral kilde. Et annet moment som har spilt inn, da i forhold til min rolle som lesbisk mor og egen familiesituasjon, er at jeg har valgt problemstillinger som ikke har vært for tett på egen familiesituasjon. Eksempel på det er artikkel 2, om det biologiske prinsipp, som tar utgangspunkt i stebarnsadoptions av barn som er unnfanget ved bruk av donor. Likeså artikkel 3, om assistert befruktning, som også omhandler en annen måte å få barn på enn tilfellet er for min egen del.

Vitenskapelig arbeid forutsetter at forskeren både har nærhet og distanse til forskningsfeltet. Nærhet er en forutsetning for at forskeren skal kunne forstå det aktuelle feltet. Likeså må forskeren ha en analytisk distanse til feltet, som blant annet innebærer at forskeren må være åpen for kritisk å reflektere over egen utgangsposisjon. Som lesbisk mor og forsker på planlagte lesbiske familier, vurderer jeg min utgangsposisjon som en tilgang når det gjelder nærhet til aktuelle forskningsfelt. Den har etter min oppfatning bidratt til å gi meg inngående kjennskap til feltet, som jeg har nytt godt av i mitt forskningsarbeid. Denne nærheten er samtidig avhandlingens «akilleshæl», ved at jeg stiller dårligere når det gjelder distanse. Jeg håper at jeg har lyktes i å inneha nødvendig distanse til forskningsfeltet, for på den måten å oppfylle vilkåret for vitenskapelig arbeid som er skissert innledningsvis.

3. Familien i historisk og teoretisk perspektiv

Lesbiske familier må forstås i en historisk og teoretisk kontekst. Mange trekk ved lesbiske familier er ikke historisk nye, selv om de gjerne framstilles som nettopp det. Ifølge Sogner (2003) er familien en historisk størrelse som stadig er seg selv lik, samtidig som den endrer seg i takt med samfunnsforholdene. Hvordan familien har vært utformet i Norge har først og fremst sammenheng med demografiske og økonomiske forhold. Historisk sett har mortaliteten og livsgrunnlaget vært de to sidene ved samfunnsutviklingen som har påvirket familiesammensetningen mest. For eksempel viser familienedtegnelser fra 1600-tallet til første halvdel av 1700-tallet at høy spedbarnsdødelighet ga seg utslag i at barneflokkene var relativt små. Nedtegnelsene viser også at det på grunn av den høye mortaliteten blant den voksne delen av befolkningen, var omgifte svært utbredt. Det var derfor ikke uvanlig for barn å vokse opp med stemor eller stefar, likeså halvsøsken. «Mine, dine og våre barn» er altså på ingen måte et nytt fenomen. En annen sentral faktor som har påvirket norsk familiehistorie er den politisk-ideologiske utviklingen som har funnet sted.

Familien som begrep er avledet av det latinske ordet *famulus*, som betyr tjener. Familien var opprinnelig huslyden til far – de andre familiemedlemmene skulle være fars tjenere. Det innebar et skille mellom husfaren og "familien hans", som han gjennom blodsband eller lovverket hadde autoriteten over. Over- og underordning var en del av et paternalistisk samfunnssystem som hadde som funksjon å skape stabilitet og kontinuitet. Hele samfunnet var bygd opp og gjennomsyret av strukturer som autoritet, opplæring og oppdragelse. Familien eller husholdet var den minste enheten i dette. Som kongen var gitt makt til å styre sitt rike, var husbonden gitt rett og plikt til å bruke makt overfor kone, barn og tjenestefolk (Sogner 2003).

Ifølge kildene tilbake til 1500-tallet, domineres norsk familiehistorie av kjernefamilien. Til forskjell fra dagens utgave, var datidens kjernefamilie omgitt av slektninger og tjenestefolk. Det var paret, mannen og kvinnen, som utgjorde kjernen, og de var alltid gift. En forutsetning for i det hele tatt å inngå ekteskap og stifte familie var at man var i stand til å brødfø en familie. De som ikke hadde økonomisk grunnlag for å etablere sitt eget hushold, inngikk i stedet i andres

familieøkonomi. Folketellingen fra 1801 viser at syv av ti gårdsfamilier levde i kjernefamilier, og åtte av ti var plassfolk. Denne husholdningssammensetningen gjenspeiles også i datidens familiebegrep ved at det ble satt likhetstegn mellom begrepene familie og hushold, noe som da inkluderte slektninger og tjenestefolk i familiebegrepet. Det viser at i tillegg til at familiebegrepet ble basert på blodsband, reflekterte det også familien som en økonomisk produksjonshet. Datidens familiebegrep var altså langt videre og mer inkluderende enn nåtidens Sogner (2003).

Fra 1850-årene kom det til en rekke nye lønnsarbeidsplasser innenfor industri, handel, samferdsel og tjenesteytende yrker. Et vesentlig trekk ved disse nye arbeidsplassene var at hjem og arbeidsplass ble adskilt. Produksjonen var dermed ikke lenger husholdsbasert. Kritikerne hevdet at den moderne industrien ødela familien fordi kvinnene ikke fikk tid til å ta seg av mann og barn. Likeså at mannen mistet sitt ansvar som familieforsørger, i og med at familien var avhengig av lønnsinntekt fra barnearbeid. Eneforsørgerfamilien ble deretter et ideal i norsk arbeiderbevegelse på 1920-tallet (Sogner 2003).

1950 og 1960-tallet kjennetegnes av den funksjonsdelte kjernefamilien, hvor kvinnen var husmor og mannen hadde forsørgeransvaret for familien. Dette kalles det komplementære kjønnsrollemønsteret. Den kjønnsmessige arbeidsfordelingen mellom kvinner og menn var den ideelle livsform, og den moderne husmor fremsto som et kvinneideal. I denne perioden var husmorfamilien tallmessig dominerende og omtales derfor gjerne som *husmorepoken* (Rønningen 1999). Ekteskapet var den eneste samlivsformen, og skilsmisser var sjeldne og forbundet med skam (Moxnes et.al.1999). Det komplementære kjønnsrollemønsteret bidro til at kvinner ble sterkt avhengig av å bli forsørget av ektemannen. De to mulighetene kvinner hadde til forsørgelse før 1960 var gjennom ekteskapet og eget lønnsarbeid. Fordi det var få arbeidsplasser for kvinner, var ekteskapet uten sammenligning den sikreste måten til forsørgelse (Blom 1999).

Husmorepoken tok slutt, og med det skjedde det radikale endringer i norsk familiehistorie. Fra 1960 til 1970 økte andelen gifte kvinner i lønnet arbeid fra ti til tjue prosent og i 1979 hadde

sytti prosent av ektepar to skattbare inntekter. Men det er altså ikke radikalt nytt at kvinner deltar i produksjonen. Tvert i mot. I så måte er det husmorepoken som er en parentes i familiehistorien. Det radikalt nye besto imidlertid av at det ble vanlig at kvinner tok lønnet arbeid utenfor hjemmet (jfr. Sogner 2003).

I 1960 hadde kun to prosent av barn plass i daghjemsinstitusjoner. Selv om yrkesdeltakelsen blant kvinner økte på 1960-tallet endret ikke dette bildet seg. På 1960-tallet ble det i stedet for å støtte opp om en kvinnelig posisjon som lønnsarbeider, heller advart mot småbarnsmødrenes lønnsarbeid. Det rådende synet var at daghjemsutbygging ville svekke mødrenes og hjemmets store betydning for barnas trygghet og resultere i flere enslige mødre og oppløsning av familien som resultat. I 1975 var barnehagedekningen fremdeles nede i omlag fem prosent (St.meld. nr. 16 (2006-2007)). Så sent som i 1988 var barnehagedekningen på 32 prosent. Av 6-åringene hadde 67 prosent plass i barnehage, mens tilsvarende tall for barn under 2 år var fem prosent²¹. Ved utgangen av 2010 var dekningsgraden på 79 prosent for aldersgruppen 1-2 år og 97 prosent for aldersgruppen 3-5 år²². Også i dag har vi debatt om hvor bra barnehage er for barn, spesielt for de små barna.

På 1970-tallet skjedde det mange og omtrent samtidige endringer i en rekke industrialiserte land, som demografer har benevnt den andre demografiske overgang (Van de Kaa 1987, Noack, 2004). Den kjennetegnes av at ekteskaphyppigheten gikk sterkt tilbake, og de første innslagene av den moderne formen for samboerskap ble registrert. I tillegg ble de førstegangs fødende vesentlig eldre, og fødselsraten gikk ned. Dessuten ble det langt vanligere med skilsmisse. Hva som forårsaket denne omveltningen i familiemønstret, forklares gjerne i endringer på tre ulike plan. Det er teknologisk utvikling (nye prevensjonsmetoder), sosiale og økonomiske endringer og kulturelle forandringer (Van de Kaa 1994, Noack 2004).

²¹ http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_b854.pdf

²² <http://www.ssb.no/emner/04/02/10/barnehager/>

3.1 Fremveksten av samkjønnede familier

”Forløperne” til homofamilien var kvinner og menn med barn fra heterofile samliv, som skilte seg fordi de var henholdsvis lesbiske og homofile. Siden den gang har homofamilien gjennomgått radikale endringer. Den neste endringen er etableringen av den *planlagte* homofamilien. Det innebærer at lesbiske kvinner og homofile menn har fått barn *etter* at de har definert seg som lesbiske og homofile. I første omgang ble den planlagte homofamilien etablert ved at lesbiske kvinner og homofile menn inngikk private avtaler og fikk barn sammen. Fremveksten av muligheten for assistert befruktning for lesbiske par i utlandet, bidro til at utformingen av den planlagte homofamilien langt på vei endret karakter. Lesbiske par kunne nå få barn sammen, uavhengig av en mann. Det innebar at det var det lesbiske paret, som skulle være barnets foreldre. Det var en sosial praksis som ble etterfulgt av innføringen av stebarnsadoptsjon for lesbiske partnere, som innebar en rettslig anerkjennelse av sosial mors status som mor, og med den anerkjennelsen av at et barn kan ha to foreldre av samme kjønn, ha to mødre. Det er en rettslig anerkjennelse som fikk sitt endelige gjennombrudd med tilbud om assistert befruktning for lesbiske par i Norge, spesielt med tanke på muligheten for fastsettelse av medmorskap. Selv om det er på siden av denne avhandlingens hovedfokus, vil jeg kort nevne fremveksten av surrogati²³. Det sentrale i denne sammenheng er at det har etablert seg som en mulighet for homofile menn til å få barn, uavhengig av å måtte inngå en avtale med lesbiske par, som gjerne har hatt den daglige omsorgen for barnet. Surrogati har på den måten bidratt til at homofile menn har fått muligheten til å være fedre på heltid. Som for lesbiske par, har også homofile fedre mulighet til å stebarnsadoptere hverandres barn, hvilket innebærer at et barn etter loven kan ha to fedre.

²³ Surrogati er en ordning hvor en kvinne inngår avtale om å bli gravid og føde et barn for deretter å overlate barnet til den andre avtaleparten. Surrogatmoren kan være barnets genetiske mor (tradisjonell surrogati) eller barnet kan være resultat av et egg donert fra den pretenderende moren eller fra en tredje kvinne. Pretenderende mor/far/foreldre brukes om den kvinnen/mannen/paret som etter avtalen skal overta ansvaret for barnet og være barnets mor/far/foreldre (Helsedirektoratet 2011, rapport 15-1897:63).

3.1.1 Begrepsfestelse av homofamilien i takt med samfunnsutviklingen

Oversikten over viser at mangfoldet av homofamilien er blitt enda større enn hva som fremgår i avhandlingens første artikkel om: *Homofamilien – hva er det?* Fordi planlagte lesbiske familier er blitt en så fremtredende familieform, synes jeg ikke lenger det er særlig dekkende å bruke homofamilien som samlebegrep for familier der (minimum) en av foreldrene definerer seg som lesbisk eller homofil. Som jeg allerede påpåkto i nevnte artikkel er homofamilien som begrep noe problematisk fordi begrepet i likhet med begrepet homo, gjerne blir forstått som homofile menn. Når det gjelder hvordan homofamilien har utviklet seg videre, har lesbiske kvinner fått en langt mer fremtredende rolle, noe jeg mener taler for at homofamilien fremstår som noe utdatert som samlebegrep. I så måte mener jeg at begrepet *samkjønnede familier* er et bedre alternativ for å begrepsfeste mangfoldet av lesbiske og homofile familieenheter.

Den offentlige debatten om lesbiske og homofiles mulighet til å bli prøvd som adoptivforeldre, etterfulgt av debatten om felles ekteskapslov, herunder assistert befruktning for lesbiske par, viser hvor kontroversielt spørsmål som berører familien som institusjon kan være. Riktignok føyer dette seg inn i rekken av hvordan familien som institusjon gjennom historien er blitt underlagt en normering, men lesbiske og homofile familieenheter er alene om å utfordre den heteronormative oppfatningen av hva familie er og bør være.

En sentral innvending mot denne type familier har vært at det kan være skadelig for barns psykologiske utvikling å vokse opp med lesbiske og homofile foreldre. Det er kommet til uttrykk ved at selve insitamentet til forskningen på feltet baserte seg på en antakelse om at barn oppfostret av lesbiske mødre var i risikozonen for å utvikle psykiske problemer og atypisk kjønnsutvikling. Denne bekymringen har også ligget til grunn, om enn implisitt, i den offentlige debatten om adopsjon og assistert befruktning for lesbiske par. Innledningsvis i adopsjonsdebatten kom bekymringen til uttrykk i form av at man fryktet at barna ville bli lesbiske eller homofile. Denne bekymringen ble for øvrig avløst av en annen, nemlig at barna ville være utsatt for mobbing. I debatten om assistert befruktning for lesbiske par har bekymringen igjen endret noe karakter, til at farsfravær har stor negativ betydning for barna.

3.2 Kjernefamilien som ideal og familiesosiologi

I den videre fremstillingen vil jeg se nærmere på ulike teoretiske perspektiver for å forstå hva som har muliggjort fremveksten av lesbiske og homofile familiekonstellasjoner i Norge i dag. Fordi lesbiske og homofile familier som fenomen har møtt stor kulturell motstand, er også teorier som kan belyse dette fenomenet sentralt. I denne sammenheng vil jeg i hovedsak støtte meg til sosiologisk teori, og spesielt familiesosiologi.

Ideologi er et system av overbevisning og verdier som definerer den sosiale virkeligheten, som strukturerer den måten vi ser verden på og hvordan vi drar slutninger om hva som er passende atferd. Familieideologi sørger for at enkelte deler av familielivet blir sett på en bestemt måte, samtidig som at andre elementer i familielivet ikke blir sett i det hele tatt. Ideologi dekker over mangfoldet, kompleksiteten og motsigelsene i relasjoner som er i favør av en ensrettet konstruksjon av hvordan verden er tenkt å fungere. Kjernefamilien er en slik ideologi. Denne forståelsesmåten definerer kjernefamilien som det naturlige utgangspunktet for familielivet. Den gjør krav på at kjernefamilien er en universell sosial institusjon som er en grunnleggende enhet i samfunnet, med henstilling om en politikk som oppmuntrer til dannelsen av kjernefamilien (Cheal 2008). Familien som ideologi er ønsket om hvordan den skal være, samtidig er den en tilsøring av den store variasjonen i familienes sammensetning og familierelasjoner (Moxnes 1990).

I kulturelt ensrettede samfunn er det en underliggende familiemodell som er sett på som et kulturelt ideal. Familiemodellen er støttet av de viktigste sosiale institusjonene, som organisert religion, og det har også en privilegert status i lovverket. I vestlige land har kjernefamilien tradisjonelt fått mest offentlig anerkjennelse. I samfunn hvor kjernefamilien har vært idealet, lever også flertallet av befolkningen på et eller annet tidspunkt i kjernefamilien (Moxnes 1990, Cheal 2002). Samtidig vil det i enhver kultur være noe variasjon i hvordan familiene er sammensatte, selv om de fleste deler de samme grunnleggende ideene om familielivet.

Funksjonalistisk teori dominerte sosiologien inntil slutten på 1960-tallet. Emilie Durkheim (1938) var en nøkkelperson for utviklingen av sosiologisk teori, og funksjonalismen spesielt. Durkheim

anså at sosial orden var fundert på de felles kjerneverdiene, sosial kontroll og sosial solidaritet, noe som også ble inkorporert i funksjonalistisk perspektiv. I følge funksjonalismen er opprettholdelsen av sosial orden avgjørende, uten den vil det oppstå anarki. Basisen for sosial orden ligger i at alle samfunnsmedlemmer har et felles sett verdier, om hva som er viktig, essensielt og godt. For å sørge for at alle samfunnsmedlemmer holder seg til de felles verdiene, er det avgjørende at hvert enkelt individ sosialiseres til å dele dem. Funksjonalister ser på samfunnet som et system bestående av flere differensierte subsystem som sammen utgjør et hele. Hvert enkelt subsystem har en helt spesifikk funksjon både for samfunnet og individet, og er koblet til og påvirket av de andre subsystemene. Familien som institusjon er et slikt subsystem (Aakvaag 2008).

Den klassiske (funksjonalistiske) definisjonen av familien skriver seg fra George Murdock (1960). Han definerte familien som en sosial gruppe med felles hushold, økonomisk fellesskap og reproduksjon. Familien inkluderte foreldre av begge kjønn, i det minste to som har en sosialt anerkjent seksuell relasjon, og et eller flere barn, som er egne eller adopterte (Cheal 2008). I følge Murdock (1949) har familien fire basisfunksjoner. Han argumenterte for at disse funksjonene gjelder samtlige samfunn, noe som gjør familien som fenomen universell. Det universelle består av fire basisfunksjoner som forutsettes for en vellykket videreføring av samfunnet: Det seksuelle, reproduktive, utdanning og en økonomisk funksjon. Familien forstås ut i fra dette perspektivet som helt nødvendig – både for individet og samfunnet - for å avle frem neste generasjon barn, regulering av seksuell atferd, sosialisering av barn, og som økonomisk enhet for å sikre familiemedlemmenes basisbehov (Steel og Kidd 2001).

Den (isolerte) kjernefamilien dannet grunnlaget for en tidlig definisjon av familie i fremveksten av *sosiologi som disiplin*. Funksjonalismen var en helt sentral teoriretning innenfor sosiologien i tidlig etterkrigstid. Bak funksjonalismen sto teoretikeren Talcott Parsons, som satte dagsorden for omtrent all sosiologisk teori fra etterkrigstiden til studentopprøret på slutten av 1960-tallet (Aakvaag 2008). Parsons funksjonalistiske samfunnsteori bygger på forutsetningen om at samfunnet er bygd opp av flere differensierte subsystem med en helt spesifikk samfunnsfunksjon. I Parsons funksjonalistiske definisjon av familien er familien et eget

subsystem, bestående av den isolerte kjernefamilien; mor, far og barn. Innenfor familien som subsystem har mor og far ulike funksjoner, i form av komplementære kjønnsroller.

I følge Parsons (1955) har alle familier i alle samfunn to grunnleggende funksjoner. Familiens aller viktigste funksjon er primærsosialisering av barn. Dernest skal familien bidra til stabilisering av personligheten til den voksne delen av befolkningen. Med bakgrunn i at Parsons anser disse to funksjonene som nødvendige, forutsettes det i "normale" tilfeller at alle voksne er medlemmer av en kjernefamilie og at alle barn må begynne sosialiseringssprosessen i en kjernefamilie. Den primære sosialiseringssprosessen skjer i barnas første leveår og målet for sosialiseringen er internalisering av kulturen barnet er født inn i (Parsons 1955). En viktig bestanddel i denne prosessen er sosialisering av kjønnsroller. Det innebærer at barn i tidlig barndom lærer om og internaliserer normer og handlingsberedskap knyttet til mannlighet og kvinnelighet med de tilhørende kjønnsroller. Det forutsetter i sin tur en forståelse av at samfunnet - via kjernefamilien - lærer barnet hva det vil si å være henholdsvis gutt og jente (Holter 1996). For Parsons er kjønnsrollene, som også anses å være biologisk gitt, komplementære og i likevekt. Parsons la en psykoanalytisk forklaring til grunn for jenter og gutters kjønnsosialisering, der han støttet seg til Freuds terminologi og de ulike stadiene i den psykoseksuelle utviklingen. I henhold til psykoanalytisk teori har far, i kraft av sin distinkte kjønnsrolle, en viktig funksjon i den ødipale fasen med å sikre barnets kjønnsidentifikasjon - spesielt overfor gutter (Parsons 1955). Parsons modell fikk betydning for den tids teorier om kjønnsosialisering, som fremhever at kjønnsidentiteten og den kjønnede personligheten grunnlegges før 3-årsalderen (Holter 1996).

I følge Thomas Laqueur (1990) ble kjønn forstått som to uforenlige størrelser oppfunnet en gang på 1900-tallet. Til da hadde det aristoteliske bildet av kvinnen vært rådende, nemlig å se kvinnelige kjønnsorganer som en mindre form av mannens, noe som impliserte at kvinner ble sett på som en mindre utgave av mannen. Dette innebar en bevegelse fra en enkjønnsmodell til en tokjønnsmodell. I enkjønnsmodellen er forskjellen mellom mann og kvinne en hierarkisk gradforskjell, fremfor artsforskjell. Tokjønnsmodellen forklarer kvinner og menn som vesensforskjellige og som komplementære størrelser

Talcott Parsons hentet inspirasjon fra tokjønnsmodellen da han på 1950-tallet utviklet en samfunnsmodell, hvor kjønn, forstått som kjønnsrolle, var viktig for en funksjonell arbeidsfordeling mellom kvinner og menn. Kvinner skulle være husmødre, og menn skulle være forsørgere. Idéen om komplementære kjønnsroller som organiserende prinsipp for arbeids- og rollefordelingen mellom kjønnene ble sett på som avgjørende for samfunnets likevekt og harmoni (Holter 1996).

Anvendte teorier innen farsforskningen ser for seg menn som de eneste som kan være gode voksenmodeller for gutter. Merk at jentene ikke er nevnt. Kvande og Brandth (2003) beskriver dette som en forenklet forståelse av kjønn som bygger på et strengt forskjellsperspektiv. Ideen om at fedre betyr mye, spesielt som rollemodeller for sine sønner, har godt ankerfeste. Hva dette betyr har derimot vært lite utforsket.

Selv om Cheal (1991) omtaler Parsons's ideer om relasjonen mellom kjønnene, med far som "instrumentell leder" og mor som "ekspressiv leder", tilnærmet å ha gått ut på dato, fremhever han at de noen ganger fremdeles synes å ha en skjult påvirkning på teorier om kjønnsroller. Kritikken av standard sosiologisk teori har ulike utgangspunkt. De synes likevel å enes om at standard familiemodeller har gitt mangelfull oppmerksomhet til det virkelige mangfoldet i familielivet.

På midten av 1970-tallet gjennomgikk familiesosiologien, det Cheal (1991) benevner, "a Big Bang". I følge Cheal førte denne "ekspløsjonen" til å stykke opp feltet i ulike deler, som siden har vært atskilt og utviklet seg i ulike retninger. I denne prosessen spilte feminismen en særlig viktig rolle ved å utfordre standard sosiologisk teori, og dens antakelse om kjernefamilien som universell, og som grunnlag for en mulig objektiv definisjon av familien (Cheal 1991). Cheal (2008) fremhever at feminister utfordret den ideologiske antakelsen om familien ved å argumentere mot den monolittiske familiemodellen, som vektlegger kjernefamilien med far som forsørger, og mor som fulltids kone og mor, som den eneste naturlige og legitime familieformen.

Å definere familiebegrepet har vært et kontroversielt tema. Det har sammenheng med at ulike definisjoner har forskjellige implikasjoner for hvordan sosiale strukturer kan framlegge krav om å bli anerkjent som en familie. Å bli anerkjent som en familie er å få sin livsstil sosialt validert og støttet. I motsatt tilfelle, som innebærer å leve i et sosialt arrangement som ikke er anerkjent som familie er å inneha en ubestemt posisjon i det sosiale liv som løper risiko for å bli stemplet som avvikende (Cheal 2008).

3.2.1 Familiesosiologi i Norge

Den samfunnsvitenskapelige familieforskningen har hatt vekslende aktivitet i Norge. På 1950- og 1960-tallet bidro radikale forskere som Harriet Holter og Erik Grønseth til at den skandinaviske familieforskningen fikk betydelig oppmerksomhet ved å kritisere den rådende konsensus innen familieforskningen, som utelukkende anså kjønnsdifferensieringen som noe positivt. På 1970-tallet skjerpet den feministiske forskningen kritikken både av denne familieforståelsen og familien som institusjon. Dessuten endret forskningsfokuset seg fra familien som system, til familien som sentral institusjon i undertrykkningen av kvinner i moderne samfunn. Deretter fulgte et par tiår med laber interesse før familieforskningen ble revitalisert på 1990-tallet (se for eksempel Cheal 1991, Ellingsæter og Leira 2004, Moxnes 1990, Brandth og Moxnes 1996). Den fornyede interessen skyldes flere forhold. De omfattende endringene i familiemønsteret som har funnet sted, har avstedkommet nye spørsmål som krever nye analytiske tilnærminger og forklaringer. Dessuten er familieliv i større grad blitt inkludert i innflytelsesrike generelle sosiologiske teorier om fremveksten av det postindustrielle samfunnet. Familierelaterte spørsmål er dermed blitt ført inn i samfunnsforskningens sentrum, som i sin tur har ført til at nye teoretiske begreper og modeller er blitt utviklet (Ellingsæter og Leira 2004).

Kjernefamilien ble standard samfunnsvitenskapelig modell, og har fortsatt å være et innflytelsesrikt ideal for mange (Cheal 2002). Fra 1970-tallet har en modernisert variant av kjernefamilien, der kjønnsdifferensieringen med hensyn til forsørgelse og omsorg er mindre uttalt, vært den dominerende normen blant barnefamilier i Norge (Ellingsæter og Leira 2004).

Fra at en tradisjonell definisjon av kjernefamilien forutsatte at paret er gift, har utbredelsen av samboerskap bidratt til at kravet om giftemål er kommet i bakgrunnen. Det innebærer at fra at samboerskap ble vurdert å være et normativt brudd med kjernefamilien, har samboerskap selv blitt en del av en mer moderne definisjon av kjernefamilien.

Definisjonen av familiebegrepet har vært fulgt av en rekke teoretiske debatter. De fleste forskere har gått over fra å snakke om familien i entall, til familier i flertall. Noen definerer familie som grupper av personer som velger å leve i felles hushold uavhengig av formelle og legale definisjoner. Samtidig som andre heller bruker begrepet familiepraksis, i betydningen at familier er hva de gjør (Ellingsæter og Leira 2004). Moxnes (1990:29) har definert familie som: *et sosialt system av relasjoner mellom personer som definerer seg som familie*. Samtidig legger Moxnes til at familien ikke kan betraktes som noe enhetlig og gitt, som en på forhånd kan gå ut i fra hva er. Hva familier er, det er et spørsmål som må besvares empirisk.

Til tross for at familien som institusjon har gjennomgått til dels radikale forandringer de siste tiårene, som kommer til uttrykk i et mangfold av ulike familieformer, er det slik at de fleste barn bor sammen med både mor og far. Riktignok har andelen barn som bor sammen med begge sine foreldre gått ned fra 83 prosent i 1989, som var første gang barnestatistikk ble publisert, til en andel på 74 prosent per 1. januar 2011. Likeså har andelen barn som bor sammen med gifte foreldre gått ned fra 77 til 56 prosent i samme tidsperiode. Dette har sammenheng med at flere barn har samboende foreldre. I tilsvarende periode har andelen barn som bor hos en forelder, som i de fleste tilfeller er ensbetydende med å bo sammen med mor, gått opp fra 18 til 25 prosent²⁴.

Når det gjelder barn med lesbiske og homofile foreldre, ble registrerte partnerskap med barn inkludert i familiestatistikken fra 1995 sammen med ektepar. Det påvirket i sin tur hvordan SSB definerte familiebegrepet, som fra dette tidspunktet inkluderte barn med registrerte partnere som foreldre: *En familie består av personer som er registrert bosatt i samme bolig og som er*

²⁴ <http://www.ssb.no/barn/>

knyttet til hverandre som ektefeller, registrerte partnere, samboere, og/eller som foreldre og barn²⁵. Barnestatistikken viser at det er flere barn født med lesbiske mødre. Det totale antall barn født av mor med status registrert partnerskap har, slik SSB kommenterer det – *gått kraftig opp*- fra fire i 1998 til 72 i 2008²⁶. Etter innføringen av felles ekteskapslov fører SSB, som tidligere vist, ingen egen statistikk for barn født av mor, som tidligere hadde status som registrert partner, og som etter lovendringen er konvertert til ekteskap. I stedet havner altså barna i kategorien barn født av mor som er gift. Det innebærer at statistikken ikke skiller på om barna har foreldre av forskjellig eller av samme kjønn²⁷.

3.3 Sideblikk på kjernefamilien som ideologi

I "Seinmoderne fosterfamilier. En kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger", som bygger på en avhandling i psykologi (Ulvik 2007), påpekes det at det i alle kulturer vil finnes hegemoniske modeller for omsorgsorganisering. I vår kultur er det kjernefamilien som har ideologisk forrang. Samtidig fremheves det at det i enhver kultur vil være et mangfold av oppvekstarrangement som i lys av den hegemoniske modellen vil bli forstått som avviksarrangement. Omsorgsarrangement som avviker fra det hegemoniske arrangementet, betegnes da med det som gjør at det avviker, som *aleneforeldrefamilien* og *stefamilien*. I det første eksemplet gjelder avviket nok så åpenbart at denne familien består av en forelder i stedet for kjernefamilien som består av to foreldre. I det andre eksemplet består avviket av manglende genetisk forbindelse mellom den ene forelderen og aktuelle barn, sammenlignet med kjernefamilien hvor begge foreldrene er genetisk forbundet med barnet. Og vel og merke begrenser ikke forskjellen seg til det; det er en hierarkisk forskjell på omsorgsarrangementene som definerer kjernefamilien som modell, og de andre som avvik. Det fremheves at fordi avviket navngir avviksarrangementene, vil kjernefamilien av den grunn kunne overleve lenge som hegemonisk modell, selv om det i praksis er mange barn som vokser opp i andre

²⁵ http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2011/familie/

²⁶ http://www.ssb.no/magasinet/slik_lever_vi/art-2010-02-01-01.html

²⁷ <http://www.ssb.no/barn/tab-2011-04-28-01.html>

omsorgsarrangement. Samtidig understrekes det at endrede praksiser påvirker hegemoniske modeller.

Follevåg (2006) har i sin avhandling i litteraturvitenskap med tittelen "Biologisentrisme", sett nærmere på hvordan adoptivfamilien fremstilles i ulike litterære tekster. I avhandlingen slås det fast at tenkningen om adopsjon følger samme mønster som androsentrismen og etnosentrismen, som henholdsvis omhandler de dikotomiske oppfatningene om mann (andro) - kvinne, og det hvite, europeiske, vestlige – det fargede, ikke-europeiske, ikke-vestlige. Mannen og det hvite har implisitt vært idealet, samtidig som kvinnen og den ikke-hvite er blitt definert som negasjoner – det de ikke er og hva de mangler, i forhold til idealet. Mannen og det hvite utgjør i så måte et normativt sentrum, derav betegnelsene *andro-sentrisme* og *etno-sentrisme*. Dette tankemønsteret bygger ikke bare på at forskjellene er dikotomiske, men også hierarkiske. I avhandlingen lanserer Follevåg begrepet biologisentrisme. Begrepet reflekterer den dikotomiske og hierarkiske strukturen som har konstituert den biologiske heteroseksuelle kjernefamiliens privilegerte status på bekostning av adoptivfamiliens. Det biologisentriske tankemønsteret forklares følgelig som en dikotomisk-hierarkisk struktur. En struktur der det knyttes positive egenskaper til den biologiske familien, samtidig som adoptivfamilien defineres som en negasjon i sammenligning med denne. Adopterte blir således mangelfulle sammenlignet med ikke-adopterte fordi de mangler kjennskap til og ikke er i nærvær av sine biologiske foreldre.

I et historisk perspektiv har adopsjonsfamilien bidratt til en kontinuerlig problematisering av den biologiske familien og det heteroseksuelle *paret*, både ved å bryte med idealet om det biologiske og *paret* ved at adopsjon er blitt utført av enkeltpersoner. Follevåg påpeker i så måte at problematiseringen av den biologiske familien ikke er noe som først "kommer til syne" med dagens teknologiske metoder som inseminering og legitimering av homoseksuelle familier. Ikke-biologisk familiekonstituering er nødvendig ved mange av de teknologiske måtene å produsere barn på, spesielt der enten mor eller far ikke bidrar med "egenproduserte" sædceller eller egg.

Follevåg fremhever at den foreldereren som ikke har bidratt med biologisk materiale er i samme posisjon som ikke-biologiske foreldre i mer tradisjonelle "adoptivfamilier".

Det kan synes som om det er forskningslitteratur som omhandler familier som avviker fra den ideologiske kjernefamilien, det være seg skilsmissefamilien, stefamilien, fosterfamilien og adoptivfamilien, som fokuserer på og retter et kritisk blikk mot kjernefamiliens hegemoniske posisjon (eks. Moxnes 1990, Levin 1994, Ulvik 2007 og Follevåg 2006). Dette fokuset kan synes å komme noe i skyggen i det som kan klassifiseres som mainstream familiesosiologi, ved at oppmerksomheten heller rettes mot å forklare endringer i familiemønstre, herunder et større mangfold familieformer. Den generelle fortolkningsrammen som har hatt størst innflytelse i så måte, er teorier om økende individualisering i vårt samfunn, som ses som et resultat av individers mer eller mindre bevisste valg (Baumann 2001, Beck og Beck-Gernsheim 2002, Ellingsæter og Leira 2004).

Tor Folgerø (2001) sin hovedfagsoppgave «»Skeive» barnefamilier? Ein etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn og foreldreskap mellom normer og overskridingar», er en empirisk studie som tar utgangspunkt i lesbiske og homofile foreldres egne refleksjoner om det å få barn i en homoseksuell familiekontekst. Som tittelen antyder er den heteroseksuelle kjernefamilien som ideologi et sentralt utgangspunkt i studien. Dette kommer til uttrykk både ved at hovedfokuset i studiene nettopp er informantenes refleksjoner over egne valg i utformingen av sine familier som bryter med den heteroseksuelle kjernefamilien, og ved at den heteroseksuelle kjernefamilien utgjør en referanseramme som informantene i undersøkelsen definerer sine egne familier i forhold til. Folgerøs oppsummering av forskningen fram til 2001 om lesbiske og homofile med barn i Norden, er først og fremst at det er gjort lite på feltet, men også at den kunnskapen som finnes domineres av psykologiske problemstillinger. Folgerø fremhever at en felles plattform i disse studiene har vært å se om de homoseksuelle familiene har vært en egnet ramme for barns oppvekst. I dette arbeidet har barn med lesbiske og homofile foreldre blitt sammenlignet med kontrollgrupper, bestående av den heteroseksuelle kjernefamilien som

referanseramme og således, det Folgerø omtaler som, et "kulturelt nullpunkt"- det heteroseksuelle familieidealet tas for gitt, uten at det settes spørsmålstegn ved det.

Beck (1992) hevder at tiltagende vektlegging av individualisering i vårt samfunn har gitt den enkelte større mulighet til å foreta egne valg. Individuell frihet og uavhengighet er sentrale kjennetegn ved individualiseringen, og det er samspillet mellom det enkelte individ og institusjonelle faktorer som vil være bestemmende for graden av individualiseringen (Beck og Beck-Gernsheim 2002). Utviklingen av nye familier må sees i lys av en slik individualisering. Lidén (2000) påpeker at på tross av variasjonene i familieformer fremstår kjernefamilien som den ideologiske koden for hva en familie er og bør være. Samtidig er lesbiske og homofile familiekonstellasjoner et vitnesbyrd på at familien som institusjon endres over tid, og det er individuelle aktører og at deres måte å praktisere sine familieliv på som bidrar til denne endringen.

3.4 Samkjønnede familier i en familiehistorisk sammenheng

Lesbiske og homofile familieformer har vært omstridt. Det kan derfor være lett å glemme at endringer som denne type familier representerer inngår i en større familiehistorisk sammenheng. Trine Annfelt (2007) sin artikkel *Heteronormal nok? Heteronormering som veileder for norsk familiepolitikk* er en viktig påminner om at utfordringen av den tradisjonelle kjernefamilien²⁸ ikke er av ny dato. I artikkelen gjennomgås dokumenter som omhandler norsk familiepolitikk fra starten av forrige århundre og frem til tusenårsskiftet²⁹. Artikkelen viser at synet på ulike kategorier foreldre og barn har endret seg radikalt i løpet av forrige århundre. Frem til 1960-70-tallet måtte ekteskapet være inngått før barnet kom, og samboerskap var forbudt ved lov. Barn ble født i to varianter, som legitime eller illegitime. Ved tusenårsskiftet hadde samboerskap blitt vanlig, ugifte mødre ble kategorisert som enslige forsørgere og barn ble født i en legitim utgave. I artikkelen blir disse endringene forstått som endringer i

²⁸ Forstått som en familie bestående av et gift, heterofilt par med barn.

²⁹ Dokumentene er først og fremst offentlige utredninger, proposisjoner og politiske debatter fra årene omkring 1915, 1950, 1980 og tusenårsskiftet. Tidspunktene er valgt fordi det er sentrale tidspunkt for revisjoner av sentrale lover om barn og foreldre.

normeringer av (hetero)seksualiteten. Artikkelen viser at heteroseksuell orientering blir tatt for gitt i samtlige dokumenter som omhandler familiepolitikk. Samtidig viser artikkelen en normering av heteroseksualiteten, som har endret seg kraftig over tid, styrt av det utredere og politikere til enhver tid enes om og som nedfelles i lovverket. Ideene bak de politiske beslutningene er igjen påvirket av skiftende hegemoniske forståelser i samtiden, om hvordan representasjoner av mor, far, barn og ulike samlivsformer er, bør og må være.

Irene Levin (2008) argumenterer for at det i det forrige århundret fremkom to nye familieformer, som strukturelt og normativt sett skiller seg fra kjernefamilien: Samboerskap og skilsmisse. Hun argumenterer videre for at det med bakgrunn i disse nye familieformene har også andre former for samliv vokst frem, deriblant samkjønnede familieformer. I dette resonnementet ligger det at når en først begynte å stille spørsmål ved kjernefamilien som ideologi, bidro det til at en stilte samme spørsmål i forbindelse med en rekke andre former for samliv. Samboerskap og skilsmisser bidro på denne måten til å bane vei for fremveksten av andre nye familieformer.

Annfelt (2007) viser bevegelsen i norsk familiepolitikk fra at samboerskap symboliserte og var et opprør mot det bestående på 1970-tallet, til at det mot tusenårsskiftet er blitt en situasjon som er helt vanlig. Samboerskap er med andre ord gått fra å være et avvik og straffbart, til å bli normalt. Dessuten har det opprørske i det å få barn uten å være gift blitt borte. Turid Noack (2010) omtaler på sin side utbredelsen av det moderne samboerskapet i Norge som en stille revolusjon. SSB barnestatistikk viser utbredelsen av samboere med felles barn under 18 år. Statistikken viser at det er den samlivsformen som har økt mest siden barnestatistikk ble publisert første gang i 1989. I perioden 1989-2011 økte andelen barn med samboende foreldre fra fem prosent til 18 prosent³⁰. Tilsvarende tall for andelen barn med gifte foreldre viser en nedgang fra 78 prosent til 56 prosent. Det viser at fremveksten av samboere med felles barn, er på bekostning av antall ektepar med barn.

³⁰ <http://www.ssb.no/barn/>

Skilsmissestatistikken fra SSB viser at antall skilsmisser økte sterkt fra begynnelsen på 1970-tallet. I tidsperioden 1971-1975 var årsgjennomsnittet for antall barn under 18 år som opplevde skilsmisse 5 318³¹. Det var en utvikling som kulminerte med 11 617 barn i 2005, for siden å gå noe ned igjen til 9 985 antall barn i 2009³². Antallet barn som opplever foreldrenes samlivsbrudd er betydelig høyere dersom en tar i betraktning barn med samboerforeldre. Samboerbarna er for øvrig ikke regnet med i den løpende statistikken, da den totale populasjonen samboere er ukjent. En analyse foretatt i 1999 viste imidlertid at samboere med barn hadde over tre ganger så stor sannsynlighet for å flytte fra hverandre som gifte med barn. Det innebærer at det totale antallet barn som opplevde foreldres samlivsbrudd økte med mer enn femti prosent når barn med samboerforeldre ble lagt til (Byberg, Foss og Noack 2001, Noack 2004). Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) opererer med samme estimat, og pr. 2011, anslås det at rundt 20 000 barn per år opplever at foreldrene flytter fra hverandre³³.

3.4.1 To faser i utfordringen av kjernefamilien som ideal

Samboerskap og skilsmisse/samlivsbrudd som fenomen er sentrale bestanddeler i forståelsen av familie- og samlivsutviklingen som sådan. En viktig del av dette bildet er at forståelsen av de normeringene både samboerskap og skilsmisser/samlivsbrudd er blitt underlagt, bidrar til å sette det normative trykket lesbiske og homofile familieformer har vært utsatt for, i perspektiv. I ulike faser og på hver sin måte har fremveksten av disse nye fenomenene bidratt til å utfordre kjernefamiliens hegemoniske posisjon. Først utfordret samboerskap og skilsmisser/samlivsbrudd kjernefamilien som modell, og på den måten beredte grunnen for at lesbiske og homofile samlivsformer kunne gjøre det samme. Samboerskap som fenomen har henholdsvis utfordret kjernefamiliens posisjon i form av *en stille revolusjon* (Noack 2010). Skilsmisser som fenomen har utfordret dens posisjon, ved i Kari Moxnes' språkdrakt,

³¹ http://www.ssb.no/emner/02/nos_befolkning/nos_c607/tab/t-706.html

³² http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selectvarval/define.asp&Tabellid=05694

³³ http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/foreldre_og_barn/barn_og_samlivsbrudd.html?id=1051

kjernesprengning den (Moxnes 1990). Det har i sin tur gjort det mulig for lesbiske og homofile familier som fenomen å utfordre kjernefamiliens *heteronormative* posisjon (jfr. Annfelt 2007).

Både samboerskap som familieform, og skilsmisser/samlivsbrudd som fenomen, er blitt institusjonalisert, men beskrivelsen av samboerskap som en stille revolusjon, er ikke like dekkende for beskrivelsen av skilsmisser/samlivsbrudd. Som nevnt innledningsvis har hovedinnvendingen mot lesbiske og homofile familiekonstellasjoner vært at det kan være skadelig for barns psykologiske utvikling å vokse opp med lesbiske og homofile foreldre. Antakelsen om at visse familieerfaringer kan være skadelig for barn er for øvrig ikke av ny dato. Et tilbakeblikk i familiepolitiske dokumenter fra 1950-tallet, viser at en mente at ugifte mødre, som da var i det offentlige søkelyset, kunne representere en psykologisk belastning for barna (Annfelt 2007). Den samme bekymringen har senere vært sterkt fremme i forbindelse med barn som opplever foreldres skilsmisser/samlivsbrudd (Moxnes 1990).

3.4.1.1 Fremveksten av lesbiske og homofile familier sett i lys av norsk skilsmisseforskning

Skilsmisser/samlivsbrudd har vært en av de mest sentrale problemstillingene innenfor familieforskningen. Skilsmisser/samlivsbrudd og lesbiske og homofile familier som fenomen har en felles historie i forhold til at de begge har vært svært omstridte tema av sin tid. En del av dette bildet er at begge fenomen har bidratt til å utfordre kjernefamiliens hegemoniske posisjon. Likeledes har begge fenomen vakt stor bekymring for barnas psykologiske helse. Med dette som utgangspunkt vil jeg argumentere for at skilsmisser som fenomen, etterfulgt av skilsmisseforskningen, representerer en første fase i å utfordre den heterofile kjernefamilien som ideal. Følgelig vil jeg argumentere for at barn med lesbiske og homofile foreldre som fenomen og forskningsfelt utgjør en neste fase i samme prosess. Å inneha kunnskap om skilsmisseforskningen på nevnte områder, utgjør av den grunn et viktig bakteppe for å forstå de mekanismene som i ettertid har kommet til uttrykk i forhold til lesbiske og homofile familier. I det videre vil jeg derfor presentere noen av hovedlinjene fra skilsmisseforskningen i så måte.

Kari Moxnes er nestor innen norsk skilsmisseforskning, og har bedrevet forskning på dette feltet siden slutten på 1970-tallet. Av oppmerksomheten Moxnes retter mot myter og vanlige

forestillinger om samlivsbrudd, både i sin avhandling: *Kjernesprengning i familien? Familieforandringer ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv* (Moxnes 1990) og i oversiktsartikkelen *Samlivsbrudd* (Moxnes 1996), er det på det rene at samlivsbrudd har vært et svært omstridt tema. I avhandlingen gjennomgås disse forestillingene punkt for punkt, og den første er: FAMILIEN ER I OPPLØSNING³⁴. Et annet punkt er: SKILSMISSER ER GALT, OG PÅFØRER FAMILIEMEDLEMMER VARIGE SKADER OG SKAPER MANGE SAMFUNNSPROBLEM³⁵. En sentral forklaring som legges til grunn for den store bekymringen som ble knyttet til samlivsbrudd, er at det avviker fra normalen: kjernefamilien som ideal. Moxnes understreker hvilken betydning kjernefamilien har hatt som ideologi, ved å fremheve at den har vært et ideal i mye større grad enn det familieforskere til da har villet se (Barrett og McIntosh 1982, Thorne og Yalom 1982 og Moxnes 1990). Det tillegges at det å gjøre en familietype til den *riktige* har bidratt til at andre typer familier er blitt stigmatisert og betraktet som avviksfenomen eller defekte familier (Collier, Rosaldo og Yanagisako 1982 og Moxnes 1990).

Moxnes (1990) tar utgangspunkt i mytene, også når det gjelder virkninger av foreldres skilsmisse. Ifølge mytene blir skilsmissebarn tapere. De blir i større utstrekning ungdomskriminelle, rusmisbrukere, psykiatriske pasienter og homoseksuelle på grunn av farsfravær. Det har også vært vanlig å sette tilnærmet likhetstegn mellom skilsmissebarn og problembarn. Moxnes viser også bevegelsen fra at tidligere skilsmiseforskere hadde tatt det for gitt at skilsmisser alltid var skadelig for barna, og at diskusjonene kun hadde handlet om hvor skadelig det var og hvilke skader det medførte, til at bildet ble mer nyansert.

Nesten 20 år senere innleder Inge Kvaran (2008) sin doktorgradsavhandling: *Skilsmisse sett med barns øyne – barns sårbarhet og håndtering*, med å fremheve at kunnskapen om skilsmisens betydning for barn er mangelfull. Kvaran mener at en viktig årsak til dette er at barnas perspektiv har havnet i skyggen av foreldrene og deres oppfatninger. En annen årsak, som er

³⁴ Moxnes 1990:13

³⁵ Moxnes 1990:15. I originalteksten ble disse delene av teksten skrevet med blokkbokstaver, for, slik jeg oppfatter det, å gjengi hvor sterk motforestillingene mot skilsmisser var på gitte tidspunkt.

den mest sentrale i denne sammenheng, er at undersøkelsene har vært preget av sitt tids syn på og offentlige debatt om barn og skilsmisser. Kvaran påpeker at dette er en debatt som er blitt dominert av religiøse ledere, politikere og andre som har vært bekymret for økningen i skilsmissetallene. Kjernefamilien som ideologi, som den eneste rette familieformen, har av den grunn vært begrunnet politisk og moralsk, og ikke ut i fra forskningsbasert kunnskap på feltet.

Lyngstad & Kitterød (2008) har oppsummert hovedfunnene av en litteraturgjennomgang av norsk og utenlandsk litteratur om hvordan det går med barn som opplever foreldrenes samlivsbrudd.³⁶ Et av utfallene som er belyst i litteraturgjennomgangen er barns grad av psykologisk tilpasning. I rapporten understrekes det at de fleste barn og unge som har opplevd foreldres samlivsbrudd greier seg bra. Likevel slår rapporten fast at barn som har opplevd samlivsbrudd skårer dårligere enn andre barn på en lang rekke utfall. Av rapporten fremgår det imidlertid at det er vanskelig å finne sikre årsakssammenhenger til dette.

Det er lansert flere teorier og perspektiver på hvorfor barna skårer dårligere enn andre barn. Blant de vanligste perspektivene i litteraturen er perspektivet om fraværet av far. I denne sammenheng er det av særlig interesse, da betydningen av farsfravær er blitt tillagt stor vekt for denne avhandlingens primære målgruppe, barn med lesbiske og homofile foreldre og deres oppvekstvilkår. I samlivsbruddforskningen innebærer perspektivet om fraværet av far tap av kontakt med en av foreldrene, og da følgelig i hovedsak far. Det innebærer ikke nødvendigvis at all kontakt opphører, men kontakten er i mindre omfang enn før samlivsbruddet, med spesielt vekt på at en forelder innebærer mindre sosialiseringressurser enn to. Totalt sett finner dette perspektivet en viss støtte i litteraturen, men i rapporten slås det fast at det ikke finnes godt nok belegg for at mye kontakt med far, eller det å få en stefar, reduserer sannsynligheten for negative utfall for barnet. I stedet er det perspektivet om samhandling foreldrene imellom som får mest støtte. Utgangspunktet for dette perspektivet er at utfallet for barna er best dersom foreldrene samarbeider godt og har få eller ingen konflikter. Av dette følger at det er konflikter

³⁶ En sentral studie, som Lyngstad og Kitterød (ibid) støtter seg til, er Amato & Keith (1991) metaanalyse av 92 publiserte forskningsarbeider som omhandler konsekvenser av samlivsbrudd for barn.

som er mest skadelig for barnet, og ikke bruddet i seg selv. Dessuten slår rapporten avslutningsvis fast at det er mye som tyder på at kvaliteten på kontakten, (jfr. Wainright et.al. 2004) mellom barnet og den utflyttede forelderen, er viktigere for barnets velferd enn omfanget av kontakten.

3.4.2 Barn med lesbiske mødre og psykologiske teorier

Psykologiske teorier, nærmere bestemt ulike teorier innenfor utviklingspsykologien, har hatt en helt sentral plass i forskningen på barn med lesbiske mødre. Utviklingspsykologiske teorier har ikke bare bidratt til å sette premissene for hvilke problemstillinger som skulle belyses. Det er grunn til å hevde at utviklingspsykologiske teorier, anført av psykoanalytisk teori og tradisjonell sosial læringsteori, har bidratt til antakelsen om at barn kan bli skadelidende av å vokse opp med lesbiske og homofile foreldre.

Schaffer (2006) har belyst familiebegrepet ut i fra et psykologisk perspektiv. Ifølge Schaffer(2006) antas en "normal" familie å inkludere både mor og far. Og fundamentet i mange av de psykologiske teoriene om barns utvikling og sosialisering, er at det ikke bare er normalt, men i tillegg er det avgjørende viktig: *Foreldrene har hver sin klare rolle i familien, rollene kan ikke byttes om, og skal barna få en sunn utvikling, trenger de derfor begge, en av hvert kjønn* (Schaffer 2006:104). Dette holdes for å være spesielt viktig for tilegnelsen av kjønnsroller, som skal gjøre jentene feminine og guttene maskuline. Far er i så måte en viktig modell som gutter kan identifisere seg med, tilsvarende som mor er det for jentene. Denne dominerende tenkningen bygger på Freuds psykoanalyse og individets psykoseksuelle utvikling. Dette teoretiske utgangspunktet indikerer at barns oppvekst i familier hvor en forelder er fraværende kan være en psykologisk risiko for barnas psykoseksuelle utvikling. Fordi fravær av en forelder i en familie i de fleste tilfeller innebærer fravær av en far, er det antatt at gutter er de mest utsatte. Dersom fedrene er fraværende kan det innenfor denne forståelsesrammen resultere i at sønnenes maskuline identifikasjonsprosess blir forstyrret. Denne forstyrrelsen skal følgelig komme til syne i form av at guttene framviser mindre maskulin atferd i barndommen, som senere kan komme til å utvikle seg til homoseksualitet.

Forskning på barn med lesbiske mødre ble igangsatt på 1970-tallet etter en rekke barnefordelingssaker i USA og Storbritannia, med bakgrunn i at lesbiske mødre hadde skilt seg og deres seksuelle orientering ble gjenstand for vurdering. Med utgangspunkt i da dominerende teorier om barns kjønnsutvikling, lå følgende bekymring til grunn: Barn som vokser opp i familier med lesbiske mødre ville være i risikozonen for å utvikle atypisk kjønnsutvikling. Det ville i sin tur påvirke barnas fremtidige seksuelle preferanser – de ville i større grad enn andre bli henholdsvis lesbisk og homofil. Likeså ble det antatt at barnas psykiske helse og sosiale utvikling var i faresonen. Mangelen på empirisk forskning førte til at det ble igangsatt forskning, i hovedsak innenfor psykologifaget, for å undersøke om det var hold i disse antakelsene (Golombok 2000 og Mooney-Somers og Golombok 2000).

Bekymringen for kjønnsutviklingen for barn med lesbiske mødre baserer seg på premisset om at for å utvikle adekvat kjønnsidentitet og kjønnsrolleatferd må et barn ha en mannlig og en kvinnelig rollemodell. Det forutsettes dessuten at disse rollemodellene må oppvise adekvat kjønnsrolleatferd for sitt kjønn. En utbredt oppfatning er at barn med lesbiske mødre vil vokse opp å bli forvirret om sin kjønnsidentitet, oppvise atferd som er inadekvat for sitt kjønn, og eventuelt identifisere seg som lesbisk/homofil. Det avleder spørsmålet: I hvilken utstrekning kan foreldre påvirke barns kjønnsutvikling og kjønnsrolleatferd (Mooney-Somers og Golombok 2000)?

Svaret er avhengig av hvilket psykologisk perspektiv som inntas. Ut i fra et psykoanalytisk perspektiv anses fedre som nødvendig for barns kjønnsutvikling, beskrevet i ødipuskomplekset. For å oppnå adekvat kjønnsutvikling må barnet løsrive seg fra en attraksjon til forelderen av samme kjønn, ved å identifisere seg med forelderen av motsatt kjønn. Ut i fra dette perspektivet ville fravær av far kunne resultere i at deres sønners maskuline identifikasjonsprosess ble forstyrret. Dette kunne komme til uttrykk ved at de oppviste mindre maskulin atferd i barndommen, som på et senere tidspunkt kunne utvikle seg til homoseksualitet. Psykoanalytisk teori har ikke hatt samme gjennomslagskraft i synet på jenters kjønnsutvikling. Farsfravær er imidlertid blitt vurdert som en risikofaktor også her. Ut i fra tradisjonell sosial læringsteori er utviklingen av en adekvat kjønnsrolleatferd forbundet med en

aktiv læringsprosess, der fedre anses som viktige rollemodeller for sine sønner for at de skal kunne lære adekvat mannlig kjønnsrolleatferd. Dette er spesielt viktig i barnas første leveår. Fravær av far antas å kunne ødelegge for denne læringsprosessen. I henhold til både psykoanalytisk og tradisjonell sosial læringsteori, vil fraværet av en mannlig forelder, og nærværet av kvinnelige foreldre som ikke er i overensstemmelse med en tradisjonell kvinnelig kjønnsrolle, sannsynligvis resultere i en ikke-typisk kjønnsutvikling for barnet (Golombok og Fivush 1994 og Mooney-Somers og Golombok 2000).

4. Oppsummerende diskusjon

Norsk familiehistorie domineres av kjernefamilien som ideal, men samtidig viser den at familien som institusjon har gjennomgått omfattende endringer i takt med samfunnsutviklingen. Hvordan familien historisk sett har vært utformet har først og fremst hatt sammenheng med *demografiske og økonomiske* forhold. I tillegg har den *politisk-ideologiske* utviklingen påvirket norsk familiehistorie. Hva gjelder den politisk-ideologiske utviklingen viser familiehistorien blant annet hvordan samboerskap og skilsmisser/samlivsbrudd har bidratt til å utfordre kjernefamilien som ideal, og på den måten bidratt til å berede grunnen for fremveksten av samkjønnede familier. Avhandlingen bidrar til å synliggjøre at fremveksten av samkjønnede familier inngår i en større familiehistorisk sammenheng, samtidig som denne type familier er alene om å utfordre kjernefamiliens *heteronormative* posisjon.

Ett av avhandlingens viktigste bidrag er å synliggjøre samkjønnede familier som fenomen, ved å beskrive hva samkjønnede familier *kan* være. Familiehistorien viser at "forløperne" for samkjønnede familier var kvinner og menn som hadde fått barn i heterofile samliv, og som senere brøt ut av sine samliv, som henholdsvis lesbisk eller homofil. Det er for øvrig en sosial praksis som videreføres, og som vil fortsette i uoverskuelig fremtid, da lesbiske og homofiles komme ut-prosess ikke har noen øvre aldersgrense. Historien viser videre at etableringen av planlagte samkjønnede familier kom istand ved at lesbiske kvinner og homofile menn inngikk private avtaler og fikk barn sammen. Det er for øvrig også en sosial praksis som synes å fortsette, om enn i mindre omfang enn tidligere. Dersom man leser artiklene som inngår i avhandlingen i kronologisk rekkefølge, ser vi at samkjønnede familier har gjennomgått betydelige endringer også i løpet av avhandlingsperioden. Avhandlingen viser fremveksten av en ny form for planlagte lesbiske familier ved at lesbiske par får barn ved hjelp av donor. Fordi lesbiske par ikke hadde adgang til assistert befruktning i Norge, fikk lesbiske par barn på denne måten først i utlandet. Det er en sosial praksis som i første omgang resulterte i at det ble åpnet opp for at lesbiske partnere kunne stebarnsadoptere hverandres barn. I løpet av avhandlingsperioden er det en sosial praksis som har fått full offentlig anerkjennelse i lovverket.

Det skjedde først ved en oppmykning av retningslinjene for stebarnsadoptsjon for lesbiske par, deretter ved innføringen av felles ekteskapslov, herunder assistert befruktning for lesbiske par, og med den muligheten til fastsettelse av medmorskap. Det er en utvikling som fortsetter med homofile menn som får barn ved surrogati.

Avhandlingen har i tillegg til å synliggjøre *mangfoldet* av hva homofamilien kan være, bidratt til å utfordre den heterofile kjernefamilien som ideologi. Ved at oppmerksomheten rettes mot at samkjønnede familier består av familierelasjoner på tvers av biologi og juridiske bånd, bidrar avhandlingen dessuten til å reise spørsmål om hvordan familiebegrepet skal defineres. Og i tillegg hvordan man skal begrepsfeste de ulike familierelasjonene som mor, far og søsken, som tar opp i seg endringene som er kommet i kjølevannet av fremveksten av ulike former for samkjønnede familier.

Avhandlingen retter videre oppmerksomheten mot hvordan det biologiske prinsipp, som et sentralt rettsprinsipp innenfor barne- og familieretten, anvendes i ulike familiekontekster. Avhandlingen bidrar til å synliggjøre at det biologiske prinsipp, som sentralt rettsprinsipp, tillegges ulik vekt og anvendes på forskjellige måter, og at det av den grunn ikke kan sies å være et universelt prinsipp. Den bidrar også til å synliggjøre at det biologiske prinsipp tillegges ulik vekt, alt etter som hva som synes å tjene familieformer som er mest lik den heterofile kjernefamilien som fortsatt ideal og referanseramme. Dette bidrar i sin tur til å sette spørsmålstegn ved det biologiske prinsipp som rettsprinsipp innenfor barne- og familieretten.

Surrogati som fenomen har gitt diskusjonen om det biologiske prinsipp fornyet aktualitet, og ikke minst utfordret anvendelsen av prinsippet både politisk og rettslig. Det aktuelle i denne forbindelse er at norske kvinner som har fått barn ved surrogati, ved bruk av egg donert fra den pretenderende moren, blir definert som det aktuelle barnets biologiske mor³⁷. Det sentrale i denne forbindelse er at barneloven sier at den kvinnen som har født barnet skal regnes som barnets mor. Det innebærer at selv om biologisk mor er en annen enn den som føder barnet, tar

³⁷ Bioteknologilovens § 2-15 spesifiserer at befruktete egg ikke kan settes inn i livmoren til en annen kvinne enn den eggcellen stammer fra. Surrogati utført på denne måten er derfor indirekte forbudt (Moldestad 2011)

ikke loven hensyn til biologi i dette tilfellet. Dette medfører at det biologiske prinsipp er av underordnet betydning ved fastsettelse av hvem som er barnets mor, og overføring av morskapet kan derfor kun skje i form av adopsjon. Det er en praksis som står i kontrast til rettsstillingen til menn, heterofile som homofile, og deres barn, der farskapet kan fastsettes etter barneloven, på grunnlag av det biologiske prinsipp.

Surrogati er omstridt, og er problematisk både etisk og juridisk i forhold til hvor grensene skal trekkes i den juridiske håndteringen av enkeltsaker (Moldestad 2011)³⁸. På den måten fremstår kontroversene rundt surrogati som fenomen som en forlengelse av avhandlingens spesielle fokus på den rettighetspolitiske prosessen knyttet til rettigheter for lesbiske familier. For diskusjonen om surrogati har klare paralleller til den tidligere diskusjonen om lesbiske par som har fått barn ved assistert befruktning i utlandet, før det ble tillatt i Norge. Barn som var unnfanget ved assistert befruktning ble, i likhet med barn født ved hjelp av surrogati i dag, stående med en juridisk forelder, inntil myndighetene gikk inn for en oppmykning av retningslinjene og tilslutt en lovendring på området.

Et av hovedargumentene fra myndighetenes side for å innføre assistert befruktning for lesbiske par, var å sikre barnas rettigheter ved å ha to juridiske foreldre allerede fra starten av. I og med at myndighetene støttet seg så tungt på rettighetsperspektivet i nevnte tilfelle, gir det grunn til å tro at det samme prinsippet skulle gjelde for barn født ved surrogati. Det gjør det imidlertid ikke. Av den grunn blir barna stående med en juridisk forelder inntil en eventuell stebarnsadopsjon blir innvilget. Det gjør at disse barna har et dårligere rettsvern enn andre barn. Selv om surrogati ikke er tillatt i Norge, og at norske myndigheter ønsker å markere at surrogati ikke er en ønsket måte å skaffe barn på, er det etter mitt skjønn et viktig prinsipp at barn ikke skal bli skadelidende for valg deres foreldre har tatt. Det krever etter min oppfatning at myndighetene må vurdere om denne restriktive praksisen er i samsvar med hensynet til barnets beste, som er et viktig rettsprinsipp innenfor barneretten. Dilemmaet her er åpenbart at dette på mange måter hindrer myndighetene i å drive en restriktiv praksis på feltet – hensynet

³⁸ Jeg berører i dette tilfellet kun sider ved surrogati som angår surrogatbarnas situasjon, og ikke etiske dilemma knyttet til surrogatimødrene.

til barnets beste åpner for en praksis som myndighetene egentlig ikke ønsker. Dette er selvfølgelig problematisk.

En annen parallell til tidligere saker er at den teknologiske utviklingen har medført nye måter å bli foreldre på. I avhandlingen er det i første omgang diskutert i forbindelse med tilgangen til DNA-analysen som muliggjorde sikker viten om biologisk opphav. Den teknologiske nyvinningen medførte økt vektlegging av det biologiske prinsipp, og den viktigste endringen var at tredjemann, det vil si en annen mann enn den mor er gift med, kan reise farskapssak. I Sverige derimot, har ikke tredjemann mulighet til å reise sak i tilvarende saker, selv om en DNA-analyse skulle bekrefte at tredjemann er barnets biologiske far. Det var den teknologiske utviklingen som muliggjorde assistert befruktning for lesbiske par. For lesbiske par var denne type medisinsk behandling først tilgjengelig i utlandet. Det var en mulighet de også benyttet seg av. Det var en praksis som etter hvert medførte lovendring på området, ved at det ble åpnet opp for assistert befruktning i Norge. Den teknologiske utviklingen har også muliggjort surrogati. Som tilfellet var for lesbiske par som ønsket å få utført assistert befruktning før lovendringen, er surrogati en medisinsk behandling mot barnløshet som er tilgjengelig i utlandet. Det er en behandling som nordmenn benytter seg av i økende grad. Ettersom den teknologiske utviklingen bidrar til nye muligheter, som er både etisk og juridisk problematiske, må myndighetene trekke noen juridiske grenser. Norske myndigheter har foreløpig(?) trukket grensen ved å fastholde forbudet mot surrogati i Norge, og ved innskjerping av håndtering av reglementet om fastsettelse av juridisk foreldreskap. Det er lite som tyder på at den teknologiske utviklingen vil stoppe, snarere tvert i mot. Det innebærer at myndighetene sannsynligvis også i nær fremtid vil stå overfor nye teknologiske nyvinninger som muliggjør nye måter å få barn på.

Surrogati er ikke tillat som behandling mot ufrivillig barnløshet i Norge, samtidig er det et økende antall barn i Norge som fødes etter bruk av surrogati i utlandet. Innstillingen fra Bioteknologinemnda og Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) er fortsatt forbud mot surrogati i Norge (Bioteknologinemnda 2011 og BLD 2011). Likeledes fraråder norske myndigheter nordmenn om å inngå avtaler om surrogati i utlandet. Videre er det

foretatt en såkalt presisering av lovverket. Dette har medført at i tilfeller der barn har stått oppført i folkeregisteret med to fedre, der den ene mannen er biologisk far og den andre er hans ektemake/partner, er sistnevnte forelder blitt slettet i folkeregisteret. Dette med mindre vilkåret om innvilget søknad om stebarnsadoptsjon er oppfylt (Barne-, ungdoms- og familieetaten 2011).

Dette er ikke ment å være en uttømmende fremstilling av surrogati som fenomen, da jeg anser det å være noe i periferien av avhandlingens hovedfokus. Samtidig vil jeg fremheve at det er noen klare paralleller mellom barn født ved hjelp av surrogati og barn som ble født ved hjelp av assistert befruktning før det ble tillatt i Norge. - Barna er her, og det må ansvarlige myndigheter forholde seg til ved å sikre at disse barnas rettsikkerhet ivaretas på lik linje med andre barn. Det er barna som er den svakeste part i dette tilfellet. Uansett hvor mye ansvarlige myndigheter måtte være i mot surrogati, må myndighetene ta sitt ansvar for disse barna ved å innføre en smidig ordning for fastsettelse av foreldreskap. I tilfellet homofile par kan man tenke seg det i form av fastsettelse av medfarskap etter barneloven.

Ved å foreta en kunnskapsteoretisk diskusjon om i hvilken grad forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår er blitt tatt i betraktning i loven om assistert befruktning for lesbiske par, synliggjør avhandlingen at forskningsbasert kunnskap er gitt så lav prioritet i lovarbeidet at det har skapt tvil om kunnskapsstatus på området. Samtidig bidrar avhandlingen til å vise at det foreligger mer forskningsbasert kunnskap om barnas situasjon, med spesielt fokus på betydningen av farsfravær for barn unnfanget ved assistert befruktning, som samlet sett støtter opp om innføringen av assistert befruktning for lesbiske par. Med bakgrunn i at forskningsfeltet er så politisert problematiseres også kritikken som er rettet mot forskningsfeltet. Ved å støtte meg til Stacey og Biblarz (2001) avviser jeg i avhandlingen langt på vei denne kritikken ved å vise at dersom en skulle ta spesifikke kritikk til etterretning måtte man i praksis kaste vrak på hele faget psykologi som fagdisiplin.

Avhandlingen bidrar også til å synliggjøre at innføringen av assistert befruktning, og med den muligheten for fastsettelse av medmorskap, har fått noen mulige rettslige og familiemessige

implikasjoner. Avhandlingen viser at lesbiske par som planlegger å få barn kan bli stilt overfor et (etisk) dilemma mellom å velge bort en far til barnet til fordel for donor, fordi fastsettelse av medmorskap er ufravikelig knyttet til assistert befruktning, og med det bruk av donor. Barnets mor har i utgangspunktet bindingen til barnet – hun *er* barnets (biologiske) mor. Avhandlingen viser at juridiske rettigheter for sosial mor har betydning utover den rettslige bindingen til barnet ved at det også bidrar til å utligne den juridiske skjevheten mellom de ulike mødrerollene. Et viktig moment i så måte er å oppnå mest mulig jevnbyrdighet i relasjonen mellom de ulike mødreposisjonene. Juridiske rettigheter for sosial mor fremstår på denne måten som viktig for å oppnå en maktbalanse og likevekt i parforholdet. Dette er ikke en likevekt som kun er knyttet til juridiske forhold, men også en likevekt som er viktig for relasjonen i parforholdet mellom de to voksne partene i familien. Med muligheten for fastsettelse av medmorskap har sosial mor fått en langt tydeligere rolle i familien, som barnets andre forelder. Et annet viktig moment er at valget av donor fremfor en far medfører at sosial mor slipper å "kjempe om" sin posisjon som forelder med en biologisk far. I fraværet av en far blir dessuten hennes rolle i familien som barnets forelder mer fremtredende. Muligheten for fastsettelse av medmorskap synes av nevnte grunner å representere en så stor juridisk fordel at det gir grunn til å tro at det kan være utslagsgivende for at lesbiske par velger å gjøre bruk av donor, fremfor å velge en far til barnet. De to alternative måtene å utforme farskapet på, valget mellom donor og far, er med muligheten for fastsettelse av medmorskap ikke lenger jevnbyrdige alternativer. Fremveksten av planlagte lesbiske familier utfordrer i så måte den bestående lovgivningen på området. Denne problemstillingen reiser spørsmålet om at myndighetene må vurdere å legge til rette for å sikre sosial mor juridiske rettigheter, også i tilfeller der det er en biologisk far med i bildet med foreldreansvar.

Sundby (2010:92) problematiserer at det «*av en eller annen grunn er det et større problem at et barn har for mange mødre, enn at det ikke har en mor i det hele tatt*». Dette utsagnet har sin bakgrunn i en diskusjon om ufrivillig barnløshet knyttet til surrogatmoderskapet. I artikkelen sammenlignes ulike typer foreldreskap langs det som kan oppfattes som en normativ skala. Det ene ytterpunktet i skalaen er barn som har for få foreldre, og det er adoptivbarn, der adopsjon

sees som et gode, både for foreldre og barn. I motsatt ende av skalaen befinner barn seg som har for mange foreldre, som er surrogatbarna. De kan eksempelvis ha en genetisk mor som har donert egg, en annen mor som har født dem, og en sosial mor som gjerne vil (stebarns)adoptere barnet. Til sammenligning med (tradisjonell) adopsjon fremheves det at (stebarns)adopsjon i tilfeller der det er gjort bruk av surrogati, blir sosial mor sett på som suspekt, uetisk og en lovbrøyer. I artikkelen tolkes disse normative innvendingene mot surrogati å handle om at det bryter med sedvanen i forhold til hvem som vanligvis har foreldreretten for barn. Dette viser at surrogatdebatten har klare paralleller til de normative innvendingene rettet mot planlagte lesbiske familier, spesielt med tanke på sosial mors rolle i disse familiene. Likeså i diskusjonen om fastsettelse av medmorskap også skal være mulig i lesbiske familier der barna har en far, noe som altså medfører brudd med det normative idealet om at et barn skal ha to juridiske foreldre.

Avhandlingen viser at fremveksten av planlagte lesbiske familier, etterfulgt av surrogatifamilier, har bidratt til å utfordre den grunnleggende familierettslige normeringen for hva en familie kan være. På den måten føyer denne utviklingen seg inn i et større historisk perspektiv (jfr Annfelt (2007)). Dersom man vender blikket fremover i tid, skal det i lys av dette bli spennende å se hvordan barna som vokser opp i vår samtids mest kontroversielle familier kommer til å betrakte sine familier. Hvordan vil de definere begrepet familie? Mor? Far? Hvilken betydning vil de tillegge det ikke å ha en far, men å ha kommet til verden ved hjelp av donor, som er kjent eller ukjent? Hvor mange foreldre vil de definere at de har? Hvilken betydning vil ulike type morskap tillegges i fremtidige skilsmisser i lesbiske familier? Dette er noen av mange aktuelle spørsmål det skal bli spennende å følge opp.

Litteraturliste

- Aakvaag, Gunnar C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Amato, P. R. & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children. -A metaanalysis. *Psychological Bulletin*, 110, s. 26-46.
- Andenæs, Agnes. (1991). Fra undersøkelsesobjekt til medforsker? Livsformsintervju med 4-5-åringer. *Nordisk Psykologi: teori, forskning, praksis*. 4, s 274- 292. København: Akademisk Forlag.
- Andersen, Arnfinn J. (2003). *Menn skaper rom for foreldreskap og familie. Farskapets betingelser i en heteronormativ kultur*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Institutt for sosiologi og statsvitenskap. Trondheim.
- Annfelt, Trine. (2007). *Heteronormal nok? Heteronormering som veileder for norsk familiepolitikk*. Når heteroseksualiteten må forklare seg. Annfelt, Trine, Andersen, Britt og Bolsø, Agnes (red.). Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2011). *Surrogati – Overgangsordninger for å sikre barna*. Nyhet, 16.09.2011. Oslo.
- Barne-, ungdoms- og familieetaten (2011). *Fakta om stebarnsadoptions*. Oslo.
- Barrett, Michele og McIntosh, Mary. (1982). *The anti-social Family*. Verso Editions. NLB, London.
- Baumann, Zygmunt. (2001). *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich and Beck-Gernsheim, Elisabeth. (2002). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London Thousand Oaks, Calif.: SAGE.
- Beck, Ulrich. (1992). *Risk society: towards a new modernity*; translated by Mark Ritter. London: Sage
- Bergström, Göran og Boreus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt. Metodbok I samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur. Stockholm.
- Bioteknologinemnda. (2006) Rapport. Åpent møte 23. november 2006. *Sæddonasjon til lesbiske og enslige?* Innlegg fra interesseorganisasjoner. Vi må innta en føre-var-holdning Øyvind Benestad, prosjektleder, MorFarBarn.no Oslo.
- Bioteknologinemnda (2011). *Bioteknologinemndas uttalelse om surrogati*. Dato: 23.3.2011. Oslo.
- Blom, Ida. (1999). *Brudd og kontinuitet. Fra 1950 til tusenårsskiftet*, i Blom, Ida og Sogner, Sølvi (red.). Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet. Cappelen akademisk forlag. Oslo.
- Bourdieu, Pierre 1977 (1972). *Outline of a theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Brandth, Berit og Moxnes, Kari. (1996). *Familie for tiden: stabilitet og forandring*. Oslo: Tano Aschehoug

Byberg, Ingvild H., Foss, Aslaug H. og Noack, Turid. (2001). *Gjete kongens harer – rapport fra arbeidet med å få samboerne mer innpasset i statistikken*. Rapport 2001/40. Statistisk sentralbyrå. Statistics Norway Oslo– Kongsvinger.

Butler, Judith. (2002). Is Kinship Always Already Heterosexual? *A Journal of Feminist Cultural studies. Differences*. 13(1):14-44. Duke university press.

Cheal, David. (1991). *Family and the state of theory*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Cheal, David (2002). *Sociology of family life*. Basingstoke. Palgrave.

Cheal, David. (2008). *Families in today's world : a comparative approach*. London: Routledge.

Collier, J. Rosaldo M. Z. og Yanagisako, S. (1982). Is there a family? *New Anthropological Views*. In Thorne, B og Yalom, M (eds.): *Rethinking the Family*. Longman, New York.

Ellingsæter, Anne L. og Leira, Arnlaug. (2004). *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Innledning: Velferdsstaten og familien. I Ellingsæter, Anne L. og Leira, Arnlaug (red.) Oslo: Gyldendal akademisk.

Folgerø, Tor. (2001). *Skeive barnefamilier? Ein etnologisk studie av homoseksualitet, kjønn og foreldreskap mellom normer og overskridingar*. Hovedfagsoppgave i etnologi. Universitetet i Bergen.

Follevåg, Geir. (2006). *Biologosentrisme: om litterære framstillinger av adopsjon, spesielt Kong Oidipus og Mansfield Park*. Bergen: Historisk-filosofisk fakultet, Institutt for lingvistik og litteraturvitenskap, Seksjon for allmenn litteraturvitenskap.

Gilje, Nils og Grimen, Harald. (1993). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger: innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo : Universitetsforlaget.

Golombok, Susan og Fivush, Robyn (1994) *Gender Development*. New York og London, Cambridge University Press.

Golombok, Susan (2000). *Parenting. What really count?* Routledge Taylor & Francis Group. London.

Gullestad, Marianne. (1999). "Kunnskap sett 'nedenfra'". *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 4: 336-354. Oslo.

Halvorsen, Knut, (2002). *Forskningsmetode for helse- og sosialfag*. Cappelen, Oslo.

Halvorsen, Margrethe S. & Joner, Andreas, (2001). *Lesbian families in Norway: A comparative study of child and family functioning in lesbian, single mother, and heterosexual families*. Hovedoppgave i psykologi ved Universitetet i Tromsø.

Helsedirektoratet (2011), rapport 15-1897. *Evaluering av bioteknologiloven*. Oslo: Helsedirektoratet. Avdeling for bioteknologi og helserett. Oslo.

Hofgaard, Tor L., (2010). Diagnosenes definisjonsmakt. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, Vol 47, nummer 8, s. 763. Oslo.

- Holme, Magne I. og Solvang, Bernt K. (1996). *Metodevalg og metodebruk*. Tano Aschehoug. Oslo.
- Holter, Harriet og Halsaa, Beatrice. (1996). *Hun og han: kjønn i forskning og politikk* / Harriet Holter [red.]; Beatrice Halsaa ... [et al.] Oslo: Pax.
- Kitzinger, Celia. (1989). *The social construction of lesbianism*. SAGE Publications, London/Newbury Park/Beverly Hills/New Dehli.
- Kvale, Steinar. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kvande, Elin og Brandth, Berit (2003) *Fleksible fedre. Maskulinitet arbeid, velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvaran, Inge. (2008). *Skilsmisse sett med barns øyne: barns sårbarhet og håndtering*. Trondheim: Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU.
- Kulick, Don, (1996). Queer theory, vad är det och vad är det bra för? I *Lambda nordica* , 3-4:5-22, Scandinavian University Press, Stockholm.
- Laqueur, Thomas (1990), *Making Sex: Body and Gender From the Greeks to Freud*, Harvard University Press.
- Levin, Irene. (1994). *Stefamilien - variasjon og mangfold*. Oslo: Aventura.
- Levin, Irene. (2008). *The Welfare State and New Family Forms*. Committee on Family Research Conference, held in Lisbon, Portugal.
- Lidén, Hilde. (2000). Barn- tid- rom: skiftende posisjoner. Kulturelle læreprosesser i et pluralistisk Norge. Trondheim: Sosialantropologisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Lyngstad, Torkild H. og Kitterød, Ragni Hege. (2008). *Hvordan går det med barn som har lite kontakt med den eneforelderen? En litteraturgjennomgang av norsk og utenlandsk forskning*. Rapporten (statistisk sentralbyrå) 2008/55.
- McCulloch, G. (2004): *Documentary research in education, history and the social sciences*, London: Routledge Falmer.
- Moldestad, Olve (2011): *Delte meninger om surrogati*. GENialt 1/2011. GENialt er Bioteknologinemnda sitt tidsskrift som tar opp etiske og samfunnsmessige sider ved bruk av moderne bioteknologi.
- Mooney-Somers, Julie og Golombok, Susan (2000). LEADING COMMENT. Children of lesbian mothers: from the 1970s to the new Millennium. *Sexual & Relationship Therapy*; May 2000, Vol. 15 Issue 2, p121-126. London: Routledge Falmer.
- Moxnes, Kari. (1990). *Kjernesprengning i familien? Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo: Universitetsforlaget.

Moxnes, Kari (1996): *Samlivsbrudd* i Berit Brandth og Kari Moxnes (red.) *Familie for tiden Oslo*; Tano Aschehoug (s. 122-141).

Moseng, U. B., Hegna, K. & Kristiansen, H. W. (1999) *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. NOVA Rapport 1/1999. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Møte i Odelstinget onsdag 11. juni 2008. Sak nr. 1. Innst. O. nr. 63 (20072008). Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om lov om endringer av ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par), jf. Ot.prp. nr. 33 (2007–2008). Debattinnlegg: stortingsrepresentant Gunn Karin Gjøl, Ap (Ordfører for saken)

Noack, Turid 2004. *Familien i velferdsstaten: fra støttespiller til trojansk hest?* I Ellingsæter, Anne L. og Leira, Arnlaug (red) *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Noack, Turid. (2010). *En stille revolusjon: Det moderne samboerskapet i Norge*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Oslo. Unipub 2010.

Oppedal, Mons. (2009). *Innføringshefte i rettslære*. Høgskolen I Oslo. Avdeling for samfunnsfag (SAM). Bachelorstudiet i sosialt arbeid. Skoleåret 2009-2010. Oslo.

Ot.prp. nr. 32 (1992–1993) *Registrert partnerskap*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Parsons, Talcott. (1955). Parsons, Talcott and Bales, Robert F. ; in collaboration with James Olds ... [et al]. *Family: socialization and interaction process*. Glencoe, Illinois : The Free Press.

Riksaasen, Guri. (2002). *Det var ikke ne mann vi ville ha, men barn. Lesbiske familier med barn i Norge*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi ved Universitetet i Oslo. Oslo.

Rønningen, Siri. (1999). *Ideal og virkelighet: 50-tallets husmorideal som sosial praksis*. Historisk institutt, Universitetet i Bergen. Bergen.

Schaffer, Rudolph H. (2006). *På barns vegne: psykologiske spørsmål og svar*. [til norsk ved Gunnar Bureid]. Oslo : Pensumtjeneste.

Scott, John. (1990). *A matter of record*. Polity Press. London.

Sogner, Sølvi (red.). (2003). *I gode og vonde dager. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Det norske samlaget. Oslo.

Stacey, J. & Biblarz, T. (2001) *Affidavit of Judith Stacey and Timothy Biblarz*. Ontario. Superiour Court Of Justice (Divisional Court). Court File No. 684/00. Canada.

Steel, Liz og Kidd, Warren. (2001). *The family*. Basingstoke : Palgrave

Stiklestad, Sigrun S. (2003). *Ungdommer med lesbiske mødre: Hvordan tar de det?* Høgskolen i Oslo (HiO), Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag i samarbeid med Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Oslo.

Stiklestad, Sigrun S. (2006). *Homofamilien – hva er det?* Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta / Anbjørg Ohnstad og Kirsti Malterud (red.) Samlaget. Oslo. S. 84-98. Oslo.

Stiklestad, Sigrun S. (2007). Det biologiske prinsippets skiftende anvendelse. *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 2: 138-149. Universitetsforlaget. Oslo.

Stiklestad, Sigrun S. (2009). På sviktende kunnskapsgrunnlag? Assistert befruktning for lesbiske par. *Etikk i praksis* nr.2: 65-84. Tapir akademisk forlag. Trondheim.

Stiklestad, Sigrun S. Donor eller far? Rettslige og familiemessige implikasjoner av fastsettelse av medmorskap er levert til *Sosiologisk Tidsskrift*. Universitetsforlaget. Trondheim. Artikkelen skal revideres i henhold til referee.

St.meld. nr. 16 (2006-2007)....og ingen sto igjen. *Tidlig innsats for livslang læring*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Sundby, Johanne. (2010). Hva er en mor? *Samtiden* 4/2010. Aschehaug. Oslo.

Thagaard, Tove. (2009). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thorne, D. og Yalom M. (1982). *Rethinking the Family*. Longman, New York

Ulvik, Oddbjørg Skjær. (2007). *Seinmoderne fosterfamilier: en kulturpsykologisk studie av barn og voksnes fortellinger*. Oslo: Unipub

Van de Kaa, D. J. (1987). Europe's Second Demographic Transition, in: *Population Bulletin* Washington: Population Reference Bureau, 42(1).

Van de Kaa, D.J. (1994). The second demographic transition revisited: theories and expectations. In: Beets, G., van den Brekel, H., Cliquet, R., Dooghe, G., and de Jong Gierveld, J. (eds.). *Population and Family in the Low Countries 1993: Late fertility and Other Current Issues*. Lisse: Swets en Zeitlinger: 81-126 (NIDI/CBGS Publication, No. 30).

Wainright, J. L., Russell, S. T. & Patterson, C. J. (2004). Psychosocial adjustment, school outcomes, and romantic relationships of adolescents with same-sex parents. *Child Development*, 75 (6), s. 1886–1898. Blackwell publishing, Oxford.

Nettsider:

<http://www.ssb.no/barn/> (Lastet ned 2. mars 2011)

http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_b854.pdf (Lastet ned 31. mai 2011)

<http://www.ssb.no/emner/04/02/10/barnehager/> Lastet ned 31.mai 2011)

http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/2011/familie/ (Lastet ned 1.6.2011)

http://www.ssb.no/magasinet/slik_lever_vi/art-2010-02-01-01.html (Lastet ned 1.6.2011)

<http://www.ssb.no/barn/tab-2011-04-28-01.html> (Lastet ned 13. august 2011)

http://www.ssb.no/emner/02/nos_befolkning/nos_c607/tab/t-706.html (Lastet ned 30. april 2011)

http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selectvarval/define.asp&Tabellid=05694 (Lastet ned 5. mai 2011)

http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/foreldre_og_barn/barn_og_samlivsbrudd.html?id=1051 (Lastet ned 13. august 2011).

Artikkel 1:

HOMOFAMILIEN – HVA ER DET?

Is not included due to copyright

Artikkel 2:

DET BIOLOGISKE PRINSIPPS SKIFTENDE ANVENDELSE

Det biologiske prinsippets skiftende anvendelse

I Norge er det biologiske prinsipp et sentralt rettsprinsipp innenfor familie- og barneretten, som har avgjørende betydning for hvert enkelt barns rettigheter.

Utgangspunktet for denne artikkelen er å synliggjøre hvordan det biologiske prinsipp blir definert innenfor forskjellige familiekontekster. Lesbiske kvinner som får barn utfordrer velferdsstatens regulering av foreldreskap ved at deres familier er organisert på tvers av det biologiske prinsipp. Lesbiske familier er også kjønnsoverskridende og de bryter med den heteroseksuelle pardannelsen som organiserende prinsipp. Med dette som bakgrunnsteppe rettes oppmerksomheten mot hvilke sosialpolitiske og juridiske vilkår som gjelder for barn i denne type familier. I den forbindelse er det av spesiell interesse å se hvordan det biologiske prinsipp blir tillagt rettslig betydning for lesbiske familieenheter, sammenlignet med heteroseksuelle familiekonstellasjoner. Artikkelen er grunnet på en teoretisk analyse og drøfting av sentrale offentlige dokument og lovbestemmelser.

Det biologiske prinsippets tilblivelseshistorie

Det biologiske prinsipp er en juridisk betegnelse og et fundament innenfor barneretten. Prinsippet bygger på den grunnleggende forståelsen at barn primært skal vokse opp hos sine biologiske foreldre. I tillegg impliserer det oppfatningen av at det er av eksistensiell karakter for et barn å kjenne sitt biologiske opphav. Hvilken fundamental betydning det tilkjennes blir tydelig i nedenstående utdrag fra en offentlig utredning, der prinsippet anses så fundamentalt at det ikke trenger noen ytterligere begrunnelse:

De grunnleggende verdiene er av en slik karakter at de grunngir seg selv. Vi trenger ikke motivere dem ved hjelp av andre verdier¹... en av de bærende grunnverdier (er) forankret til det såkalte biologiske prinsipp. Gjennom å få barn viderefører mennesket sine gener og sikrer dermed etterslekten. Dette biologiske faktum er akseptert som et grunnlag for den rettslige reguleringen av forholdet mellom foreldre og barn.²

Norsk rett har imidlertid ikke alltid vært dominert av det biologiske prinsipp. Et tilbakeblikk på barnelovene fra 1956, viser at det ved fastsettelse av farskap var andre hensyn enn biologi som ble lagt til grunn. *For barn født av en gift kvinne* fulgte fastsettelsen av farskap pater est-regelen, hvilket betyr at ektemannen uten videre ble regnet som barnets rettslige far. I henhold til denne bestemmelsen kunne farskap på visse vilkår bli endret, men bevisskravene var meget strenge. Begrunnelsen for det

var at det ble lagt avgjørende vekt på den betydning "ekteskapelig byrd" hadde for et barn, og på at man måtte verne om det bestående ekteskapet.³ Biologi var med andre ord av underordnet betydning.⁴

I Barneloven av 1981 var det ingen endringer med hensyn til vektlegging av biologi. Det kan likevel være verdt å merke seg forskyvningen i argumentasjonen for å opprettholde en restriktiv praksis for endring av farskap. Bevegelsen består i at vern om ekteskapet ikke lenger skulle tillegges betydning. I stedet var det *hensynet til barnet* det nå ble argumentert ut i fra: "*En endringssak kan bli veldig opprivende for alle parter, og at tapet av en far kan få uheldige psykiske virkninger for barnet*".⁵

Spørsmålet, *om en mann påstår å være biologisk far, skulle gis adgang til å reise sak om endring av farskapet til et barn som allerede hadde en far*, ble reist av Barne- og familiedepartementer i 1997. Bakgrunnen for spørsmålet var tilgangen til DNA-analysen, som hadde bidratt til å forenkle fastsettelsen av farskap. Departementets vurdering var som følger: "*Departementet antar at det er bred enighet om at det er viktig for barnet at farskapet blir riktig fastsatt*". For å underbygge resonnementet, ble det vist til at det hadde vært tverrpolitisk enighet i adopsjonsdebatten, i spørsmålet om "*viktigheten av å kjenne sitt biologiske opphav*".⁶ Samme år kom lovbestemmelsen at "*en mann som mente han kunne være far til et barn kunne reise sak frem til barnet fyller tre år, og innen ett år etter at vedkommende er blitt gjort kjent med opplysningene*". Biologi, som tidligere ikke hadde blitt tillagt betydning, ble med dette omgjort til et sentralt anliggende.

I 2001 fremmet stortingsrepresentanter fra Fremskrittspartiet forslag om endringer i rettergangsmåten for tvistemål, i et såkalt dokument 8-forslag. I forslaget ble det problematisert at dersom barnets mor ikke ga sitt samtykke til DNA-analyse av mindreårige barn, fikk ikke barnet vite hvem som var dets far, og at fedre ikke fikk vite om de var far eller ikke. Hovedargumentet for forslaget var: "*Dette er det grunnleggende for et menneske. Å få vite hvem vi er*".⁷ Dokument 8-forslaget ble fulgt opp av departementet med høring, og i sitt forslag var departementets argumentasjon i samsvar med det:

Det synes å være bred enighet om at kjennskap om biologisk opphav har stor følelsesmessig betydning for enkeltmennesket og etter hvert også en større medisinsk betydning. (...) Mange mener at det er viktig for barn å kjenne sitt biologiske opphav så tidlig som mulig, og at dette taler for å fjerne frister og vilkår for å få tatt opp sak om endring av farskap.⁸

Forslaget fikk bred oppslutning blant høringsinstansene. Selv om det, som det påpekes i innstillingen til Odelstinget: *"Det er klart at de fleste har vurdert barnets behov for ro rundt etablerte familieforhold og kontakt med sosial far opp mot behovet for kunnskap om sitt biologiske opphav."*⁹ Det ble imidlertid ikke tillagt avgjørende betydning.

Det resulterte i 2003 i at vilkår og søksmålsfrister ble fjernet for å reise sak om endring av farskap, fastsatt etter pater est-regelen eller erkjennelse. Den viktigste endringen i loven var at tredjemann, det vil si en annen mann enn mor er gift med, kan reise farskapssak. I henhold til den aktuelle odelstingsproposisjonen var den viktigste årsaken til at biologisk farskap ble tillagt økt betydning følgende: *"Muligheten til å få sikker kunnskap om biologiske slektskap ved en DNA-analyse, har (også) medvirket til en økt vektlegging av betydningen av biologisk farskap"*¹⁰.

Fordi det ikke stilles noen vilkår for endringssak, står norsk rett med dette på et rent biologisk standpunkt. Det biologiske prinsipp fikk med dette sitt endelige gjennomslag.

Anvendelsen av det biologiske prinsipp

Familien som institusjon anses som et fundament i vårt samfunn. I FNs konvensjon for barnets rettigheter (barnekonvensjonen) slås det fast allerede innledningsvis at: *"Familien er samfunnets grunnleggende enhet, som det naturlige miljø for vekst og velvære for alle dets medlemmer"*. Hvordan man skal forstå begrepet familie i denne sammenheng, er ikke uten videre gitt. Det gir åpenbart en fordel, nemlig et familiebegrep som favner alle barna og som samtidig danner konsensus om forståelsen av begrepet i de respektive land som har sluttet seg til resolusjonen.

I barnekonvensjonens Artikkel 7 heter det at *"barnet skal, så langt det er mulig, ha rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg fra dem"*. Hva barnekonvensjonen legger i begrepet *foreldre*, er ikke definert, noe som innebærer at begrepet fremstår som et vidt og inkluderende begrep. Stortingsmeldingen *Om familien - forpliktende samliv og foreldreskap*, som også benevnes *familiemeldingen*, er en viktig premissleverandør for norsk familiepolitikk.¹¹ I meldingen går man lenger enn barnekonvensjonen ved å stadfeste at barn, ikke bare så langt det lar seg gjøre skal kjenne sine foreldre, men at de har *rett* til å kjenne sitt biologiske opphav. Det tillegges også at barn har rett til en mor og far:

Familie- og samlivsmønsteret har endret seg mye i løpet av de siste tiårene. Det er blitt et større mangfold av samlivsformer. Familiebegrepet må derfor være bredt og inkluderende. Innenfor dette mangfoldet vil regjeringen understreke at barn er selvstendige individer som har rett til å kjenne sitt biologiske opphav. Barn har rett til en mor og en far.¹²

Familiemeldingen gir innledningsvis bud om *et bredt og inkluderende familiebegrep*. Et utvidet familiebegrep som dette tar innover seg dagens mangfoldige familietyper, som eksempelvis eneforsørgerfamilien, stefamilien og homofamilien. Familiebegrepet blir imidlertid strammet inn i løpet av teksten ved at biologisk opphav defineres som familiens sentrale omdreiningspunkt, underforstått at mor og far er *biologisk* mor og *biologisk* far.

Det er ikke uten videre klart hva som legges i *retten til å kjenne sitt biologiske opphav* og barns *rett til en mor og en far*. Det samme gjelder dermed også forholdet mellom begrepene *biologisk opphav* og *mor og far* som relasjonelt konnoterte begrep. Følgende Stortingsmelding gir imidlertid klare føringer for sammenhengen:

Ein kan sjå det som ein del av samfunnsordninga vår at foreldre oppsedar sine egne barn. Tilknytning til dei biologiske foreldra er i seg sjølv ein ressurs for barnet”.¹³

Utsagnet bekrefter uomtvistelig det biologiske prinsippets posisjon. Hva som legges i at barns oppvekst hos *biologiske* foreldre *i seg selv representerer* en stor egenverdi for barnet er derimot uklart. For i likhet med begrepet grunnverdi, legges det heller ikke i dette tilfellet noen videre forklaring til grunn. Derimot er antakelsen om at slektskap må være biologisk fundert relativt lett gjenkjennelig.¹⁴

Juristen Kirsten Sandberg¹⁵ utfordrer det biologiske prinsippets posisjon ved å rette oppmerksomheten mot hvorvidt det biologiske forholdet mellom barn og foreldre skal tillegges en *normativ betydning*, utover det rent faktiske. Hun deler det biologiske prinsipp inn i to deler. Den ene siden av prinsippet gjelder individets kunnskap om dets biologiske opphav. Den andre siden omhandler *betydningen* av det biologiske forholdet for omsorg og andre former for familieliv. Sandberg stiller spørsmål ved om det biologiske båndet har noen virkning i seg selv, uavhengig av om det eksisterer et personlig forhold mellom barnet og foreldrene. Videre spørres det hvilken grad av personlig tilknytning som i tilfelle må være tilstede for at en juridisk virkning skal inntre, og hva innholdet i det juridiske eventuelt skal bestå av.

Sandberg introduserer uttrykket ”det biologiske argument” som alternativ til det biologiske prinsipp. Begrunnelsen som gis, er at det passer bedre for å drøfte hvilken

betydning det biologiske forholdet skal ha, i situasjoner der det er uklart om prinsippet gjelder og i tilfelle med hvilket innhold. Ved å formulere seg på denne måten trekkes det biologiske prinsippers universelle karakter i tvil. Det åpner også opp for vurdering av hvilken betydning biologi skal tillegges ut ifra i sakens spesifikke karakter, på lik linje med andre forhold som spiller inn i barnets spesifikke livssituasjon.¹⁶

Videre har Bioteknologinemnda uttalt seg om fraværet av begrunnelse for hvorfor det biologiske bånd er så viktig. Uttalelsen er en kommentar til den aktuelle odelstingsproposisjonen¹⁷, som er en viktig prinsippleverandør for dette synet. I den påpekes følgende:

Odelstingsproposisjonen ser ut til å gå ut i fra at det genetiske båndet er så viktig at mangelen på kontakt med den biologiske far gjør barnet sterkt skadelidende. Odelstingsproposisjonen ser ut til å gå ut fra det (...) standpunktet nærmest som et ubegrunnet dogme.¹⁸

Bioteknologinemndas innvending ble ikke tatt i betraktning. I stedet ble det argumentert for lovendring på bakgrunn av at de fleste høringsinstansene var *enige* om at det er viktig for et barn å kjenne sin biologiske herkomst.¹⁹ Spørsmålet om *hvorfor* det er så viktig står med andre ord fremdeles ubesvart.

Barnets beste

I henhold til barnekonvensjon Artikkel 3 skal "*barnets beste*" være et grunnleggende hensyn.²⁰ *Barnets rettigheter*, Norges tredje rapport til FNs komité for barnets rettigheter,²¹ viser hvordan barnets beste er implementert i norsk lov.

Barnets beste er nedfelt som prinsipp i barneloven, adopsjonsloven og barnevernloven. Begrepet er imidlertid ikke gitt noe entydig innhold, og er i mange sammenhenger å betrakte som en overordnet grunnverdi som krever faglig skjønn, og som defineres ulikt avhengig av hvilken profesjon som bruker begrepet og i hvilken kontekst det tas i bruk.²²

På grunnlag av denne rapporten tok Barne- og familiedepartementet og Nordisk Ministerråd initiativ til å sette fokus på innholdet i begrepet. I Norges bidrag omtales *barnets beste* på følgende måte:

Henvisninger til barnets beste i loven gir kanskje i første rekke en retning i argumentasjonen, en påminnelse om at barns interesser og behov skal vektes foran den voksnes, når rettslige spørsmål skal avgjøres. Det sier lite om *hva* som er barnets behov. Spørsmålet er om det er ønskelig at det sies noe mer om dette, eller er det tvert imot en fordel at begrepet er åpent, at innholdet kan utvikle seg i takt med skiftende verdioppfatninger i samfunnet, tilpasses de til enhver tid gjeldende nasjonale og muligens lokale syn på hva som er bra, og best for barn.²³

Det betyr blant annet at innholdet i begrepet kan forhandles og være gjenstand for diskusjon. Det innebærer også at hva som til enhver tid anses som barnets beste, er

bevegelig, styrt av at samfunnet er i stadig forandring. Fordi begrepet er så mangfoldig, vil de fleste kunne begrunne sine synspunkt ut fra hensynet til hva de forstår som "barnets beste".²⁴ Det er med andre ord potensielt motsetningsfylte oppfatninger av hva den enkelte legger i begrepet.

Det biologiske opphavs nåværende status som *aktuell* kan sees som et konkret eksempel på at barnets beste er et åpent begrep, som tilpasser seg holdningsendringer i samfunnet. Det betyr følgelig at synet på biologisk opphav igjen kan miste aktualitetens interesse. En gjennomgang av politiske dokumenter fra starten av 1980-årene til 2000 viser at betydningen av biologiske bånd har fått ny aktualitet for *fars rettigheter*.²⁵ Det biologiske prinsipp gjør at far, underforstått biologisk far, sine rettigheter og *barnets beste* også kobles sammen som to sider av samme sak.

Pater est-regelen – som paradoks

Hovedkriteriet for fastsettelse av farskap er at mannen mor er gift med ved fødselstidspunktet *automatisk* regnes som barnets far. Denne praksisen er i henhold til den såkalte pater est-regelen. Denne regelen gjelder for flertallet av barna i Norge, da barnestatistikk viser at 59 prosent av samtlige barn fra 0-17 år, per 1. januar 2006 har gifte foreldre.²⁶ I de fleste tilfeller er dette helt uproblematisk, kanskje er det heller å betrakte som en fordel, da det i de fleste tilfeller er en og samme person som er biologisk og juridisk far. Det er imidlertid ikke alltid samsvar. I de tilfellene oppstår det et problem, fordi pater est-regelen også gjelder i tilfeller der det er klart at en annen mann er den biologiske faren til barnet. Dette forholdet er beskrevet på følgende måte:

Pater est-regelen beskytter familien som sosial enhet. I de aller fleste tilfeller vil den juridiske faren også være den biologiske, når barnet er født i ekteskap. Men også i tilfeller der det er tvil om ektemannen virkelig er faren, eller hvor det er åpenbart at han ikke kan være faren, gjelder pater est-regelen like fullt. Hvis moren vil fortsette å leve i ekteskapet, og partene har bestemt seg for å betrakte barnet som sitt felles barn, bidrar loven til at barnet får vokse opp i denne kjernefamilien, selv om det juridiske farskap ikke stemmer overens med det biologiske. Den sosiale faren vil også være den juridiske faren.²⁷

I proposisjonen vises det til at Barnelovutvalget i 1977 ønsket å oppheve pater est-regelen. Forslaget ble imidlertid møtt med sterk motstand. Det ble argumentert for at en opphevelse av pater est-regelen blant annet ville medføre en *svekkelse av ekteskapet*.²⁸ I dette tilfellet oppstår det en konflikt mellom det biologiske prinsipp og

argumenter for ekteskapet, herunder kjernefamilien, hvor førstnevnte er den tapende part. Det biologiske prinsipp, forstått som grunnverdi, og at det i seg selv har en stor egenverdi for barnet å vokse opp hos sine biologiske foreldre tillegges med andre ord ikke avgjørende betydning i denne sammenheng. Tvert i mot legges prinsippet helt til side for kjernefamilien. Dette kan betraktes som et vitnesbyrd på mor-far-barn-triadens hegemoniske posisjon i vårt samfunn. En posisjon som er så sterk at til og med biologiens *eksistensielle* karakter må vike. Biologi er med andre ord ikke så viktig likevel.

Dette viser at pater est-regelen på flere områder er et paradoks med hensyn til det biologiske prinsipp. Og da må det tillegges at det største paradokset enda ikke er berørt, nemlig at de langt færreste barn faktisk har kunnskap om sitt mannlige biologiske opphav, da det bare unntaksvis blir utført DNA-test for fastsettelse av farskap. Det fenomen som altså i andre sammenhenger anses som så fundamentalt at det ikke trenger begrunnelse, blir her helt oversett. Samfunnet ønsker med andre ord ikke å finne ut mer om det biologiske opphav, til tross for at DNA-testene har vært tilgjengelige siden introduksjonen i 2002.

Å kreve DNA-test for fastsettelse av farskap i forbindelse med samtlige barnefødsler synes søkt. Det er heller ikke poenget. Det er imidlertid viktig å påpeke at det er pater est-regelen som gjelder ved fastsettelsen av farskap for de fleste barn i Norge i dag, og ikke det biologiske prinsipp.

Potensielle fedres rettigheter – og barnets beste

Endringene i lovverket i 2003 om fastsettelse av farskap, ga, som vist innledningsvis, tredjemann rett til å reise farskaps sak og i tillegg ble tidligere tidsfrister for å reise sak fjernet. Dette sett opp mot at barnets rettigheter forble uendret, da barnet fra før av har hatt muligheten til å reise sak om farskap, er det grunn til å tro at denne lovendringen har hatt størst rettslig betydning for menn som enten feilaktig er blitt holdt for å være far eller for menn som har hatt sterk mistanke om at de er far. På den måten kan man si at *barnets rett* til å kjenne sitt opphav er blitt supplert med *potensielle fedres rett* til å kjenne sitt biologiske avkom. Et viktig moment i denne sammenheng er at det ikke nødvendigvis er gitt at barn og foreldre har sammenfallende interesser i å finne ut av dette.

Det biologiske prinsipp har, som vist, måttet vike for hensynet til å hegne om familien, nærmere bestemt for kjernefamilien. I dette tilfellet skjer det motsatte, nemlig at tredjemann til enhver tid kan reise sak uten hensyn til barnets juridiske og sosiale familie. I nevnte odelstingsproposisjon påpekes også noen av vanskene som kan oppstå for barnet i kjølvannet av lovendringen.

Departementet ser at det vil kunne oppstå situasjoner der barn kan stå i fare for å miste kontakten med en mann som har vært en svært viktig omsorgsperson i barnets liv. Det er helt klart at en farskaps sak ofte vil kunne medføre uro og omveltninger i et barns liv.²⁹

Tall fra Rettsmedisinsk Institutt viser at det i 2004 ble utført 1458 DNA-tester for å fastsette biologisk farskap. I en tredjedel av sakene viste det seg å være opplyst feil far. Det tillegges at dette var saker hvor det i utgangspunktet var sterk tvil om farskapet.³⁰ Til tross for at det er relativt få saker og dermed et lite antall barn og familier dette gjelder, er det grunn til å påpeke at endring av fastsettelse av farskap helt åpenbart kan være en påkjenning for de berørte. Barnet må forholde seg til å ha kjennskap til sitt biologiske opphav, uavhengig av om han/hun ønsker denne kunnskapen eller ikke. Barnet må i tillegg forholde seg til at han/hun får "ny" biologisk far med juridiske rettigheter og plikter som følge av biologisk status. Dersom barnet har hatt en annen mann som sin juridiske far, mister han sine juridiske rettigheter og plikter overfor det angjeldende barnet. Barnet mister følgelig også den juridiske bindingen til denne mannen. Det juridiske er en side av saken. En annen side av samme sak er den følelsesmessige belastningen, som kan følge i kjølvannet av denne type saker, både for barnet og dets pårørende.

I Sverige har ikke tredjemann anledning til å reise sak dersom barnet allerede har en far. Det betyr at dersom en DNA-analyse skulle vise at tredjemann var barnets biologiske far, hadde ikke det vært tilstrekkelig til å få gjenopptatt saken.³¹ At Sverige i dette henseende har kommet frem til en annen konklusjon, kan sees som en påminnelse om at vektlegging av biologisk opphav ikke er den eneste alternative løsning, men en mulighet blant flere.

Spørsmål som kan være viktig å stille i denne forbindelse, er: Er det etisk forsvarlig at barn skal måtte ta eventuelle belastninger som følge av tredjemanns uinnskrenkede rett til fastsettelse av farskap? Skal det biologiske prinsipp gjelde uansett om det skulle medføre belastninger for det enkelte barn?

Det biologiske prinsipp gjør seg gjeldende også i andre sammenhenger enn det som allerede er beskrevet, om enn i et noe mer begrenset omfang. I det følgende skal jeg rette oppmerksomheten mot barn som er adopterte og barn født etter assistert befruktning, hvor sistnevnte gruppering gjelder både heterofile og lesbiske familieenheter. En fellesnevner er at de bryter med det biologiske prinsipp gjennom måten familiene er organisert på. Det interessante i denne sammenheng er å se hvordan det slår ut i forhold til anvendelsen av det biologiske prinsipp.

Adopsjon

Norge er ikke bare i verdenstoppen når det gjelder antall barn per kvinne, men også adopsjon fra utlandet. Fordi svært få norske barn adopteres, er adopsjon så godt som ensbetydende med utenlandsadopsjon.³² Tall fra utgangen av 2005 viser at det er omtrent 18 000 utenlandsadopterte i Norge, og i gjennomsnitt er det 600-700 adopsjoner per år.³³ Hvem som får adoptere er regulert i Lov om adopsjon. Hovedregelen er at søkerne må være gift. Siden 1998 har også enslige hatt mulighet til å adoptere, men ikke før 2004 fikk den første enslige mann adoptere. Lesbiske og homofile som lever i partnerskap har ikke tilsvarende mulighet til å bli vurdert som adoptivforeldre. I Sverige har registrerte partnere til sammenligning hatt mulighet til å bli prøvd som adoptivforeldre siden 2003.

I adopsjonslovgivningen er det lagt til rette for at adopterte skal ha kjennskap til sin tilblivelseshistorie ved at adoptivforeldrene så snart det er tilrådelig skal fortelle adoptivbarnet at det er adoptert. Videre har barnet, fra det er 18 år, krav på å få opplyst fra departementet hvem de opprinnelige foreldre er. Adoptivbarns rett til opplysninger om sin opprinnelse, ble i sin tid aktualisert som forslag fra departementet i et høringsnotat i 1983. Begrunnelsen som ble gitt var først og fremst betydningen man regnet med det har for et menneske å kjenne sin identitet, ved å vite hvem de biologiske foreldrene er.³⁴

Sosialantropolog Signe Howell viser at tilhørighetstankegangen står så sterkt i dagens Norge at biologiske slektninger oppfattes som en nødvendig del av ens identitet.³⁵ Hun hevder at det ikke er tilfeldig at programserien "*Tore på sporet*" har vært så populær. En av hovedgrunnene er at serien tilfredsstillende, det Howell benevner, et helt *naturlig* ønske hos det norske publikum om å søke ukjente eller tapte slektninger. Denne forståelsen ligger følgelig til grunn når eksempelvis utenlandsadopterte søker etter å "*fylle hullene*" fra en ukjent fortid. Det er imidlertid et

ønske som ikke nødvendigvis oppleves som like *naturlig* for alle utenlandsadopterte. Utenlandsadopterte Ane Ramm ³⁶ hevder at adoptertes trang til å kjenne sitt biologiske opphav er betydelig overdrevet, ved å vise til at et fåtall faktisk søker gjenforening med sine biologiske slektninger.

Også metaforen – ”*Den siste brikken som skal falle på plass*”, illustrerer tiltroen til biologi. Litteraturviter Adelheid S. Gulbrandsen utfordrer denne forestillingen ved å argumentere for at det i kjølvannet av plasseringen av denne ”*siste brikken*” i puslespillet, eksempelvis når man finner sin far, reiser seg nye moralske og etiske dilemma.³⁷ Hvordan skal man eksempelvis forholde seg til, i dette tilfellet en far, som lever i svært fattigslige kår og under et eksistensminimum?

Litteraturviter Geir Follevåg hevder at gjenforeningsidealet formidler fortellingen om at adopterte er mangelfulle mennesker, fordi de ikke har det biologiske båndet til foreldrene som andre har. Gjenforeningsidealet som adopterte blir stilt overfor kan betraktes som et ytterpunkt av det biologiske prinsipp, hvor *rett* til å kjenne sitt biologiske opphav i stedet er blitt til et *krav* om det samme. I så måte fremstår det biologiske prinsipp som en klamp om foten.^{38 39}

Stebarnsadopsjon

Loven som regulerer registrerte partners adgang til *stebarnsadopsjon*, trådte i kraft 1. januar 2002. Det er blitt ført en restriktiv praksis som er blitt begrunnet med det biologiske prinsipp. Lovanvendelsen har vært restriktiv i betydningen av at den første stebarnsadopsjon først fant sted nesten to år etter at lovbestemmelsen kom, og at stebarnsadopsjon først er blitt realisert etter at barnet har fylt to år. En forklaring på dette er at søknader fra registrerte partnere er blitt vurdert etter retningslinjer tilpasset heterofile ektepar. I de fleste tilfellene er det stefar, biologisk mors nye ektemann som er søkeren. Dersom biologisk far har foreldreansvar for barnet må han gi sitt ettertrykkelige samtykke til stebarnsadopsjon. Selv om han ikke har foreldreansvar er han imidlertid part i saken, med rett til å uttale seg. Båndene mellom barnet og barnets biologiske far og hans slekt blir brutt ved innvilgelse av stebarnsadopsjon.⁴⁰

For partnerskapsbarn, som er kommet til verden ved hjelp av donor, er situasjonen på mange måter annerledes. Disse barna er fra starten planlagt og født inn i partnerskapsfamilien, og søker har fra begynnelsen av hatt den daglige omsorgen sammen med barnets biologiske mor. I motsetning til foregående eksempel, innebærer innvilgelse av stebarnsadopsjon i dette tilfellet kontinuitet.

Heterofile par som har fått barn ved assistert befruktning, der det er gjort bruk av donorsæd, trenger ikke gå veien via stebarnsadopsjon. I stedet får de sin sak behandlet etter barneloven. I henhold til lovteksten, er det tilstrekkelig at mors ektemann eller samboer har gitt sitt samtykke til assistert befruktning for at han kan erklæres som barnets far etter dom. Faren er i disse tilfellene altså ikke biologisk far, men blir allikevel i utgangspunktet betraktet som barnets forelder, mens ikke-biologiske foreldre som lever i partnerskap blir vurdert som stepforeldre. I dette tilfellet må man kunne hevde at man står ovenfor en forskjellsbehandling som vanskelig lar seg forene på en gyldig måte med det biologiske prinsipp.

Assistert befruktning

- Praksis

Assistert befruktning reguleres i bioteknologiloven, og for å få tilgang til assistert befruktning stilles det eksplisitte krav til samlivsform:

§ 2-2 Assistert befruktning kan bare utføres på kvinne som er gift eller som er samboer med en mann i ekteskapsliknende forhold.

Det betyr blant annet at lesbiske kvinner som lever i partnerskap ikke har adgang til assistert befruktning. I Sverige derimot, har kvinner som lever i registrert partnerskap eller som er samboer med en annen kvinne rett til assistert befruktning ved svenske universitetssykehus. I likhet med Sverige har også Finland et tilbud for lesbiske kvinner, noe som har kommet i stand på grunn av fraværet av en egen reproduksjonslov.⁴¹ Etter som norske lesbiske kvinner ikke har noe behandlingstilbud i Norge, må de dra til utlandet, og de fleste drar til Danmark. I likhet med i Norge, har ikke danske leger hatt tillatelse til å gjennomføre assistert befruktning på denne målgruppen. En avstemning i det danske Folketinget, 1. juni 2006, ga imidlertid lesbiske og enslige kvinner, på lik linje med andre kvinner rett til assistert befruktning på offentlige sykehus i Danmark. Bestemmelsen trer i kraft 1. januar 2007.⁴² Selv om leger inntil nylig ikke har hatt adgang til å gjennomføre assistert befruktning, har dette forbudet ikke omfattet andre yrkesgrupper, som eksempelvis jordmødre. Det er en mulighet Jordmørkliniken "Storkkliniken" benytter seg av ved å gi tilbud om assistert befruktning, uavhengig av samlivsform og seksuell orientering, et tilbud som mange norske lesbiske kvinner benytter seg av.

Ved Storklinikken benyttes donorsæd kun fra *anonyme* donorer. Det innebærer at mannlig biologisk opphav vil forbli ukjent for barna. En relevant problemstilling i den sammenheng er opphevelsen av det såkalte *anonymitetsprinsippet* i Norge. I aktuelle Stortingsmelding argumenteres det for at *anonymitetsprinsippet* ved bruk av donor ved assistert befruktning skal oppheves. Det argumenteres for denne endringen ut fra blant annet at barnets mulighet til å kjenne sitt opphav, er grunnleggende.⁴³ Argumentet er ikke nytt, men man har nå kommet frem til motsatt konklusjon. Fra at "retten til å kjenne sitt biologiske opphav" innledningsvis *ikke* ble vurdert å være i strid med anonymitetsprinsippet, - uten at det blir gjort rede for hvorfor, er det her gjort til et hovedargument for å oppheve anonymiseringen av sædgivere.

Dersom man mener at *barns rett til å kjenne sitt biologiske opphav* skal gjelde for alle barn, også for barn født av lesbiske kvinner som får barn ved hjelp av *anonym* donor ved Storklinikken, aktualiseres problemstillingen om å åpne opp for at lesbiske kvinner tilkjennes rett til assistert befruktning med *kjent* donor i Norge.

Assistert befruktning til lesbiske er en utfordring – enten det skjer med anonym eller med kjent donor. Vektlegges det biologiske prinsipp måtte det bli med kjent. Hvis man derimot forkaster det biologiske prinsipp, står man fremdeles igjen med den utfordring at mange er av den oppfatning om at det bør være tilstede en mor og en far i barnets liv. I forlengelsen av den overbevisningen kommer man i befatning med en ny diskusjon, nemlig betydningen av en mannlig rollemodell. - Igjen er det den rådende mor-far-barn-triaden som trer frem.

- Kjent donor og åpenhet

En relevant problemstilling i forbindelse med opphevelsen av anonymitetsprinsippet, er føringer knyttet til åpenhet:

Det bør etableres et system som gjør det mulig for barna å finne ut hvem som er deres biologiske far, men hvor barnets rett ikke korresponderer med en plikt for foreldrene til å informere barnet om hvordan det er blitt til.⁴⁴

Den endelige lovbestemmelsen i Bioteknologiloven § 2-7 som omhandler barnets rett til opplysninger om sædgiver, lyder som følger:

Den som er født etter assistert befruktning ved hjelp av donorsæd har ved fylte 18 år rett til å få opplysninger om sædgivers identitet. Et donorregister skal bistå barnet med dette.

Som det fremgår av loven, har barna rett til opplysninger om donors identitet ved fylte 18 år, noe også et eget donorregister legger til rette for. Men i motsetning til adoptivforeldre, har ikke foreldre i denne type saker opplysningsplikt overfor sine barn om deres tilblivelseshistorie. Fordi foreldrene står helt fritt til å velge fortielse fremfor informasjon kan barnas *rett til å vite* gå tapt. I Sverige har Socialstyrelsen foretatt en undersøkelse om hvorvidt intensjonen om åpenhet om hvordan barna er blitt til er blitt fulgt opp av foreldrene. Undersøkelsen viste at bare 10 prosent av barna var blitt informert om at de var resultat av sæddonasjon.⁴⁵ De heterofile parenes hemmeligholdelse av barnas herkomst er ikke spesifikk for Sverige, men viser seg å være gjennomgående praksis også i andre land.⁴⁶ For lesbiske mødre er det tvert i mot, de fleste er åpne overfor sine barn om barnas tilblivelseshistorie. Det er flere årsaker til det. Den mest åpenbare er fraværet av en mannsperson, som innebærer at barnets mannlige opphav automatisk blir gjenstand for oppmerksomhet. Til sammenligning kan mannen i et heterofilt forhold passere som biologisk far, både overfor barnet og andre i ens omgivelser, fordi det tas for gitt at han er det, inntil det motsatte er bevist.

Selv om det altså var en kjent sak at de færreste heterofile par (Det er bare de som har et behandlingstilbud) ikke forteller barna om sin herkomst, ble ikke det tillagt rettslig betydning i form av opplysningsplikt overfor barna. Dermed ble denne lovbestemmelsen stående i et motsetningsforhold til adopsjonslovgivningen. For adoptivbarn fremholdes det som viktig å kjenne sitt biologiske opphav. Det er åpenbart at det ikke anses som like viktig for barn som er kommet til verden ved hjelp av donor. Det viser at det biologiske prinsipp som grunnverdi anses både som viktig og uviktig på en og samme tid. Det må kunne sies å være et klassisk eksempel på en kontradiksjon.

- Foreldreskap og farskap

En annen relevant problemstilling i forbindelse med assistert befruktning er fastsettelse av foreldreskap. Den svenske loven av 1. juli 2005 *Assisterad befruktning och föräldraskap* har, som tittelen lyder, betydning for fastsettelse av foreldreskap. Loven gjelder vel og merke for lesbiske kvinner, tilsvarende bestemmelsen for par som lever i heterofile forhold.

Partneren eller sambon skall – tillsammans med den befruktade kvinnan – anses som förälder till det barn som föds, förutsatt att hon har samtyckt till behandlingen och att

det är sannolikt att barnet har avlats genom den. Föräldrskapet skall fastställas genom bekräftelse eller dom

I Norge derimot, regulerer loven utelukkende hvem som er *far* til barnet, og barnelovens § 9 omhandler *farskapsspørsmålet* ved assistert befruktning:

Er det utført assistert befruktning på mora, og ektemann eller sambuar har gitt sitt samtykke til dette, skal det seiast dom for at han er faren, dersom det ikkje er lite truleg at barnet er avla ved assistert befruktning.

Den svenske lovteksten om *foreldreskap* er til forveksling lik den norske lovbestemmelsen om *farskap* ved assistert befruktning. Det er imidlertid en vesentlig forskjell. For lesbiske kvinner i Norge gjelder helt andre retningslinjer. For at biologisk mors kvinnelige partner skal få tilsvarende juridiske rettigheter må hun (mors partner) søke om stebarnsadopsjon.

Oppsummering

Denne studien har vist at det biologiske prinsipp tillegges ulik vekt og anvendes på forskjellige måter. I noen tilfeller tilskrives prinsippet avgjørende betydning, i andre blir det satt til side for andre hensyn. Det er altså ikke et universelt prinsipp. Dersom det hadde vært universelt ville det presumptivt blitt tillagt lik vekt og anvendelsesmåten ville vært den samme, uavhengig av kontekst. En konsekvens av dette er at det har betydning for barns rettigheter, og det på et så grunnleggende område som hvem som etter loven skal regnes som barnets foreldre. I familiemeldingen påpekes at det har vært store endringer i familie- og samlivsmønstre. Det reflekteres imidlertid i liten grad i loven, ved at det er den heterofile pardannelsen som er det juridiske, ikke bare midtpunkt, men også *utgangspunkt* for fastsettelse av foreldreskap. Som vist gir ikke farskap fastsatt etter pater est-regelen noen garanti for at det er en biologisk binding mellom far og barn. Like fullt gis det inntrykk av at det er det biologiske prinsipp som gjelder. Det er et paradoks, som tapper det biologiske prinsipp for innhold.

Lesbiske mødre i partnerskap, som har fått barn ved hjelp av anonym donor, tilhører den familiekonstellasjonen som er fjernest fra det normative sentrum. Ikke bare bryter de med den sedvanlige kjønns sammensetningen og den heteroseksuelle pardannelsen som organiserende prinsipp, de går også på tvers av det biologiske prinsipp ved at barnets mannlige biologisk opphav ikke lar seg spore. Til tross for at det biologiske prinsipp åpenbart ikke lar seg realisere i denne type saker er det

likevel ført en svært streng praksis ved fastsettelse av foreldreskap ved stebarnsadopsjon, - nettopp begrunnet med det biologiske prinsipp. Det er et paradoks som får rettslige implikasjoner for barna i denne type familier. I motsetning til barn født inn i ekteskap og som derfor automatisk har to rettslige foreldre fra fødselstidspunktet, har partnerskapsbarna i utgangspunktet kun en juridisk forelder. Hensikten med stebarnsadopsjon er å sikre barnet to juridiske foreldre. Byråkratisk sendrektighet har imidlertid ført til at det tar uhensiktsmessig lang tid å få avklart hver enkelt søknad. Det representerer naturlig nok stor usikkerhet for de berørte parter. Dersom dette kun hadde handlet om det biologiske prinsipp, hadde det vært nærliggende å tro at heterofile ektepar, som har fått barn ved hjelp av donor hadde måttet gjennom samme prosedyre. Slik er det paradoksalt nok ikke. I disse sakene er det tilstrekkelig at mors ektefelle har samtykket til behandlingen for at farskap skal kunne fastsettes etter dom. I motsetning til ved stebarnsadopsjon, tillegges ikke det biologiske prinsipp særlig vekt i denne type saker. Denne forskjellsbehandling viser at det er andre forhold enn biologi som spiller inn. Det er neppe tilfeldig at loven er i favør av heterofile ektepar og deres barn, for i motsetning til partnerskapsfamiliene, er denne type familie til forveksling lik den hegemoniske kjernefamilien. Det viser at dersom det biologiske prinsipp forstyrrer triaden mor, far og barn er man villig til å se mellom fingrene med det biologiske prinsipp.

- Spørsmålet er hva man skal med det biologiske prinsipp, som sågar regnes som en grunnleggende verdi, når det gjentatte ganger viker for andre og sterkere hensyn?

Noter

-
- ¹ Nou 2000:12 Barnevernet i Norge kap 5.1
- ² Nou 2000:12 Barnevernet i Norge kap. 5.5
- ³ Barnlovutvalget (1954) s .12
- ⁴ Lødrup, Peter. Farskapsrevolusjonen. Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) 2003 – Nr 02
- ⁵ NOU 1977: 35 Lov om barn og foreldre, s. 36
- ⁶ Ot.prp. nr. 56 1996-97 Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr 7 om barn og foreldre (barnelova)
- ⁷ Dokument nr. 8:15 (2001-2002) Forslag fra stortingsrepresentantene Per Sandberg og Ulf Erik Knudsen om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova) (saker om farskap skal avgjøres ved DNA-test) og lov om endring i lov 13. august 1915 nr. 6 om rettergangsmåten for tvistemål (tvistemålsloven) (saker om farskap skal avgjøres etter reglene i barnelova)
- ⁸ Høring - Forslag til endringer i barneloven om fastsettelse og endring av farskap 2002, kap. 3.4
- ⁹ (Innst. O. nr 26 (2002-2003) - Endring i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsetting og endring av farskap)
- ¹⁰ Uttalelse fra Bioteknologinemnda 17.10.2002:6 om ot.prp. nr. (2001-2002) Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsettelse og endring av farskap)
- ¹¹ St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien - forpliktende samliv og foreldreskap. Tilråding fra Barne- og familiedepartementet av 30. april 2003, godkjent i statsråd samme dag. (Regjeringen Bondevik II)
- ¹² St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien - forpliktende samliv og foreldreskap. Tilråding fra Barne- og familiedepartementet av 30. april 2003, godkjent i statsråd samme dag. (Regjeringen Bondevik II)
- ¹³ St.meld. nr. 40 (2002) Om barne- og ungdomsvernet. Tilråding fra Barne- og familiedepartementet av 5. juli 2002, godkjent i statsråd same dagen. (Regjeringa Bondevik II). Kapittel 1.
- ¹⁴ Schneider 1980 (1968), i Howell, Signe & Melhuus, Marit (red.) 2001 Blod –tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge. Fagbokforlaget
- ¹⁵ Sandberg, Kirsten 2003 Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse. Avhandling (dr. jur.) - Universitetet i Oslo
- ¹⁶ Sandberg, Kirsten 2003 Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse. Avhandling (dr. jur.) - Universitetet i Oslo
- ¹⁷ Ot.prp.nr. 93 (2001-2002) Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsettelse og endring av farskap)
- ¹⁸ Uttalelse fra Bioteknologinemnda 17.10.2002:6 om Ot.prp. nr. 93 (2001-2002)Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsettelse og endring av farskap). Punkt 5.1.2.
- ¹⁹ Uttalelse fra Bioteknologinemnda 17.10.2002:6 om ot.prp. nr. (2001-2002)Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsettelse og endring av farskap).

-
- ²⁰ FNs konvensjon om barnets rettigheter. Vedtatt av FN i 1989 og godkjent av Norge i 1991. I 2003 vedtok Stortinget at Barnekonvensjonen skal være en del av norsk lov.
- ²¹ Barnets rettigheter. Norges tredje rapport til FNs komité for barnets rettigheter 2003
- ²² Rapport fra ekspertmøte i Tromsø" (red. Haugli 2003) Nordisk samarbeid og utfordringer knyttet til innholdet i begrepet barnets beste: Rapport fra ekspertmøte i Tromsø 29.-31. januar 2003. Barne- og familiedepartementet og Nordisk Ministerråd / Trude Haugli [red.]. Pkt. 138
- ²³ Rapport fra ekspertmøte i Tromsø" (red. Haugli 2003) Nordisk samarbeid og utfordringer knyttet til innholdet i begrepet barnets beste: Rapport fra ekspertmøte i Tromsø 29.-31. januar 2003. Barne- og familiedepartementet og Nordisk Ministerråd / Trude Haugli [red.]. Pkt. 9.
- ²⁴ Kjellevoid, Alice [red.et al.] 1997 Samarbeid for barnets beste. Ad notam Gyldendal
- ²⁵ Annfelt, Trine (2005) På vei mot sædens rett? Om endringer i politiske diskurser om farskap. Tidsskrift for kjønnsforskning
- ²⁶ Statistisk Sentralbyrå. Befolkningsstatistikk. Barn, 1. januar 2006
- ²⁷ Ot. Prp. nr 56 (1996-97) Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr 7 om barn og foreldre (barnelova). pkt. 4.2.1.1
- ²⁸ NOU 1977:35 Lov om barn og foreldre (barneloven)
- ²⁹ Ot.prp. nr. 93 (2001-2002)Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsettelse og endring av farskap). Kap. 4.2.3
- ³⁰ Rettsmedisinsk institutt 2004
- ³¹ Ot.prp. nr. 93 (2001-2002)Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (fastsettelse og endring av farskap).
- ³² Howell, Signe og Melhuus, Marit (2001) Blod- tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge. Fagbokforlaget
- ³³ Adopsjonsforum 2006.
- ³⁴ Innst.O. nr. 19. (1985-86) Innstilling fra justiskomiteen om lov om adopsjon
- ³⁵ Howell, Signe og Melhuus, Marit (2001) Blod- tykkere enn vann? Betydninger av slektskap i Norge. Fagbokforlaget
- ³⁶ Ramm, Ane. 26.04.06 Mytene om de adopterte. Kronikk i Aftenposten
- ³⁷ Gulbrandsen, Adelheid Seyfarth (2006) *I skyggen av Tore Strømøys lørdagssannhet*. Samtiden. H. Aschehaug & Co
- ³⁸ Follevåg, Geir (2002) Adoptert identitet. Spartacus. Oslo
- ³⁹ Follevåg, Geir (2006) Biologisentrisme: om litterære framstillinger av adopsjon, spesielt Kong Oidipus og Mansfield Park. Bergen : Historisk-filosofisk fakultet, Institutt for lingvistik og litteraturvitenskap, Seksjon for allmenn litteraturvitenskap
- ⁴⁰ Bufetat 2004

⁴¹ Burrell, Riita (2005) Assisted Reproduction in the Nordic Countries A comparative study of policies and regulation. Nordic Committee on Bioethics, 2006-10-10)

⁴² 2006-07 - B 11: Forslag til folketingsbeslutning om ligestilling af forældrepar af samme køn, Danmark

⁴³ Stortingsmeldingen nr. 14 (2001-2002) Evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi

⁴⁴ Innst.S.nr.238 (2001-2002) Innstilling fra sosialkomiteen om evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi

⁴⁵ SOU 2001:10 Barn i homoseksuelle familjer. Betänkande av Komiteen om barn i homoseksuelle familjer

⁴⁶ Brewaeys, A., Ponjaert, I., Van Hall, E.V. & Golombok, S. (1997) Donor insemination: child development and family functioning in lesbian mother families. Human Reproduction, vol, 12 no. 6 pp 1349-1359

Artikkel 3:

PÅ SVIKTENDE KUNNSKAPSGRUNNLAG? ASSISTERT BEFRUKTNING FOR LESBISKE PAR

På sviktende kunnskapsgrunnlag? Assistert befruktning for lesbiske par

Sigrun Saur Stiklestad

Artikkelen drøfter i hvilken grad den norske loven om assistert befruktning for lesbiske par vektlegger forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår. En kunnskapsteoretisk diskusjon om forholdet mellom forskning og politikk er sentral i denne drøftingen. Artikkelens empiriske grunnlag er i hovedsak dokumenter om lovprosessen, resultater fra forskningsfeltet generelt og tilsvarende lovprosess i Sverige. Dessuten drøftes kritikken rettet mot forskningsfeltet. Artikkelen viser at forskningsbasert kunnskap er gitt så lav prioritet i det norske lovarbeidet at det har skapt tvil om kunnskapsstatus på området. Samtidig synliggjør artikkelen at det foreligger mer forskning på aktuelle forskningsfelt, som samlet sett går i favør av assistert befruktning for lesbiske par.

Nøkkelord: assistert befruktning, lesbiske mødre, forskningsstatus, betydningen av farsfravær

Innledning

Etter innføringen i Norge av felles ekteskapslov for heterofile og homofile par 1. januar 2009 kan to personer av samme kjønn inngå ekteskap på lik linje med to av motsatt kjønn. Som en følge av lovendringen kan også ektepar av samme kjønn bli vurdert som adoptivforeldre. Det mest sentrale i denne sammenheng er at den nye loven gir lesbiske par, som er gift eller samboere i ekteskapslignende forhold, tilgang til assistert befruktning. Tidligere sa samfunnet nei til lesbiske par på vegne av de ufødte barna. Lovendringen kan leses som at samfunnet har endret oppfatning. Siden det norske helsevesenet i all hovedsak er offentlig finansiert, er det som i samfunnets øyne anses moralsk akseptabelt, ofte sammenfallende med det tillatte. Det

gjør Norge forskjellig fra eksempelvis USA, hvor det meste tillates, men hvor den moralske beslutningen er individualisert.

Målsettingen med denne artikkelen er å se nærmere på hvordan barneperspektivet er blitt integrert i lovarbeidet som omhandler lesbiske pars adgang til assistert befruktning. I den forbindelse er det av spesiell interesse å se hvordan forskningsbasert kunnskap om barn som vokser opp med likekjønnede foreldre, er blitt vektlagt. Et sentralt anliggende i så måte er å foreta en kunnskapsteoretisk diskusjon om sammenhengen mellom forskning og politikk. Det empiriske grunnlaget for denne artikkelen er i hovedsak offentlige dokumenter som omhandler lovprosessen. Videre ser vi på forskningen som er lagt til grunn for loven, i lys av forskningsfeltet om barn med samkjønnede foreldre. I artikkelen trekkes det paralleller til tilsvarende lovprosess i Sverige, og denne sammenligningen gir utdypende perspektiv på vektleggingen av forskningen av barnas situasjon i den norske prosessen. Avslutningsvis retter vi oppmerksomheten mot kritikken som er blitt reist mot forskningsfeltet, mer spesifikt hvorvidt forskningen på feltet taler med tilstrekkelig sikkerhet for å kunne si noe om mulige konsekvenser av å vokse opp uten en far.

Lovbestemmelsen

Assistert befruktning reguleres i Norge i lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven). I § 2-1 i denne loven defineres assistert befruktning som henholdsvis inseminasjon og befruktning utenfor kroppen. Inseminasjon defineres som innføring av ektemannens sæd eller donorsæd i kvinnen på annen måte enn ved samleie. Videre defineres befruktning utenfor kroppen som befruktning av egg utenfor kvinnens kropp. Assistert befruktning som begrep brukes i tillegg som en samlebensvneelse for alle behandlingsformene. I denne artikkelen benyttes begrepet kun i betydningen inseminasjon av donorsæd. Det har sammenheng med at et tilbud om assistert befruktning for lesbiske kvinner først og fremst innebærer inseminasjon av donorsæd, selv om befruktning utenfor kroppen unntaksvis også kan være aktuelt dersom det skulle bli påvist medisinsk infertilitet hos kvinnen.¹

Veien fra kriminalisering til assistert befruktning

For å forstå rekkevidden av at lesbiske kvinner nå tilbys assistert befruktning i Norge, kan det være nyttig med et tilbakeblikk over nær norsk historie. I løpet av de siste årtiene har det skjedd en formidabel holdningsendring i favør av lesbiske kvinner og homofile menn (se f.eks. Ulstein Moseng,

Hegna & Kristiansen 1999). Forbudet i straffeloven mot sex mellom menn ble opphevet i 1972, ti år senere ble homofili som sykdomsdiagnose fjernet, og med partnerskapsloven i 1993 ble lesbiske og homofile tilkjent juridiske rettigheter. Sammenlignet med ekteskapsloven var partnerskapsloven unntatt mulighet til adopsjon og vigsel. Til tross for unntaket om adopsjon, bidro debatten om innføringen av partnerskapsloven til at adopsjon for lesbiske og homofile partnere ble satt på dagsordenen. I denne sammenheng kan det også være verdt å merke seg at manglende kunnskap om barnas oppvekstvilkår ble brukt som argument mot adopsjon (Ot.prp. nr. 32, 1992–1993).

Neste milepæl var i 2002 da registrerte partnere fikk adgang til stebarnsadopsjon. Nettopp fordi manglende kunnskap om barns oppvekstvilkår tidligere ble vektlagt som argument mot adopsjon, er det grunn til å forvente at denne lovendringen bygde på samme argumentasjon, men da med motsatt fortegn. Det var ikke tilfelle, i stedet var kunnskap om barnas situasjon helt utelatt i forarbeidet til loven (Ot.prp. nr. 71, 2001–2002).

Startskuddet for felles ekteskapslovgivning var dokument 8-forslaget om kjønnsnøytral ekteskapslovgivning i 2004, fra stortingsrepresentantene Siri Hall Arnøy (SV) og May Hansen (SV) (Dokument nr. 8:52, 2003–2004).² Adopsjonsprøverett for lesbiske og homofile var en del av dette forslaget, men til forskjell fra den nå vedtatte loven, var rett til assistert befruktning for lesbiske par fraværende i denne omgang. Forslaget hadde ikke politisk flertall, men innstillingskomiteen anmodet Stortinget om å be Regjeringen utrede spørsmålet nærmere (Innst. O. nr. 9, 2004–2005). Forslaget medførte at adopsjonsdebatten blusset opp på ny i media. En viktig grunn til det var at Barneombudet gikk imot at lesbiske og homofile skulle gis lik rett til å bli vurdert som adoptivforeldre som heterofile (TV2-nyhetene 2004). En viktig bestanddel i Barneombudets argumentasjon var påstanden at det ikke forelå forskning på adopsjon til homofile par, og at man av den grunn visste lite hva adopsjon ville medføre for det enkelte barn (Hjermann 2004, jf. Barneombudet 2004). Det var et synspunkt som møtte delvis sterk motbør, anført av profilerte homofile aktører (Krekling 2004; Juritzen 2004).

Kunstig befruktning for lesbiske kvinner, som det da het, ble første gang tematisert i stortingsmeldingen *Evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi* (St.meld. nr. 14, 2001–2002). Saken ble diskutert i forbindelse med vilkår for tilbud om kunstig befruktning, nærmere bestemt hvem som bør få tilbud om behandling. Etter diskusjonen i meldingen å dømme, hadde spørsmålet blitt aktualisert av innføringen av stebarnsadopsjon tidligere samme år. Det ble også vist til diskusjoner i Danmark om lesbiske par burde få tilbud om kunstig befruktning, som i 1998 førte til at det ble reist lovforslag om en slik endring. Dette forslaget ble for øvrig forkastet av det danske Folketinget. Foruten å bringe innføringen av stebarnsadopsjon og diskusjonene i Danmark på bane, avstedkom ikke temaet noen større diskusjon i

meldingen. Snarere ble et tilbud for lesbiske kvinner raskt avvist som mulighet under henvisning til den medisinske begrunnelsen at kunstig befruktning var et tilbud for å avhjelpe mannlig og kvinnelig medisinsk infertilitet, og at årsaken til barnløshet for lesbiske kvinner var en annen enn den gjeldende lovs begrunnelse.

Med innstillingen fra sosialkomiteen om bioteknologiloven i 2003 ble begrepet kunstig befruktning erstattet med assistert befruktning (Innst. O. nr. 16, 2003–2004). I innstillingen ble betingelsen om medisinsk infertilitet igjen diskutert, men fastholdt. Likevel kan man merke seg at det var en bevegelse i diskusjonen ved at kunnskapsgrunnlaget omkring barns oppvekstforhold ble gjort til et tema. Det ble til og med fremlagt forslag, riktignok av et mindretall, om en offentlig utredning om barn som vokser opp med lesbiske og homofile foreldre. Det ble blant annet vist til at Sverige hadde fått en bred debatt på grunnlag av den offentlige utredningen *Barn i homoseksuelle familier* (SOU 2001:10). En norsk utredning ble det imidlertid ikke noe av.

Det endelige forslaget om assistert befruktning for lesbiske par ble forelagt av Barne- og likestillingsdepartementet i *Høringsnotat forslag om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par* i 2007 (Barne- og likestillingsdepartementet 2007). En viktig markør i så måte var at flertallet i Bioteknologinemnda gikk inn for assistert befruktning for lesbiske par (Bioteknologinemnda 2007, jf. Barne- og likestillingsdepartementet 2007).

Argumentasjonen for lovforslaget

Barne- og likestillingsdepartementets overordnede argument for lovforslaget var at assistert befruktning for lesbiske par ville medføre likebehandling, og dermed likestilling mellom lesbiske og heterofile par. I tillegg ble det argumentert ut fra et rettighetsperspektiv når det gjaldt barna. Argumentasjonen var at barn med lesbiske mødre og født ved hjelp av donor, skulle likebehandles med barn med heterofile foreldre tilkommet på samme måte. Departementet refererte i den anledning til at ved fastsettelse av foreldreskap for medmor har lesbiske mødre til nå måttet gå veien via stebarnsadoptjon. Det ble påpekt at det er en praksis som står i kontrast til fastsettelse av farskap. Heterofile par som har fått barn på nøyaktig samme måte, har i stedet fått saken behandlet etter barneloven. Det innebærer at det har vært tilstrekkelig at mors ektemann eller samboer har samtykket til behandlingen for at han kan erklæres som barnets far etter dom. I høringsnotatet ble det foreslått tilsvarende regel for fastsettelse av foreldreskap for mors kvinnelige ektemake, med den nye juridiske betegnelsen; fastsettelse av medmorskap. Det anføres fra departementets side at medmorskapet kan være på plass fra barnet blir født. Da unngår en usikkerheten som har vært

knyttet til den skjønsmessige vurderingen som ligger til grunn for stebarnsadsopsjon, og barnet sikres juridisk dersom biologisk mor dør under eller like etter fødselen (Barne- og likestillingsdepartementet 2007). I den påfølgende odelstingsproposisjonen, *Felles ekteskapslov for heterofile og homofile par* (Ot. prp. nr. 33, 2007–2008), argumenterte Barne- og likestillingsdepartementet i tillegg for at det er positivt for barna at lesbiske par får assistert befruktning i Norge, for det innebærer at barna får rett til informasjon om sædgivers identitet etter at de har fylt 18 år.

Twist om forskning på barnas oppvekstvilkår

I høringsnotatet fra Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) ble det også fremhevet at barnas oppvekstvilkår er et viktig moment i saken. I den forbindelse ble det forut for høringsnotatet gjennomført en litteraturgjennomgang om barn som vokser opp med likekjønnede foreldre (Barne- og likestillingsdepartementet 2007). Etter oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet ble litteraturgjennomgangen gjennomført av kriminolog Katharina Gjeruldsen. Av mandatet for oppdraget fremgår det at hovedvekten av kunnskapsoversikten bør konsentrere seg om norske og nordiske undersøkelser, men et resymé av nyere amerikanske undersøkelser kan også være av interesse. Innledningsvis fremgår det at utreder synes det er viktig å presisere at hun ikke har arbeidet med homofilis spørsmål tidligere. Videre poengterer hun at tiden har vært en stor utfordring ved at hun har hatt to måneder til disposisjon for sitt arbeid. Litteraturgjennomgangen er på til sammen 36 sider (Gjeruldsen 2006).

I litteraturgjennomgangen vises det til den svenske utredningen *Barn i homoseksuelle familjer* (SOU 2001:10), og til Fiona L. Tasker og Susan Golombok (1997) sin longitudinelle undersøkelse *Growing up in a lesbian family*, hvor barn først ble intervjuet i 10-årsalderen og igjen 15 år senere. Av forskning i Norge vises det til at det først og fremst er hovedfagsstudenter som har forsket på dette temaet. Konklusjonen av litteraturgjennomgangen gjengis her i sin helhet, og er som følger:

Gjennom den foretatte kunnskapsoversikten er det ikke funnet studier som avdekker særlige avvik mellom heterofile og homofile par verken når det gjelder parets oppfatning av foreldrerollen eller barnets oppvekstvilkår. Det fremgår bl.a. at den biologiske morens kvinnelige partner (sosial mor), oppleves som en viktig person i barnets liv og bidrar aktivt til oppfostring og oppdragelse av barnet. Det fremkommer heller ingen forskjell når det gjelder barnas evne til å få eller beholde venner, deres psykiske og sosiale velbefinnende eller deres kjønnsutvikling. (Barne- og likestillingsdepartementet 2007: pkt. 5.3.5)

I allerede refererte svarbrev fra Bioteknologinemnda til BLD er forskningen på feltet gjenstand for diskusjon, en diskusjon som også er gjengitt i høringsnotatet. Hovedpunktene er hvorvidt forskningen på feltet er tilstrekkelig for å kunne si noe om mulige konsekvenser for barn som vokser opp uten en far. Bioteknologinemnda refererer til at en rekke forskere på feltet hevder at forskningen entydig kan oppsummeres med at barn ikke tar noen påviselig skade av farsfraværet. Samtidig viser nemnda til at andre forskere har satt spørsmålsteget ved kvaliteten på forskningen, som innbefatter kritikk av at en del av undersøkelsene har få deltakere og mangler relevante kontrollgrupper. Videre refererer de til at sistnevnte forskere også har trukket frem forskning som viser at farsfravær har stor negativ betydning. Samtidig gjøres det rede for at dette er forskningsresultater som blir avvist av førstnevnte forskergruppe på grunnlag av at disse studiene omhandler det å miste en far, og ikke i tilfeller hvor man fødes til verden med to mødre og uten en far. Avslutningsvis gjør Bioteknologinemnda rede for at noen, underforstått mindretallet i nemnda, anser forskningen å være mangelfull, mens andre anser den å være tilfredsstillende (Bioteknologinemnda 2007, jf. Barne- og likestillingsdepartementet 2007).

I ovennevnte odelstingsproposisjon er høringsinstansenes syn på å tilby assistert befruktning for lesbiske par gjengitt, og i alt 57 høringsinstanser uttalte seg om forslaget (Ot.prp. nr. 33, 2007–2008). 31 av instansene var mot forslaget, og i proposisjonen presiseres det at tre av disse ikke tilhører Den norske kirke, andre trossamfunn eller kirkelige organisasjoner. En av hovedinnvendingene fra høringsinstansene som er imot lovforslaget, er at konsekvensene for barn som vokser opp med likekjønnede foreldre, må utredes nærmere. Barne- og likestillingsdepartementet innleder sitt tilsvarende svar på kritikken med å klargjøre at de har merket seg at det er forskjellige syn på barneperspektivet. I den forbindelse vises det til at både tilhengere og motstandere begrunner sitt syn med barnets beste. Hva gjelder kunnskap om barnas situasjon eksplisitt, støtter departementet seg til resultatet av litteraturgjennomgangen. I tillegg støtter de seg til Barneombudets høringsuttalelse som fremholder at forskningen viser at ingen har funnet tegn til at barn tar skade, verken psykisk eller sosialt, av å vokse opp med likekjønnede foreldre. Departementet konkluderer med at det ikke er behov for mer forskning for å tilrettelegge for ekteskap mellom samkjønnede par. Det anføres videre at det viktigste for barn er å vokse opp i trygge og gode omgivelser, og at ekteskap er den mest stabile rammen rundt barns liv. For øvrig avholder departementet seg fra å kommentere forskningen ytterligere under punktet som omhandler assistert befruktning direkte.

Spenning helt til slutt

I behandlingen av lovforslaget om felles ekteskapslov for heterofile og homofile par i Odelstinget var det uttrykte formålet – like rettigheter for lesbiske/homofile personer som for heterofile – sterkt fremme. Det ble blant annet trukket paralleller til innføringen av allmenn stemmerett og likestillingsloven. Som en del av samme resonnement ble det slått fast at innføringen av felles ekteskapslov ville fjerne all diskriminering av homofile og lesbiske i lovverket. Også barnas rettigheter ble fremhevet. I tillegg til argumentasjonen om å sikre barn to juridiske foreldre allerede fra fødselen av, ble det i Odelstinget sterkere betonet enn tidligere at et tilbud i Norge ville medføre at barna kunne få kjennskap til sitt mannlige biologiske opphav (*Møte i Odelstinget 11. juni 2008*: eks. stortingsrepresentant Gunn Karin Gjøl, Ap (Ordfører for saken)).

I odelstingsdebatten oppsto det et skille i argumentasjonen. Representanter fra regjeringspartiene, samt Høyre og Venstre, som talte for lovforslaget, argumenterte i hovedsak ut fra et rettighetsperspektiv. Som en del av dette resonnementet ble det fremhevet at fraværet av like rettigheter i gjeldende lovgivning var diskriminerende. Representanter fra Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet, som var imot lovforslaget, argumenterte mot at dette handlet om diskriminering. I stedet var hovedinnholdet i argumentasjonen deres at felles ekteskapslov ville medføre en svekkelse av ekteskapet som institusjon, og at barna ved innføring av assistert befruktning for lesbiske kvinner ville bli fratatt en far. Det er interessant å merke seg at det i hovedsak var motstanderne av lovforslaget som bygde sin argumentasjon på forskning om barnas situasjon. Blant annet ble følgende sagt i debatten, av stortingsrepresentant Ulf Erik Knudsen (FrP):

Vi bør erkjenne at erfaringen og forskningen omkring barn i homofile forhold er så mangelfull at man bør handle ut fra føre-var-prinsippet. I et dyptgripende spørsmål av denne art er det uansvarlig å innføre irreversible lovendringer når vi har så lite kunnskap. (*Møte i Odelstinget 11. juni 2008*: stortingsrepresentant Ulf Erik Knudsen, FrP)

I debatten gikk statsråd Anniken Huitfeldt i rette med kritikken ved blant annet å vise til at Sverige, «som har utredet saken enda mer, altså har innført assistert befruktning for lesbiske» (*Møte i Odelstinget 11. juni 2008*: statsråd Anniken Huitfeldt, Ap). Stortingsrepresentant Anette Trettebergstuen (Ap) tilbakeviste også behovet om mer utredning, men da ved å avvise at dette er en sak som behøver utredning overhodet, og å argumentere for at «man trenger ikke noen utredning for å slå fast at homofile og lesbiske er like gode – eller like dårlige, for den saks skyld – omsorgspersoner som det heterofile er» (*Møte i Odelstinget 11. juni 2008*: stortingsrepresentant Anette Trettebergstuen, Ap). Stortingsrepresentantens tilbakevisning av behovet for utredning overhodet står i et motsetningsforhold til statsrådens uttalelse

om «nok utredning». Dersom man ser denne motsetningen blant meningsfeller i lys av kravet om nærmere utredning fra de som var imot lovforslaget, kan det sees som uttrykk for at forskningen på området er blitt svært politisert.

Forskningens rolle for lovutviklingen i Sverige

I Sverige har kvinner som er samboer eller partner med en annen kvinne, fått utført assistert befruktning ved svenske universitetssykehus siden 1. juli 2005 (Regeringskansliet 2005). Inntil denne lovendringen hadde denne type behandling – som i Norge, vært forbeholdt kvinner som er gift eller samboer med en mann. Et sentralt poeng i denne sammenheng er at til forskjell fra det medisinske argumentet – å *avhjelpe mannlig og kvinnelig medisinsk infertilitet* – som blir anvendt i Norge, har argumentasjonen i Sverige handlet om forskning. Mer presist, den opprinnelige inseminasjonsloven fra 1984 omfattet ikke lesbiske kvinner fordi man på det tidspunktet påpekte at det forelå for lite forskningsbasert kunnskap om barns situasjon unnfanget gjennom inseminasjon. Dette hevdet man i sin tur talte mot at man anvendte teknikken i andre tilfeller enn for barn som kunne vokse opp med foreldre av begge kjønn (Regeringens proposition 1984/1985:2). Spørsmålet om assistert befruktning for lesbiske kvinner ble igjen aktualisert med innføringen av partnerskapsloven i 1994. Begrunnelsen for fortsatt utelatelse omhandlet også denne gang manglende forskning (Bet.1993/94:LU28).

I likhet med i Norge, ble adopsjon et unntak i den svenske partnerskapsloven. Likeledes bidro unntaket til å aktualisere spørsmålet om adopsjon. På dette punktet skiller situasjonen i Sverige seg fra den i Norge. I Sverige resulterte spørsmålet om adopsjon i at den svenske regjeringen i 1999 initierte en utredning og opprettet den parlamentarisk sammensatte komiteen «Barn i homoseksuelle familjer». Komiteen hadde to hovedoppgaver: å utrede tilgjengelig forskning om barns oppvekstvilkår og å ta stilling til de juridiske forskjellene mellom homofile/lesbiske respektive heterofile par (Regeringskansliet 2004). Dette arbeidet resulterte i utredningen *Barn i homoseksuelle familjer* (SOU 2001:10).³ Utredningen baser seg på i overkant av 40 undersøkelser, og de internasjonale studiene er stort sett utført i USA, men også i Storbritannia og Belgia. I tillegg ble det utført kompletterende studier ved to svenske universiteter om hvordan barn som lever i lesbiske og homofile familier, selv opplever sin situasjon. Komiteen gjennomførte også en undersøkelse i samarbeid med Statistiska centralbyrån om lesbiske og homofilt foreldreskap, og om lesbiske og homofiles innstilling til familie og barn. I tillegg ble det gjennomført en undersøkelse om allmennhetens innstilling til lesbisk og homofilt foreldreskap. Med tanke på spørsmålet om

adopsjon redegjorde også komiteen for forskning om adoptivbarns særskilte behov (Regeringens proposition 2001/2002:123). Samlet sett består utredningsarbeidet av om lag 1000 sider. Til sammenligning var den norske litteraturgjennomgangen på 36 sider.

I komiteens konklusjon anføres det at kunnskapen om barn med lesbiske og homofile foreldre fra andre land har relevans for svenske forhold. Det vises også til at forskningsmetodene som er benyttet i de utenlandske studiene, er i samsvar med metodene som brukes i psykologisk forskning om barn i Sverige. Komiteen fremhever også at resultatene av de egne komplementerende studiene er i samsvar med de internasjonale studiene (SOU 2001:10). Komiteen oppsummerer forskningsresultatene på følgende måte:

Den samlede forskningen viser at barn med homoseksuelle foreldre har utviklats psykologisk og sosialt på liknende sätt som de barn de jämförts med. Inga skillnader har heller framkommit vad gäller barnens könsutveckling. För en del av barnen kan det i vissa skeden av uppväxten uppstå konflikter som är relaterade till föräldrarnas homosexualitet. De barn som växer upp i familjer där det finns starka positiva känslomässiga band mellan barnen och föräldrarna har dock goda förutsättningar att hantera sådana konflikter. Även om resultaten från den samlade forskningen inte fullt ut är generaliserbara kan kommittén således konstatera att vi numera har en god kunskapsbild vad avser förhållandena för barn som växer upp i homoseksuelle familjer. I forskningen har inga skillnader upptäckts mellan homoseksuelle och heteroseksuelle föräldrar vad gäller deras förmåga att erbjuda barn god omsorg och omvårdnad. (SOU 2001:10, pkt. 13.2.7: 306)

Utredningen av tilgjengelig forskning om barns oppvekstvilkår resulterte først i innføringen av adopsjonsprøverett for registrerte partnere på lik linje med heterofile par, også partneres rett til å adoptere hverandres barn, tilsvarende norsk stebarnsadopsjon, i 2003 (Regeringskansliet 2003). Med bakgrunn i utredningen kom regjeringen frem til at det er grunn til å anta at lesbiske par generelt sett kan tilby barn et godt oppvekstmiljø og tilgodese de særskilte behovene for omsorg som barn unnfanget ved assistert befruktning kan ha (Regeringens proposition 2004/2005:137). Det resulterte i innføringen av assistert befruktning for lesbiske kvinner i Sverige i 2005.

Betydningen av farsfravær

Kritikken rettet mot forskningen dreier seg om betydningen av farsfravær for barn med lesbiske mødre, unnfanget ved assistert befruktning. Kritikken fulgte hele lovprosessen i Norge. Denne kritikken består av to ulike bestanddeler. Den ene er påstanden om at forskningen er *mangelfull*, og den andre er at forskningen *mangler troverdighet*. I det følgende vil jeg se nærmere på denne kritikken.

Fordi kritikken har bidratt til å skape tvil om hvorvidt man kan feste lit til forskningen, vil jeg innlede med å si noe om hvordan den empiriske dokumentasjonen er fremkommet. Et viktig moment i så måte er at Susan Golombok er en sentral kilde i denne gjennomgangen, når det refereres til både empiriske enkeltundersøkelser og oppsummerende undersøkelser. Bakgrunnen for det er at Golombok er den mest anerkjente forskeren på temaet barns utvikling i lesbiske familier. Hun står blant annet bak klassikeren *Growing up in a lesbian family* (Tasker & Golombok 1997), og hennes posisjon bekreftes av en av de fremste kritikerne på forskningsfeltet, for denne studien er trukket frem som en av de mest stringente undersøkelsene på feltet (Nock 2000).

I det videre vil jeg presentere forskningsresultater om betydningen av farsfravær. Fiona MacCallum og Susan Golombok har i artikkelen «Children raised in fatherless families from infancy: A follow-up of children of lesbian and single heterosexual mothers at early adolescence» (2004) oppsummert resultatene fra forskning om dette temaet, som jeg her vil støtte meg til. De første undersøkelsene om betydningen av farsfravær konkluderte med at barn med enslige mødre hadde økt risiko for kognitive, sosiale og emosjonelle problemer (Biller 1974; Herzog & Sudia 1973, etter MacCallum & Golombok 2004). Forklaringen som ble lagt til grunn, var at det skyldtes farsfraværet i seg selv. Dersom man ser nærmere på familieforholdene, viser det seg at denne første forskningen var konsentrert om familier der far hadde flyttet fra familiehjemmet etter separasjon eller skilsmisse. Det innebar at barna hadde blitt eksponert både for disharmoniske foreldrerelasjoner, og for tapet av en tilstedeværende far. Andre studier som kontrollerte for de sosiale og emosjonelle problemene, tilbakeviste at det var farsfraværet i seg selv som hadde negativ innvirkning på barnas intellektuelle eller sosioemosjonelle tilpasning (Broman, Nichols, & Kennedy 1975; Crockett, Eggebeen & Hawkins 1993; Ferri 1976, etter MacCallum & Golombok 2004). I stedet viste forhold som dårligere familieøkonomi seg å være den mest fremtredende faktoren knyttet til barnas vanskeligheter i eneforsørgerfamilier (McLanaLanahan & Sandefur 1994, etter MacCallum og Golombok 2004). Et annet moment av betydning var at disse barna var blitt eksponert for konflikter mellom foreldrene. I forbindelse med foreldrenes skilsmisse erfarte barna at det nettopp var konfliktene mellom foreldrene som var den største følelsesmessige belastningen (Amato 1993, etter MacCallum & Golombok 2004). At farsfravær i seg selv ikke nødvendigvis er et problem, bekreftes av funn som viser at barn som aldri har bodd med sine fedre, ikke oppviser samme problemer (Ferri 1976, etter Golombok 2000). Barns vansker knyttet til farsfravær er altså mer sammensatt enn hva man kan få inntrykk av når farsfravær forklares i termen av uteblivelse av mannlig rollemodell (MacCallum & Golombok 2004).

Den videre gjennomgangen av forskning om betydningen av farsfravær omhandler eksplisitt barn med lesbiske mødre. En sentral kilde i denne sammenheng er artikkelen «Children of lesbian mothers: From the 1970s to the Millennium» (Mooney-Somers & Golombok 2000). De første studiene på barn med lesbiske mødre ble igangsatt i Storbritannia og USA mot slutten av 1970-tallet. Foranledningen til forskningen var at flere lesbiske mødre skilte seg, og at deres seksuelle orientering ble gjenstand for vurdering i barnefordelingsaker. Det innebar antakelsen om, og ikke minst bekymringen for, at barn som vokser opp med lesbiske mødre er i risikosonen for å utvikle psykiske problemer og atypisk kjønnsutvikling. Bekymringen for barnas utvikling var basert på den allment aksepterte oppfatningen at noen erfaringer i barndommen medfører risiko for ens psykiske helse. I dette tilfellet hadde det sammenheng med at homofili ikke var sosialt akseptert, og at man av den grunn antok at barna ville bli utsatt for sosial fordømmelse. Man antok at barna ville bli ertet og mobbet av sine jevnaldringer, noe man hevdet kunne resultere i at de ble sosialt mistilpasset. I tillegg ble det antatt at de ikke kunne få eller beholde venner, noe som igjen ville medføre dårligere selvtillit og ha negativ innvirkning på deres psykologiske helse senere i livet.

Den første sentrale undersøkelsen om barn med fraskilte lesbiske mødre ble påbegynt i Storbritannia i slutten av 1970-tallet, for å undersøke om det var noe hold i antakelsene nevnt ovenfor. Undersøkelsen var en komparativ studie av barn i skolealder, henholdsvis med fraskilte lesbiske mødre og enslige heterofile mødre. Bakgrunnen for å sammenligne disse utvalgene var å se hvilken betydning farsfravær og mødrenes seksuelle orientering hadde for barnas utvikling. Studien viste at barna med lesbiske mødre verken ble ertet eller mobbet mer eller opplevde psykiske vanskeligheter i større grad enn barna med heterofile mødre (Golombok, Spencer & Rutter 1983, etter Mooney-Somers & Golombok 2000).

I samme tidsperiode ble det utført flere undersøkelser i USA på barn med fraskilte lesbiske mødre. Den første undersøkelsen var Green (1978). Den ble etterfulgt av kontrollstudier publisert av Green, Mandel, Hotvedt, Gray og Smith (1986) og Kirkpatrick, Smith og Roy (1981). Mooney-Somers og Golombok påpeker i sin artikkel at resultatene fra disse studiene var påfallende like resultatene fra Storbritannia: Det å vokse opp med lesbiske mødre var ikke til skade for barnas sosiale eller emosjonelle utvikling.

For å kontrollere for mulige langtidseffekter av å vokse opp i lesbiske familier ble barna i studien fra Storbritannia fulgt opp 14 år senere. Den longitudinelle studien motsvarer den allerede omtalte klassikeren på området: *Growing up in a lesbian family* (Tasker & Golombok 1997).⁴ I den longitudinelle studien kombineres kvantitative og kvalitative metoder. Originalstudien baserer seg i hovedsak på standardiserte intervju, og i oppfølgingsstudien kombineres standardiserte og semi-strukturerte intervju. I den

første undersøkelsen ble to grupper sammenlignet, bestående av 27 lesbiske mødre og deres 39 barn, og tilsvarende antall single, heterofile mødre og deres barn. Barna var i gjennomsnitt 9.5 år. Da oppfølgingsstudien ble utført 14 år senere, var barnas gjennomsnittsalder altså 23,5 år. 18 av de 27 lesbiske mødrene fra den originale gruppen, og 25 av deres barn, og 16 av de single heterofile mødrene og 21 av deres barn deltok i oppfølgingsstudien.

Hovedfunnene fra den longitudinelle studien er at barna i lesbiske familier fortsatt hadde god mental helse da oppfølgingsstudien ble utført. Likeledes viste studien at kvaliteten på familierelasjonene, nærmere bestemt forholdet til mor, mors partner og far, var gode. Det samme gjaldt deres relasjoner til venner og partnere. Med tanke på utvikling av barnas seksuelle orientering viste studien at 23 av 25 av de unge voksne med lesbiske mødre identifiserte seg som heterofile. Det var ingen forskjell mellom gruppene når det gjaldt rapportering av minst et tilfelle av tiltrekning til noen av samme kjønn. Derimot viste undersøkelsen at flere med lesbiske mødre hadde overveid muligheten for å ha forhold til noen av samme kjønn (Tasker & Golombok 1997). Det innebærer at de i mindre grad tar sin seksuelle orientering for gitt.

I motsetning til innledende undersøkelser om barn med fraskilte lesbiske mødre har senere studier omhandlet barn som fra starten av har vokst opp i lesbiske familier, i betydningen at barna er født av kvinner som har definert seg som lesbiske før de ble mødre. Mange av disse barna er unnfanget ved donorinseminasjon. Den første studien av dette slag ble utført i USA i 1985 (Steckel 1985; 1987, etter Mooney-Somers & Golombok 2000). Undersøkelsen viste at barn med lesbiske mødre og heterofile mødre var mer like, enn forskjellige. Etterfølgende studier, også fra USA, viste sammenlignbare resultater: Samtlige 37 barn i alderen 4–9 år i Pattersons (1994) studie utviste atferd som var innenfor normalområdet. Det samme gjorde barna i undersøkelsen til Flaks, Ficher, Masterpasqua & Joseph (1995), som ikke fant noen forskjell i atferdsmessig tilpasning eller kognitiv fungering i sammenligningen av 15 lesbiske familier og 15 heterofile familier. Videre viste Chan, Raboy & Pattersons (1998) undersøkelse av 55 lesbiske familier at foreldrenes seksuelle orientering var irrelevant, ikke bare for barnas atferdsmessige tilpasning, men også for deres sosiale kompetanse.

I Storbritannia sammenlignet Golombok & Tasker (1994) 30 barn i alderen 3–8 år, som fra fødselen av hadde vokst opp med lesbiske mødre, og hvor de fleste av barna var unnfanget ved donorinseminasjon, med et matchet utvalg bestående av 42 familier med single heterofile mødre og 41 familier med to heterofile foreldre med barn unnfanget ved donorinseminasjon. Barna i de lesbiske familiene viste seg å være like psykisk veltilpass, og ikke mer disponert for emosjonelle vansker eller atferdsproblemer enn barna fra de to andre familietyperne. Det ble heller ikke funnet noen forskjell

mellom de ulike gruppene med tanke på hvor godt barna følte seg akseptert av sine mødre og jevnaldringer, selv om barna i familiene med fravær av far i noe mindre grad følte seg trygg på sine fysiske og kognitive ferdigheter. I Belgia kom Brewaeys, Ponjaert, Van Hall & Golombok (1997) frem til tilsvarende resultater i sammenligningen av 30 lesbiske familier med barn unnfanget ved donorinseminasjon og 68 heterofile familier med to foreldre. Med bakgrunn i resultatene presentert over konkluderer Mooney-Somers og Golombok (2000) med at det å vokse opp med lesbiske mødre fra fødselen av, ikke er noen tilleggsrisiko for barns psykologiske utvikling.

Den første undersøkelsen basert på et stort nasjonalt utvalg, ble utført i USA i 2004 (Wainright et al. 2004). I studien sammenlignes ungdommer i alderen 12–18 år som har lesbiske mødre, med ungdommer i tilsvarende alder som har heterofile foreldre. De lesbiske mødrene i studien ble identifisert ved at foreldrene rapporterte å være gift med eller leve i ekteskapslignende forhold med en person av samme kjønn. Av studien fremgår det ikke hvorvidt barna er resultat av tidligere heterofile forhold eller om de er født inn i planlagte lesbiske familier. Tidligere studier har imidlertid sannsynliggjort at majoriteten foreldre i planlagte lesbiske familier har fått utført donorinseminasjon (Gartrell et al. 1999; Rothizen et al. 2001, etter Bos & Hakvoort 2007), og det gir grunn til å tro at også utvalget i Wainright et al. innbefatter barn med lesbiske mødre unnfanget ved donorinseminasjon. Resultatene fra undersøkelsen viste at foreldrenes seksuelle orientering var uten betydning for hvor godt ungdommene klarte seg på det personlige plan. Det ble ikke funnet noen forskjeller mellom gruppene når det gjaldt selvtillit, depressive symptomer eller angst. Det ble heller ikke påvist noen forskjeller på hvor godt ungdommene gjorde det på skolen, det vil si hvilke karakterer de fikk, samt deres følelse av tilhørighet på skolen og atferd. Undersøkelsen viste derimot at det var en klar sammenheng mellom hvordan ungdommen fungerte og kvaliteten på deres relasjon til foreldrene sine. Ungdommer som hadde et godt forhold til foreldrene, klarte seg best på nevnte områder (Wainright et al. 2004).

Sviktende kunnskapsgrunnlag?

Som tidligere diskutert i artikkelen har kritikken mot forskningsfeltet bidratt til å trekke kunnskapsstatusen i tvil. Når man ser nærmere på kritikken, er det viktig å ha i mente at dette er et svært politisert forskningsfelt, og at kritikken av forskningen delvis må forstås ut fra en slik sammenheng. For å sette nevnte kritikk i perspektiv vil jeg først presentere det jeg anser være hovedlinjene fra forskningsfeltet.

Uansett forskningsfelt må samtlige undersøkelser som publiseres i vitenskapelige tidsskrifter, gjennom en omfattende vitenskapelig kontroll, i

form av fagfellevurdering. Metode, teoribruk og holdbarheten i resultatene er sentrale momenter i denne vurderingen. Studier om barn med lesbiske mødre er intet unntak fra denne regelen. De fleste undersøkelser som omhandler barnas utvikling, har brukt dybdeobservasjoner foretatt av flere sentrale observatører som foreldre, lærere, klinikere og forskere, og standardiserte tester. Målsettingen med studiene har vært å forstå komplekse og nyanserte problemstillinger knyttet til barns psykologiske utvikling under påvirkning av ulike former for foreldreskap og intervensjon fra voksne. Dette forskningsdesignet er i tråd med generelt aksepterte vitenskapelige standarder for psykologi som forskningsdisiplin. Flere av artiklene er publisert i de mest prestisjefylte internasjonale tidsskriftene innenfor feltet barns utvikling, som tidsskriftene *Child Development* og *Developmental Psychology* (Stacey & Biblarz 2001).

Å trekke i tvil hvorvidt kunnskapsgrunnet er tilstrekkelig for å kunne si noe om mulige konsekvenser av at barn vokser opp uten far, er ikke av ny dato. Steven L. Nock er en av de fremste representantene som hevder at den metodologiske tilnærmingen i studiene, og følgende kvaliteten på forskningen, ikke holder nødvendig akademisk standard. Nocks hovedbidrag i denne sammenheng er gjennomgang av 49 fagfellevurderte studier i tidsrommet 1978 til 2000. Hans konklusjon er at samtlige artikler inneholder minst én alvorlig feil, og at ikke en eneste artikkel er utført i henhold til generell akseptert vitenskapelig standard. Det innebærer at alle studiene praktisk talt hevdes å være uvitenskapelige, og således uten verdi. Nock fremholder at man ganske enkelt ikke vet hvordan det går med barn med lesbiske og homofile foreldre, sammenlignet med barn med heterofile foreldre (Nock 2000). Det betyr at samtlige 49 artikler, som etter vitenskapsverdenens egen bedømming er blitt vurdert som vitenskapelige, har Nock bedømt som uvitenskapelige.

Undersøkelsene det rettes kritikk mot, er i hovedsak psykologiske studier. Nock går følgelig i rette med forskningsdesignet som er vurdert å holde vitenskapelig mål innenfor psykologisk forskning. Han anvender sitt eget utgangspunkt som survey-forsker og befolkningsstatistiker som vitenskapelig målestokk. Av den grunn fremstår undersøkelser som benytter andre vitenskapelige metoder, som de han her kritiserer, som uvitenskapelige. Fra denne posisjonen gjør han seg til talsmann for at spørreundersøkelser basert på representative nasjonale utvalg er den eneste akseptable forskningsmetoden innenfor samfunnsforskning generelt. Han hevder videre at man ikke kan feste lit til forskningsresultatene spesielt fordi ingen av studiene han referer til, er basert på nasjonale utvalg, men på bekvemmelighetsutvalg som er for små til å kunne etablere statistiske forskjeller mellom grupper. Videre hevder han at utvalgene ikke er representative, og at funnene ikke kan generaliseres for å kunne sammenligne foreldre av samme kjønn med heterofile foreldre (Nock 2000). Forskningsundersøkelsene

innenfor psykologifaget oppfyller følgelig ikke Nocks vitenskapelige standard.

Den omtalte klassikeren *Growing up in a lesbian family* er ifølge Nock et eksempel på en undersøkelse som ikke holder nødvendig vitenskapelig standard. Han anerkjenner undersøkelsen som en av de mest stringente innenfor dette forskningsfeltet, men avviser forskningsresultatene fordi det etter hans oppfatning ikke ble utført nødvendig statistisk kontroll for å kompensere for ytre faktorer. Når det gjelder barnas kjønnsidentitet og seksuell orientering, hevder Nock at det ikke er grunnlag for å hevde at det ikke er noen forskjell mellom barn med lesbiske mødre og barn med heterofile mødre. Denne påstanden begrunnes med funn fra undersøkelsen som viser at det er større sannsynlighet for at barn med lesbiske mødre har erfaring med likekjønnede forhold enn unge voksne med heterofile mødre (Nock 2000). Judith Stacey og Timothy Biblarz (2001) har gjennomgått Nocks kritikk, og konkluderer med at dersom man skulle akseptere professor Nocks bedømmelse av disse studiene, måtte man i praksis avvise hele faget psykologi som forskningsdisiplin. Å kaste vrak på så å si hele forskningsfeltet ved å hevde at resultatene ikke sier noe om disse barnas situasjon, slik Nock gjør, fremstår med bakgrunn i dette som noe ytterliggående.

Det er for øvrig et poeng at man ved bruk av utvalg som ikke er representative, ikke kan foreta statistiske generaliseringer til populasjonen. Konsekvensen av det er at man på grunnlag av denne type utvalg ikke kan slå fast at funnene fra aktuelle undersøkelser også gjelder for befolkningen som helhet. Det er derfor ideelt sett ønskelig med et større representativt utvalg, for å kunne si noe om både omfang og årsakssammenhenger. I mangel på sådanne, vil imidlertid en analyse av de studiene som er gjennomført, gi det beste resultat for å si noe samlet om situasjonen til barn som vokser opp med lesbiske mødre.

Avsluttende kommentar

Denne artikkelen viser at Barne- og likestillingsdepartementet i all hovedsak argumenterte for assistert befruktning for lesbiske par ut fra et rettighetsperspektiv, med full rettslig likestilling mellom heterofile og lesbiske/homofile par og deres barn som det uttalte mål. Artikkelen viser at dette står i et motsetningsforhold til tilsvarende lovprosess i Sverige, hvor empirisk forskning om barnas situasjon utgjorde selve kjernen i argumentasjonen.

Artikkelen synliggjør at *manglende kunnskap* om barnas oppvekstvilkår ble brukt som argument mot adopsjon allerede i forbindelse med partnerskapsloven, men også senere, da debatten om adopsjon blusset opp igjen i 2004. Sannsynligheten var derfor stor, ikke bare for at det skulle bli et sentralt anliggende også i denne debatten, men at det i tillegg ville oppstå strid

om temaet. Denne striden gjorde det etter min oppfatning umulig å reindyrke rettighetsperspektivet, tvert imot bidro det til å skjerpe kravet til myndighetene om å presentere aktuelle forskning på en overbevisende måte.

Som vist ble det også laget en litteraturgjennomgang om barn som vokser opp med likekjønnede foreldre i Norge, men hverken litteraturgjennomgangen eller forarbeidene for øvrig tok høyde for å gripe tak i kritikken rettet mot forskningsfeltet. I stedet ble litteraturgjennomgangen stående side om side med Bioteknologinemndas diskusjon om hvorvidt forskningen på feltet var tilstrekkelig for å si noe om betydningen av farsfravær for barn med lesbiske mødre unnfanget ved assistert befruktning. Paradoksalt nok bidro litteraturgjennomgangen på denne måten til å skape tvil om kunnskapsstatus på området. Dette inntrykket forsterkes dersom man sammenholder kunnskapsstatusen i Norge med Sverige. På grunnlag av utredningen konstaterte den svenske komiteen at de hadde et godt kunnskapsbilde av forholdene for barn som vokser opp med samkjønnede foreldre. Fordi Sverige satset langt mer på utredning enn Norge, er det grunn til å tro at de av den grunn unngikk tilsvarende diskusjoner i det svenske lovarbeidet. Det resulterte i at forskningsresultatene som forelå i Sverige, fremsto som langt mer robuste og tilforlidelige enn i Norge.

Fordi assistert befruktning for lesbiske par var den delen av lovgivningen det var knyttet størst usikkerhet til i Norge, var det etter mitt skjønn et politisk sjansespill ikke å utnytte potensialet som ligger i argumentasjon basert på kunnskap. Det viktigste i denne sammenheng er imidlertid det at forskningsbasert kunnskap om barnas oppvekstvilkår fikk så lav prioritet at det bidro til å tilsløre kunnskapsstatus på området. Det skapte et mulighetsrom for motstanderne av loven til å trekke inn vitenskapen, i håp om å kunne si at det ikke var til barnas beste å vokse opp med lesbiske foreldre – samtidig som politikerne som var for loven, ikke støttet seg til forskning som dokumenterer at det går bra med barna. Motstanderne kunne på denne måten dra veksler på usikkerheten dette skapte, og bruke den som grunnlag for sin tvil og sitt nei til loven, som av samme grunn ble stående ubesvart av forkjemperne for loven. Disse forholdene tatt i betraktning er min påstand at assistert befruktning for lesbiske par i Norge ble innført på sviktende kunnskapsgrunnlag. Som denne artikkelen har vist, er ikke det på grunn av at det ikke foreligger dokumentert kunnskap på området, heller tvert imot. Forklaringen ligger heller i at myndighetene ikke har gjort tilstrekkelig for å presentere foreliggende kunnskap på en grundig, og dertil overbevisende måte.

Barnets beste er implementert i norsk lov og utgjør et fundament i barneretten. Begrepet har ikke et entydig innhold, og er i mange sammenhenger å betrakte som en overordnet grunnverdi hvor faglig skjønn er påkrevd, og som defineres ulikt avhengig av profesjon og kontekst (Barne- og familiedepartementet & Utenriksdepartementet 2003). Hovedlinjene i

begrepet er at barns interesser og behov skal vektas foran voksnes når rettslige spørsmål skal avgjøres. Hva som er barnets behov, stilles åpent, slik at innholdet skal kunne utvikle seg i takt med skiftende verdioppfatninger i samfunnet, tilpasset til enhver tid gjeldende oppfatning om hva som er best for barnet (Haugli 2003).

Bioteknologinemnda har tradisjon for å vurdere assistert befruktning ut fra hensynet til barnets beste. For å finne ut hva barnets beste er i denne sammenheng, er det nærliggende å søke i forskningsbasert kunnskap om barn som allerede lever i denne typen familiekonstellasjon. Som forskningsresultatene viser, er sannsynligheten stor for at det vil gå bra med disse barna. Spørsmålet er dersom forskningsresultatene skulle ha indikert at det ikke gikk så bra med dem, ville da rettighetsargumentet fremdeles ha blitt tillagt avgjørende betydning? Etter min oppfatning bør alltid hensynet til barnets beste veie tyngst. Dersom forskningen hadde gått i disfavør av barna, hadde det vært uetisk å tilby assistert befruktning til lesbiske par. Det er imidlertid ikke situasjonen, da forskningen samlet sett peker i positiv retning for assistert befruktning for lesbiske par.

Noter

- 1 Befruktning utenfor kroppen er mest kjent som prøverørsbehandling, men blir også kalt IVF (in vitro fertilisering).
- 2 Et dokument 8-forslag er stortingsrepresentantenes mulighet til å fremme private saker i Stortinget, på linje med proposisjoner og meldinger fra regjeringen.
- 3 SOU (Statens offentlige utredningar) tilsvarer vår NOU (Norges offentlige utredninger).
- 4 For å gi et noe mer utførlig bilde av den longitudinelle studien er det her lagt til opplysninger om i originalstudien.

Litteratur

- Amato, P. (1993) Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, s. 23–38.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2007). *Høringsnotat forslag om felles ekteskapslov for likekjønnede og ulikekjønnede par*, 16. mai 2007. Oslo: Forfatteren.
- Barne- og familiedepartementet & Utenriksdepartementet. (2003) *Barnets rettigheter. Norges tredje rapport til FNs komité for barnets rettigheter*. Oslo. Barne- og familiedepartementet. Utenriksdepartementet.
- Barneombudet. (2004) *Om adopsjon til homofile par. Ikke homofob, men barnevennlig*. Lastet ned 17. februar 2009 fra www.barneombudet.no/kommentar_/2004/om_adopsj_/

- Besl. O. nr. 91 (2007–2008) *Lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)*. Oslo: Odelstinget.
- Bet. 1993/94:LU28. *Lagutskottets betänkanden. Registrerat partnerskap m.m.* Stockholm: Justitiedepartementet.
- Billar, H. B. (1974) *Paternal deprivation: Family, school, sexuality, and society*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Bioteknologinemnda (2006) *Sæddonasjon til lesbiske og enslige?* Rapport 30. mars 2007. Oslo: Forfatteren.
- Bioteknologinemnda (2007) *Endring av bioteknologiloven for å tillate assistert befruktning til lesbiske par*. Svarbrev til Helse- og omsorgsdepartementet, 1. februar 2007. Oslo: Forfatteren.
- Bos, H. M. W. & Hakvoort, E. M. (2007) Child adjustment and parenting in planned lesbian families with known and as-yet unknown donors. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology*, 28 (2), s. 121–129
- Brewaays, A., Ponjaert, I., Van Hall, E. V. & Golombok, S. (1997) Donor insemination: Child development and family functioning in lesbian mother families. *Human Reproduction*, 12, s. 1349–1359.
- Broman, S. H., Nichols, P. L. & Kennedy, W. A. (1975) *Pre-school IQ: Parental and early development correlates*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Chan, R.W., Raboy, B. & Patterson, C. J. (1998) Psychological adjustment among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mother, *Child Development*, 69, s. 443–457.
- Crockett, L. J., Eggebeen, D. J., & Hawkins, A. J. (1993) Fathers' presence and young children's behavioral and cognitive adjustment. *Journal of Family Issues*, 14, s. 355–377.
- Dokument nr. 8:52 (2003–2004) *Privat forslag fra stortingsrepresentantene Siri Hall Arnøy og May Hansen*. Oslo: Representanter.
- Ferri, E. (1976) *Growing up in a one parent family*. Slough: NFER.
- Flaks, D. K., Ficher, I., Masterpasqua, F. & Joseph, G. (1995) Lesbians choosing motherhood: A comparative study of lesbian and heterosexual parents and their children. *Developmental Psychology*, 31, s. 105–114.
- Gartrell, N., Deck, A., Rodas, C., Preyser, H. & Banks, A. (1999) The national lesbian family study, 2. Interviews with mothers of toddlers. *American Journal of Orthopsychiatry*, 69, s. 362–369.
- Gjeruldsen, K. (2006). *Barn som vokser opp i likekjønnspar*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Golombok, S., Spencer, A. & Rutter, M. (1983) Children in lesbian and single parent households: Psychosexual and psychiatric appraisal, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 24, s. 551–572.
- Golombok, S. & Tasker, F. (1994). Children in lesbian and gay families: Theories and evidence, *Annual Review of Sex Research*, 5, s. 73–100.
- Golombok, S. (2000) *Parenting: What really counts?* London: Routledge.
- Green, R. (1978) Sexual identity of 37 children raised by homosexual or transsexual parents. *American Journal of Psychiatry*, 135 (6), s. 692–697.
- Green, R., Mandel, J. B., Hotvedt, M. E., Gray, J. & Smith, L. (1986) Lesbian mothers and their children: A comparison with solo parent heterosexual mothers and their children. *Archives of Sexual Behaviour*, 15, s. 167–184.

- Haugli, T. (red.) (2003) *Nordisk samarbeid og utfordringer knyttet til innholdet i begrepet barnets beste*. Rapport fra ekspertmøte i Tromsø 29.–31. januar 2003 på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet og Nordisk Ministerråd. Skriftserie nr. 56. Tromsø: Det Juridiske fakultet, Universitet i Tromsø.
- Herzog, E. & Sudia, C. (1973) Children in fatherless families. I *Review of child development research*, red. B. Caldwell & H. Ricciuti, vol. 3, s. 141–232. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Hjermann, R. (2004) Ikke homofob, men barnevennlig. VG, 26. juli 2004.
- Innst. O. nr. 9 (2004–2005) *Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om forslag fra stortingsrepresentantene Siri Hall Arnøy og May Hansen om lov om endring i lov 4. juli 1991 nr 47 om ekteskap. (kjønnsnøytral ekteskapslov)*. Oslo: Familie-, kultur- og administrasjonskomiteen.
- Innst. O. nr. 16 (2003–2004) *Innstilling fra sosialkomiteen om lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven)*. Oslo: Sosialkomiteen.
- Juritzen, A. (2004) Barnefiendtlig barneombud. VG, 24. juli 2004.
- Kirkpatrick, M., Smith, C. & Roy, R. (1981) Lesbian mothers and their children: A comparative survey, *American Journal of Orthopsychiatry*, 51, s. 545–551.
- Krekling, D. V. (2004) Lesbe refser barneombudet. *Dagbladet*, 22. juli 2004.
- Lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi m.m. (bioteknologiloven)*. LOV-2003–12–05–100. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- MacCallum, F. & Golombok, S. (2004) Children raised in fatherless families from infancy: A follow-up of children of lesbian and single heterosexual mothers at early adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (8), s. 1407–1419.
- McLanahan, S. & Sandefur, G. (1994) *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mooney-Somers, J. & Golombok, S. (2000) Leading comment. Children of lesbian mothers: from the 1970s to the new Millennium. *Sexual & Relationship Therapy*, 15 (2), s. 121–126.
- Møte i Odelstinget onsdag 11. juni 2008*. Sak nr. 1. Innst. O. nr. 63 (2007/2008) *Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om lov om endringer av ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)*, jf. Ot.prp. nr. 33 (2007–2008). Debattinnlegg: stortingsrepresentant Gunn Karin Gjøl, Ap (Ordfører for saken); stortingsrepresentant Ulf Erik Knudsen, FrP; statsråd Anniken Huitfeldt, Ap; stortingsrepresentant Anette Trettebergstuen, Ap.
- Nock, S. L. (2000) *Affidavit of Steven Lowell Nock*. Ontario. Superior Court Of Justice (Divisional Court). Court File No. 684/00. Canada.
- Ot.prp. nr. 32 (1992–1993) *Registrert partnerskap*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Ot.prp. nr. 71 (2000–2001) *Om lov om endringer i lov 28. februar 1986 nr. 8 om adopsjon og i lov 30. april 1993 nr. 40 om registrert partnerskap*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Ot.prp. nr. 33 (2007–2008) *Om lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv. (felles ekteskapslov for heterofile og homofile par)*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Patterson, C. J. (1994) Children of the lesbian baby boom: Behavioural adjustment, self-concepts, and sex-role identity. I *Contemporary perspectives on lesbian and*

- gay psychology: Theory, research and application*, red. B. Greene & G. Herek, s. 156–175. Beverly Hills, CA: Sage.
- Regeringens proposition (1984/1985:2) *Om artificiella inseminationer*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Regeringens proposition (2001/2002:123) *Partnerskap och adoption*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Regeringens proposition (2004/2005:137) *Assisterad befruktning och föräldraskap*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Regeringskansliet. (2003) *Partnerskap och adoption m.m.* Faktablad, mars 2003. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Regeringskansliet. (2004) *Ny lagstiftning om partnerskap och adoption - ett exempel ur verkligheten*. Lagstiftningsprocessen. Publisert 20. april 2004. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Regeringskansliet. (2005) *Assisterad befruktning och föräldraskap*. Faktablad, juni 2005. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Rothuizen J. (2001) Lesbisch ouderschap [Lesbian parenting]. I *Liever vrouwen. Theorie en praktijk van de lesbische hulpverlening* [Preferably women. Theory and practice of lesbian specific counselling], red. K. A. P. de Bruin & M. Balkema, s. 119–136. Amsterdam: Schorer Boeken.
- SOU (2001:10) *Barn i homosexuella familjer*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Stacey, J. & Biblarz, T. (2001) *Affidavit of Judith Stacey and Timothy Biblarz*. Ontario. Superior Court Of Justice (Divisional Court). Court File No. 684/00. Canada.
- Steckel, A. (1985) *Separation-individuation in children of lesbian and heterosexual couples*. Upublisert doktorgradsavhandling, Wright Institute Graduate School, Berkley, CA.
- Steckel, A. (1987) Psychosocial development of children of lesbian mothers. I *Gay and lesbian parents*, red. F.W. Bozett, s. 75–85. New York: Praeger.
- St.meld. nr. 14 (2001–2002) *Evaluering av lov om medisinsk bruk av bioteknologi*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- St.meld. nr. 29 (2002–2003) *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Tasker, F. L. & Golombok, S. (1997) *Growing up in a lesbian family. Effects on child development*. New York: The Guilford Press.
- TV2-nyhetene (2004, 20. juli) Barneombudet: Advarer mot homoadoptjon.
- Ulstein Moseng, B., Hegna, K. & Kristiansen, H. W. (1999) *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. NOVA Rapport 1/1999. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Wainright, J. L., Russell, S. T. & Patterson, C. J. (2004). Psychosocial adjustment, school outcomes, and romantic relationships of adolescents with same-sex parents. *Child Development*, 75 (6), s. 1886–1898.

Artikkel 4:

**DONOR ELLER FAR? RETTSLIGE OG FAMILIEMESSIGE IMPLIKASJONER AV
FASTSETTELSE AV MEDMORSKAP**

Is not included due to copyright

APPENDIKS 1

Intervjuguide for intervju med kvinner:

Beslutningen om å få barn:

- Ble beslutningen tatt uavhengig av partner eller i fellesskap?
- Ønske om å få barn noe som alltid har vært tilstede eller av ny dato?
- Hvordan påvirket det at du er lesbisk denne beslutningsprosessen?
- Forestillingen lesbiske får ikke barn – hvordan har den forestillingen påvirket beslutningsprosessen?
- Har du hatt betenkeligheter med å få barn fordi at du er lesbisk?
- Har du diskutert temaet; det å få barn med andre? I tilfelle ja, er de du har diskutert det med selv lesbiske/homofile eller heterofile. Har det vært et tema i forhold til hvem du har valgt å prate med?
- Hva avgjorde hvem som skulle bli biologisk mor kontra sosial mor?
- Hvilken betydning har det i dagliglivet hvem som er biologisk mor og sosial mor

Kjent far eller donor?

- Hva har vært avgjørende for deg i ditt valg av kjent far eller donor?

Kjent far:

- Har barnets far foreldreansvar/delt omsorg/samvær/kontakt mellom de voksne/kontakt med barnet? Hva har vært avgjørende for at dere har kommet frem til denne løsningen?
- Har dere utarbeidet en intensjonsavtale?
- Betaler barnets far barnebidrag? Yter barnets far økonomisk bistand til større utgifter som gjelder barnet?
- Har pappapermisjon vært aktuelt?
- Bor barnets far i nærheten av barnet?

Donorfar:

- Hvilke fordeler og ulemper er det for deg og for barnet med donorfar?
- Hvilke tanker gjør du deg i forhold til utsagnet: at "Barnet trenger en far"?
- Hvilke tanker har du om betydningen av foreldrenes kjønn og oppfostring av barn?

Sammor:

- Har sammor hatt permisjon i forbindelse med nedkomst?
- Beskriv relasjon til barnet sammenlignet med biologisk mor og eventuelt kjent far.
- Har stebarnsadoptions vært et aktuelt tema?

Felles aktiviteter:

- Praktiseres felles aktiviteter inklusive alle foreldrene?

Familie, venner og bekjente:

- På hvilken måte har du inkludert familie, venner og bekjente i beslutningsprosessen?
- Fortell om reaksjonen du har fått fra din familie, venner og bekjente?

Homofamilien kontra heterofamilien:

- Hva er karakteristisk med din familie sammenlignet med heterofamilien?

Barnet:

En annen historie:

- Er barnet blitt gjort kjent med at det har en annerledes tilblivelseshistorie enn majoriteten?

Biologisk, juridisk og sosial mor:

- Hvilke begreper er barnet presentert for i benevnelsen av mors partner som partner og forelder? Hvordan benevner barnet biologisk mor og sammor?
- Hvordan har dere presentert barnet for temaet biologisk mor og sosial mor.

- Hva kaller barnet sin biologiske mor? Hva kaller barnet sin sosiale mor?

Kjent far:

- Hva har dere vektlagt å fortelle barnet om sin far?
- Har barnet kjennskap/kontakt/samvær med sin far?

Donor:

- Vet barnet om at det har donorfar? Hva har dere fortalt? Begrunnelsen for dette?

Barnets navn:

- Hvems etternavn har barnet?

Familien:

- Hva har du/dere fortalt barnet om sin familiesituasjon?
- Hvilket inntrykk har du av hvordan barnet oppfatter sin familie sammenlignet med den såkalte normalfamilien?
- Hvem inkluderer barnet som sine besteforeldre?
- Hva vet barnet om begrepene lesbisk, homofil og heterofil?

Mestringsstrategier:

- Er ditt inntrykk at barnet kjenner til at det finnes negative holdninger mot homofile og lesbiske og deres familier?
- På hvilken måte er barnet blitt forberedt på at det kan møte negative holdninger?

Helsestasjon/Barnehage/skole:

- På hvilken måte er nevnte instanser informert og involvert i barnets familiehistorie?
- Hvilke reaksjoner har du/dere fått?
- Opplever du at nevnte instanser har tilstrekkelige kunnskaper om homofamilien og dens vilkår?

APPENDIKS 2

Intervjuguide for intervju med menn:

Beslutningen om å bli far /få barn:

- Fortell om beslutningsprosessen om å bli far
- Ønske om å bli far/få barn noe som alltid har vært tilstede?
- Hvordan påvirket det at du er homofil denne beslutningsprosessen?
- Forestillingen homofile får ikke barn – hvordan har den forestillingen påvirket beslutningsprosessen?
- Ble beslutningen tatt uavhengig av partner eller i fellesskap?
- Har du hatt betenkeligheter med å bli far fordi at du er homofil?
- Har du diskutert temaet; det å få barn med andre? I tilfelle ja, er de du har diskutert det med selv homofile/lesbiske eller heterofile. Har det vært et tema i forhold til hvem du har valgt å prate med?
- Hva avgjorde hvem som skulle bli biologisk far kontra sosial far?
- Hvilken betydning har det i dagliglivet å være biologisk kontra sosial far?

Aktiv/passiv som far?

- Hva har vært avgjørende for deg i ditt valg som aktiv/passiv far?

Kjent far:

- Har barnets far foreldreansvar/delt omsorg/samvær/kontakt mellom de voksne/kontakt med barnet? Hva har vært avgjørende for at dere har kommet frem til denne løsningen?
- Har dere utarbeidet en intensjonsavtale?
- Betaler du barnebidrag? Yter du økonomisk bistand til større utgifter som gjelder barnet?

- Har pappapermisjon vært aktuelt?

- Bor barnets mor i nærheten av barnet?

Donorfar:

- Hvilke fordeler og ulemper er det for deg og for barnet med donorfar?

- Hvilke tanker gjør du deg i forhold til utsagnet: at "Barnet trenger en far"?

- Hvilke tanker har du om betydningen av foreldrenes kjønn og oppfostring av barn?

Sammor:

- Har sammor hatt permisjon i forbindelse med nedkomst?

- Beskriv relasjon til barnet sammenlignet med biologisk mor og eventuelt kjent far.

- Har stebarnsadoptionsjon vært et aktuelt tema?

Felles aktiviteter:

- Praktiseres felles aktiviteter inklusive alle foreldrene?

Familie, venner og bekjente:

- På hvilken måte har du inkludert familie, venner og bekjente i beslutningsprosessen?

- Fortell om reaksjonen du har fått fra din familie, venner og bekjente?

Homofamilien kontra heterofamilien:

- Hva er karakteristisk med din familie sammenlignet med heterofamilien?

Barnet:

En annen historie:

- Er barnet blitt gjort kjent med at det har en annerledes tilblivelseshistorie enn majoriteten?

Biologisk, juridisk og sosial mor:

- Hvilke begreper er barnet presentert for i benevnelsen av mors partner som partner og forelder? Hvordan benevner barnet biologisk mor og sammor?
- Hvordan har dere presentert barnet for temaet biologisk mor og sosial mor.
- Hva kaller barnet sin biologiske mor? Hva kaller barnet sin sosiale mor?

Kjent far:

- Hva har dere vektlagt å fortelle barnet om sin far?
- Har barnet kjennskap/kontakt/samvær med sin far?

Donor:

- Vet barnet om at det har donorfar? Hva har dere fortalt? Begrunnelsen for dette?

Barnets navn:

- Hvems etternavn har barnet?

Familien:

- Hva har du/dere fortalt barnet om sin familiesituasjon?
- Hvilket inntrykk har du av hvordan barnet oppfatter sin familie sammenlignet med den såkalte normalfamilien?
- Hvem inkluderer barnet som sine besteforeldre?
- Hva vet barnet om begrepene lesbisk, homofil og heterofil?

Mestringsstrategier:

- Er ditt inntrykk at barnet kjenner til at det finnes negative holdninger mot homofile og lesbiske og deres familier?
- På hvilken måte er barnet blitt forberedt på at det kan møte negative holdninger?

Helsestasjon/Barnehage/skole:

- På hvilken måte er nevnte instanser informert og involvert i barnets familiehistorie?
- Hvilke reaksjoner har du/dere fått?
- Opplever du at nevnte instanser har tilstrekkelige kunnskaper om homofamilien og dens vilkår?

APPENDIKS 3

Intervjuguide for intervju med småbarn

Introduksjon:

Første informasjon til barnet vil bli gitt av involverte foreldre. Hva som skal formidles og hvordan informasjonen skal bli gitt det enkelte barn diskuteres som et ledd i en introduksjonssamtale mellom meg og involverte foreldre.

Hvorfor jeg vil prate med deg:

Grunnen til det er at jeg vil prate med deg er at jeg vil vite mer om familier hvor mammaen(e) har jentekjæreste, i stedet for guttekjæreste. Jeg vil prate både med barn og voksne. Grunnen til at jeg vil prate med barn er at jeg lurer på hvordan det er å være barn i akkurat din familie, og det er jo du ekspert på.

- Jeg vil prate med mammen(e) om sin familie

- Jeg vil at du skal tegne familien din. Det behøver ikke å være en sånn veldig fin tegning. Det viktigste er at du forteller litt om de du tegner, sånn at jeg vet hvem det er.

Grunnen til at jeg vil vite det er at jeg er forsker. En forsker er en person som spør barn og voksne om mange forskjellige ting som han eller hun lurer på. Jeg lurer på hvordan det er å være barn i din. Etter som at det er ganske lenge siden at jeg var barn selv må jeg snakke med noen som er eksperter på det å være barn. Du er jo barn, så da er jo du ekspert på det. Jeg kommer til å spørre deg masse, og for å huske alt sammen må jeg ta opp på båndopptaker. Det som du forteller skal jeg ikke fortelle til andre, det skal bli vår hemmelighet.

Overgang intervju:

Målsetting med overgang: barnet skal kjenne seg trygg slik at familietegningen lar seg gjennomføre

Aktuelle spørsmål kan være:

Hvor gammel er du? Går du i barnehagen?

Familietegningen:

Det jeg vil at du skal gjøre nå er å tegne familien din, og det er greit om du starter med deg selv. Du kan bruke dette arket, og det er ikke så viktig at du tegner en veldig fin tegning, hvis du vil kan du lage en strektegning.

Når du her tegnet skal jeg hjelpe deg å skrive navnet på dem du har tegnet på tegningen

Spørsmål knyttet til familietegningen:Målsetting:

Få barnet til å fortelle om dem som inkluderes som familiemedlemmer og relasjonen til disse. Spesiell interesse er barnets relasjon til biologisk mor kontra sammor, barnets kjennskap/relasjon til far eventuelt som donorfar.

Aktuelle spørsmål:

- Hvem på tegningen er det du bor sammen med?
- Har det alltid vært sånn?

Hvis endring:

- Er det noe som du synes er dumt med det? Er det noe du synes er fint ved det?
- Hvem bodde du med tidligere da?
- Hvor bor hun nå?
- Når var du sammen med henne sist?
- Var det bare du og henne eller var mamma også sammen med dere? Hva gjorde dere da?
- Kjenner du noen andre i barnehagen som har to mammaer? Kjenner du noen andre som har det da?
- Er det noe som er fint med å ha to mammaer? Er det noe som er dumt med det å ha to mammaer?

Spørsmål knyttet til relasjonen til far må tilpasses ut i fra informasjon fra mor og hva som kommer frem i familietegningen.

Aktuelle spørsmål kan være omkring kjennskap/relasjon til far. Hvis donorfar, blir det spørsmål knyttet til hva barnet vet om hva det vil si å være donor. Om barnet vet av andre som har donorfar. Hvilken oppfatning har barnet av å ha donorfar?

APPENDIKS 4

Intervju med barn i 11-13 årsalderen

- **Familien**

Når fikk du vite?

Hvem fortalte?

Hvor gammel var du da?

Hva tenkte du da?

Hva var din reaksjon overfor mor som lesbisk?

Hva sa din far om dette? Evt søsken?

Hvordan har det vært å snakke med din far om dette?

Når bør mødre fortelle barna sine at de er lesbiske?

Har det vært et tema i ettertid som har blitt fulgt opp, i så fall hvem har tatt initiativ til det?

Bakgrunn for at det har vært et tema?

Hvor stort eller hvor lite er det som tema å være barn av lesbisk mor?

Hvor åpen synes du er passe åpen fra din mors side?

Hva er ditt syn på det å ha en lesbisk forelder?

Hva er ditt syn på din familie sammenlignet med andre familier?

Har dere innad i familien snakket om hvordan man kan fortelle om din mor og din familie til andre?

Har fordommer mot lesber/homser vært et tema?

Har det vært et tema hvordan man eventuelt møter negative reaksjoner fra andre?

Er det noe særegent med lesbiske mødre?

Hvor lik/ulik er din oppvekst sammenlignet med barn av heterofile?

Har det på noen måte påvirket deg at din mor er lesbisk?

Hvis mor har kjæreste av samme kjønn hva synes du om det?

- **Venner og bekjente**

Bringes du temaet homofilt foreldreskap på bane?

Bakgrunn, når er en passende anledning å fortelle om din mor og din familie?

Hva og hvordan er det du forteller?

Er det et tema som dere kommer tilbake til?

Spør dine venner deg om noe på eget initiativ?

Hva er det de eventuelt lurer på?

Er det et tema det er greit å snakke om?

Når noen bruker begrepet "homo" som skjellsord hvordan reagerer du da?

Hvordan reagerer dine venner?

Er det noe særegent med barn av homofile sammenlignet med barn av heterofile?

Det at dine venner vet hvordan opplever du det?

Hvis mor/far har en kjæreste av samme kjønn, hvem forteller du dine venner at denne personen er?

- **Barnehage, skole, andre instanser**

- **Er homofili et tema på skolen?**

Bør det være et tema i barnehage og på skolen?

Hvis det har vært et tema, på hvilken måte har det vært det?

Bakgrunn for at det har vært et tema?

Hvem har tatt initiativ til å snakke om det?

Er det viktig/uviktig at lærere vet?

- **Refleksjoner over tema**

Høre informantenes refleksjoner over valgte tema:

- det beste for barnet er å vokse opp med mor og far
- foreldrebegrepet
- kjønnsroller
- adopsjonsdebatten
- årsakene til homofili; arv og miljø